M. T. CICERONIS

DE PARTITIONE ORATO-ria Dialogus, Iacobi Lodoici Strebæi Commentariis illuſtratus.

PARISIIS

Apud Michaelem Vaſcoſanum, in ædibus Aſcenſianis.

Digitized by Google

IACOBI LODOICI STREBAEI Rhemenſis in Partitiones Oratorias Ciceronis Commentaria, Ad Iacobum Villonouanum.

QVum per annos decem & quatuor in erudienda iuuentute laboraſſem, etſi ne tum quidem grauiſſimo labori quietē modūq; reperiſſem, me tamē ad colligēda mea ſtudia pleriq; amicorum adhortabantur. Quo propoſito diu multumq; dubitaui, vtrum monitus & cohortationes admitterem, an potius ita me compararem neq; perferre infauſtum pondus, neq; laborioſum viuendi genus nouo ſudore cumulare. In hanc partem ſemper fueram propenſior, propterea q̄ ad ſcribendū fœliciter, opus eſt naturę & ingenii viribus, multarū rerum ſcientia, vſu & exercitatione dicēdi, quæ in me perquam exigua ſentiebā. Et ea ſi forte mihi cōtigiſſent, tamen quoniam a ſapientiſſimis viris ſcripta ſunt nimiū multa, ſilendū putabam. Qꝫ ſi quid noui ratio poſtularet, rurſus exiſtimabam ceſſandum temporibus noſtris, quū labor honeſtus nullū præmium ferat, ſed vel contemptum, vel inuidiam. Sciebam quoq; bonas artes quibus tum Gręci, tum Latini, nō ſine magna dignitatis authoritate floruerūt, nunc apud eos qui omnia quæſtu metiuntur, ita vileſcere, vt earū profeſſores infra mortales omneis eſſe videātur. His rebus adductus eos imitari decreueram, memoriæ noſtræ doctiſſimos viros, qui frui ſilentio literarum malunt, q̄ in opere pœnitēdo bonas horas ma-

diores, Hominē nō ſuis, ſed aliorū natum cōmodis. Eſſe propriū optimi cuiuſq;, aliquid in cōmune laborare: ſemēq; mittere, cui⁹ alii percipiāt fructū. Alios ędiū monumenta ſuis relinquere, alios nobilitatē generis, alios gloriā virtute partā, omnes pene teſtimoniū quoddā ſui laboris: Non aliter oportere artium liberaliū profeſſores nō modo viuos, ſed magis etiam prodeſſe mortuos. Id feciſſe veteres nouosq; ſcriptores, quorū monumētis acuitur æternæ poſteritatis induſtria. Hāc reliquiſſe librorum velut hęreditatem, quā partim amiſiſſe, partim neglexiſſe, partim deprauaſſe decoctricis ignauiæ eſt poſterorum. Cōtra hæredis boni frugiq; ſeruaſſe legata ac diligēter auxiſſe: ne qui omnia ab omnibus accepit, nemini quicq̄ omnium cōtuliſſe arguatur. Quod igitur ſtudia literarū ſequutus eſſem, bonāq; partē ętatis in eo curriculo trāſegiſſem, nec ociū languidū ac fere mortuum probarē, ſtatuebā mihi more meo ſemper aliquid in literis agendum: quod & alios forte iuuare poſſet, & acceptā a ſcriptoribus hæreditatē adaugere. Quo me ducebat illud, Quā quiſq; norit artē, in hac ſe exerceat. Nec iā conſtare videbātur, quę feruntur in contrariū. Si non ſubeſt ingenii magna vis, tamen etiā pariūt aliquid infœcundiores agri, ſi modo arte, & diligentia percolūtur. Scripta ſunt ab aliis permulta. ſed alia perierunt, alia ī bibliothecis & puluere deliteſcūt, alia palā negliguntᷣ, multa repudiat hæc ętas, multa queritur obſcura: quāobrē relinquitᷣ nobis, & poſteris ſcribēdi locus. Nec honeſta & vtilia capeſſenti metuenda eſt inuidia, q̄ quū gloriam florentem perſequatur, quid habet in me quod

toruo faſcinet aſpectu? Nec laboro de contemptu eorum, qui quod nimium ſpectant honores & diuitias, ingenuas deſpicantur artes. Neſcierũt quid in rebus eſſet optimum: fortuita quidem maluerunt & mortalia, quibus temporis momento deſtituti, ſine re, ſine animi cultu, ſine nomine, ſine vero honore pereũt. Fateamur itaq; longe optimum verſare literas, quarum beneficio viuit quicquid in rebus mortalium pulchrum diuturnũq; eſt. Hic igitur experiamur aliquid. & initio tanquam ludẽtes explicemus artes eorum qui principes in ratione dicendi fuerunt. Nec opus eſt longa meditatione quid omnium primum ſequamur. occurrunt enim Ciceronianæ Partitiones auditoribus noſtris propediem exponẽdæ: quibus in eo genere nihil arbitror neq; breuius neq; difficilius, neq; magis vtile iuuentuti. Breuitas memoriam iuuat, ſed parit obſcuritatem: obſcuritas & vtilitas quærunt interpretationem. duæ ſunt igitur cauſſæ, cur hæc interpretemur, difficultas & vtilitas. Totidem cur ediſcamus, breuitas & fructus. Nam partitur hanc artem ſubtiliter. membra circumſcripte breuiterq; definit. vim & vſum rerum notat. A ſummis generibus ad partes imas rectum perducit ordinem, omniaque prope Rhetoricę pręcepta anguſtiſſimo conſtipat libello, quẽ quum perutilem filio ſuo non vulgariter erudito iudicat, eadem ſententia pronunciat quanti facienda ſit hæc pręceptionũ deſcriptio. Fatebor autem nihil opus fuiſſe cõmentariis noſtris, ſi Georgius Valla homo non indoctus propius inſpexiſſet, rem cognouiſſet, verãq; ſententiam ſeruata ratione interpretis protuliſſet. De quo vi-

to qui certe prodeſſe voluit, nihil dicam niſi neceſſario.
Stat enim mihi nullius neq; viui neq; mortui vellicare
nomen,niſi contraueniat ratio neceſſaria.Sed ſi diligen-
ter omnes illuſtraſſet obſcuriores locos, equidem mul-
tis impudẽs & ingratus viderer,qui rebus alienis orna-
tus,debitam viro gratiam ſupprimerem . Verum teſtes
erũt huiuſce rei permulti,Georgium plura ſcripſiſſe in
Partitiones Oratorias quæ nihil faciunt ad rem.exẽplis
alieno tempore citatis totos confudiſſe locos.bonã par-
tem reliquiſſe perobſcuram.pręcepta Ciceronis trecen-
ta & amplius in ſenſum prauũ detorſiſſe.pro argumen-
tis figuras,pro figuris argumẽta cenſuiſſe. medio itine-
re,acſi longis erroribus & onere defeſſus eſſet, abieciſ-
ſe rerum grauium pondus,tantum pauca leuiora tenuiſ-
ſe.Sed quia inuitus feci vt hæc dicerem, taceo reliqua,
& aliorum iudicio relinquo.Quid ab eo diſſentiã, pla-
num facient hæc noſtra commentaria.Ego quidem du-
cem meum pone ſequutus ſum,nuſq̃ ab itinere propoſi-
to digreſſus . Vſus ſum fere ſemper expoſitione rerum
perpetua,quoniam lacerat animum , memoriamq; per-
turbat illa minuta rerum verborumq; conciſio.Si quod
occurrit verbum ignotius,alterum,velut aliud agẽs,at-
texui prioris interpretamentum . Atq; etiam quæcun-
que videbantur obſcura,diligenter illuſtraui non modo
paraphraſi alioque ſermone,ſed etiam conquiſitis ab o-
ptimis authoribus exẽplis.quibus ad hæc præcepta co-
gnoſcẽdą nihil vtilius afferri poteſt.Eorum multitudi-
ne ſi nimium fuſa videtur oratio, id factum ſcias ab in-
numerabili rerum frequentia:quæ ſi vel anguſtis ſegre-

Digitized by Google

gantur interuallis, vniuerſum obtinent cam̃pum, & tantum non extra ſpatia proferuntur. Quid tum? In explicandis eloquentiæ præceptis non expauenda eſt vlla copia, niſi quæ inani verborum fluxu redundat. Si quando opus eſt, excutio cauſſas, definio q̃ plurima. Vtor & demõſtratione rerum, quæ in abſtruſo poſitæ ſunt. Si quędam faciliora interpono, id nõ tam docẽdi cauſſa facio, q̃ mẽbra coniungendi. In quo etiã habenda ratio eſt imperitorum, quibus omnis fere deſtinatur interpretatio. Stylum preſſi, ne longe diſſiliret a genere commentandi. Quid effecerim, aut quid fecerim potius, iudicent æqui rerum æſtimatores. non enim mea ipſe vendito, ſed amolior præcipitem multorum licitationem: qui quoniam nihil ſecum precii ferunt, ne pilo quidem licentur vel optima. Sed iſta nõ vendo, inquam, dono tibi Iacobe Villonouane chariſſime: tuoque nomini dicata volo, vt quod ſtudium Rhetoricum vehemẽter amplexaris, alere poſſim non modo voce & quotidiana lectione, ſed etiam ſcripto & memoria literarum. Quod vt faciam cum tui candidi mores, & ex opera bona profectus bonus meretur, tũ auũculus tuus Gulielmus Abotus Senator ac Iudex lectiſſimus in primario Luteti̜ę conſilio. Is pro ſumma in ſuos charitate quum te loco filii haberet, tuamq; diſciplinam formare vellet, mihi delegauit hanc inſtituẽdi curã: nec vllis vnq̃ rebus, nec laboribus, nec verbis cõmendatoriis pepercit, quo te bonis & moribus & diſciplinis perpoliret. Itaq; mihi tibiq; magnopere prouidendum eſt, ne concepta de te optimi viri fallatur expectatio. Ego quidem de meipſo videro: Tu au-

tem vt & docte ſcire, & bene agere poſſis, propone tibi domeſticum egregii Senatoris exemplum. Complectere cogitatione q̃ diligenter cum multas alias artes, tum Ius Ciuile didicerit, qua ſemper fuerit integritate & innocentia, q̃ admirabili modeſtia & humanitate, q̃ acuto ad res agendas conſilio, quanta diligentia in obeundo munere, qua æquitate leges interpretetur, q̃ temperata ſeueritate mores cenſeat. Hęc & alia multa ſi mente ſequeris, facile reperies eas regiones viarum quibus peruenit ad authoritatem: hac iter facito, vt eo progrediare quo te vocat, & is qui virtutis iter tenuit auunculus, & nobilis ac illuſtris ille dux copiarum pater tuus Ludouicus. Villonouanus. Vale Pariſiis Idib. Iunii, Milleſimo quingenteſimo trigeſimoquinto.

M. T. CICERONIS
De Partitione Oratoria, Dialogus.

CVr Partitiones Oratorias inſcripſerit, id initio demonſtrãdum videtur. Quid partitio nominetur, oſtẽdit in Topicis. Partitionũ, inquit, & diuiſionum genus, quale eſſet, oſtẽdimus: ſed quid inter ſe differãt, planius dicẽdũ eſt. In Partitione quaſi membra ſunt, vt corporis caput, humeri, manus, latera, crura, pedes: in diuiſione formæ ſũt, quas Græci ἰδέας vocant, noſtri ſpecies. Hæc ille. Inuentio autẽ diſpoſitio, elocutio, memoria, pronũciatio, nõ ſpecies aut formæ Rhetorices, ſed ab omnibus partes nominantur. propterea quòd ex iis veluti mẽbris ars oratoria componitur. Nec enim inuentio eſt Rhetorice, vt laurus eſt arbor: nec diſpoſitio eſt ars bene dicendi, vt iuſtitia eſt virtus: quia genus de ſpecie, nõ de parte totum dicitur. Vnde partes non ſpecies eſſe conſtat. Quum ſint igitur hæ quinque partium primæ, quæ ex ordine in minora quædam partiãtur, quunq; minora mẽbra corporis huius Rhetorices, cuiuſmodi ſunt partes inuentionis, formæ nequeãt appellari, Partitiones ab authore dicuntur, non diuiſiones. Quod ſi nonnullæ diuiſiones reperiũtur, non tamen inde nomẽ aſſumendum, quoniam multo plura partiendi ratione dirimũtur.

Eſt igitur oratoria partitio, Rhetorices in ſuas partes ordine facta diſtributio. Itur enim a maximis quibuſq; partibus ad minores. & inde, quod fieri ſolet in tradendis artibus, ad minimas vſq; deuenitur. Vt autem diſperſa & diſſipata conglutinẽtur, & arte concludãtur, oſtendit ipſe de Oratore libro primo. Proponẽdus eſt finis quo dirigantur omnia. Tũ ſunt notãda genera, & ad certum numerum, paucitatémq; reuocãda. Deinde ſubiiciendæ partes, & generum partiũmq; nomina, definitionibus, quam vim habeant eſt exprimẽdum: quod quidem ſibi totum philoſophi aſſumunt, vt in extrema parte libri dicetur.

CICERO FILIVS.

STudeo mi pater latine ex te audire, ea quæ mihi tu de ratione dicendi græce tradidiſti, ſi modo tibi eſt ocium, & ſi vis.

CICERO PATER. An eſt mi Cicero, quod ego malim quam te quamdoctiſſimum eſſe? Ocium autem primum, & ſummũ eſt, quoniam aliquando Roma exeundi poteſtas data eſt, deinde, iſta tua ſtudia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. C.F. Viſne igitur vt tu me gręce ſoles ordine interrogare, ſic ego te viciſſim eiſdem de rebus latine interrogẽ? C.P. Sane ſi placet. Sic enim & ego te meminiſſe intelligam quæ accepiſti, & tu ordine audies quæ requiris.

QVo tẽpore Iulius Cæſar vnus amiſſa Romæ libertate dominabatur, Cicero, qui non parũ ſuę authoritatis amiſiſſet, egreſſus in Tuſculanum, cum iuuentute rhetoricas artes philoſophiamque tractabat. Hinc illud, Ocium primum & ſummum eſt, quoniam aliquando Roma exeundi poteſtas data eſt. Id in eius vita Plutarchus habet. Quod igitur ocium eſſet, & hęc ad ſcribendum propoſita materia, & is filius qui inde caperet fructum, quodque pręcepta Gręcorum non modo Latino ſermone, ſed etiam Romana grauitate donare vellet, ſuſcepit hãc partitionum deſcriptionem. & ab his cauſſis hoc duxit exordium, quod plerunq; ſcriptores artium factitãt, vt quibus impulſi cauſſis fuerint initio proponant. Studeo latine ex te audire.) Hæc eſt prima cauſſa ſcribendi. Si modo tibi eſt ocium, & ſi vis.) Petẽdum ab eo eſt, qui quod petimus, & poſſit & velit: quæ duo niſi concurrunt, fruſtra petitio eſt. Ociũ autem, cauſſa eſt altera ſcribendi. An mi Cicero.) Pro decoro reddit affectum paternæ charitatis. Ocium primum & ſummum eſt.) Hoc eſt primum & vltimum. Horatius, Prima dicte mihi ſumma dicende camœna. Primum itaque, quoniam aliquando Roma exeundi poteſtas data eſt: Vltimum, non quod ſint

Digitized by Google

hęc extrema ſenectutis,ſed qꝫ haud tempeſtiuius vnquam hæc filii ſtudia iuua- re poſſit:quum pater ad philoſophiam,filius ad eandem,honorumq́ꝫ cōtentio- nem traiiciat.Sicut autem duo proponuntur,primum atqꝫ ſummum,ita duæ rationes annectuntur:& ea ſcribendi cauſa tertia eſt. Tu me gręce ſoles ordine interrogare) Cicero Offic.j.Ipſe ad meam vtilitatem,ſemper cum græcis latina coniunxi.idem tibi cenſeo faciendum Quid fecerit vterqꝫ,hic quidem locus o- ſtendit.Ordo eſt interrogantis,qui & condentis artem.Huius autem eſt,vt rem omnem in genera digerat,quæ perpauca ſunt:deinde eorum generū quaſi quæ- dam membra diſpertiat:tum propriā cuiuſqꝫ vim definitione declaret.Sic Craſ- ſus de iure ciuili apud Ciceronem de Oratore libro primo.

Partes Rhetoricę.

C.F.Quot in partes diſtribuenda eſt omnis doctrina dicendi? C.P.In treis. C.F.Cedo quas? C.P.Pri- mum in ipſam vim oratoris,deinde in orationem, tum in quæſtionem.

Locus eſt obſcurus,quiq́ꝫ egeat illuſtratione.Nam vis oratoris quinqꝫ rhetoricæ partes amplectitur:quinqꝫ partes vniuerſam Rhetoricen.Qui locus eſt igitur in partitione,duabus reliquis partibꝰ,orationi ac quęſtioni?Deinde,oratio eſt opus oratoris,videtur ergo non eſſe pars Rhetorices.Præter hæc,Quæſtio tertium membrum partitionis,materia eſt non pars,naturaq́ꝫ præcedit orationem,pro- pterea ſolet artis initio tractari:Cur hic poſthabetur?Breuiter expediamus hunc nodum.Iudicandum eſt(inquit Fabius libro ſecundo)Rethoricen in actu conſi- ſtere,idcirco practicen eſſe.Quæ cum ſit in agendo,& ipſo perficiatur actu,nullū poſt actum quod oculis ſubiiciatur,opus relinquit.Hęc eſt doctrina dicēdi verior, ac vſu frequentior.Actus autem quęrit artificem,in quo vis ſit oratoris: quærit orationē,qua ſe explicet:quęrit & quæſtionem ſiue materiam,ſine qua cōſtare nō poteſt oratio.Quod ſi oratio ſcribitur,non pronunciatur,tamen hæc erunt eodē fere modo neceſſaria.Ex his tribus cōflatur ea quę vocatur ab eo doctrina dicēdi: quę quidē eſt ipſa in actu rhetorice.Quamobrē partes eius appellantur.Ea de re Quintilianus his verbis,Rhetorice optime diuidetur,vt de arte,de artifice,de o- pere dicamus.Ars erit quæ diſciplina percipi debet,ea eſt bene dicendi ſcientia. Artifex qui percipit hanc artem,id eſt orator.Opus quod efficitur ab artifice,id eſt bona oratio.In quibus non multū a Cicerone diſſentit.Eſt enim ars,vis orato ris:artifex,orator:opus, oratio cum quæſtione.Quod obiiciebamus vniuerſam Rhetoricen quinqꝫ partibus conſtitui,verū id quidem eſt,ſi tantū conſideremus artem.ſed ſi dicendi ſciētiam capiamus eam,quę actu conſiſtit,tum duas poſte- riores parteis annectere cogemur.At qui fieri poteſt,vt idem ſit pars & opus,vt

oratio: idem ſit pars & materia, vt quæſtio: Hoc fit in hunc ſenſum, Tribus rebus orandi ſcientia ipſo actu perficitur. non aliter q̃ totum ſuis cõſtat partibus. Partes autem in corporibus aſſignare operoſum no eſt. In rebus, quę ſolo capiũtur animo vt ſunt artes: quæq; non manent, vt opus Rhetorices, ſola trãſlatione ſermonis aſſignantur. Eſt igitur oratoris opus, oratio: & eius materia, quęſtio. Sed totius actus Rhetorices oratio & quęſtio ſunt partes. Quod attinet ad ordinem partium, quæſtio natura præcedit orationem, vt materia domum: ſed tamen rei indignitate ſubſequitur. Hoc tamen Cicero videtur ſecutus, vis oratoris eſt prima, vt efficiẽs cauſſa. Oratio proxima eſt, vt effectus. Additur & materia tanq̃ tertium quiddam, vt quæſtio.

C.F. In quo eſt ipſa vis? C.P. In rebus & verbis.

Vis oratoris in rebus & verbis.

In rebus & verbis eſt omnis oratio. Quintilianus, Omnis oratio conſtat aut ex iis quæ ſignificantur, aut ex iis quæ ſignificant, id eſt ex rebus & verbis. At cur oratoris facultati Cicero res & verba ſubiecit, quæ tribuit Quintilianus orationi? Quoniam oratoris eſt inuenire, diſponere, eloqui, memoria tenere, pronũciare: his autem partibus ſolum res & verba tractantur: neceſſe eſt igitur in hæc duo cadere vim oratoris. Quæ quum fuerint inuenta, ſuisq; partibus deſcripta, component orationem. Sic orationis erunt. In iis itaq; vis eſt oratoris, vt cauſſa efficiens: oratio, ſicut effectum.

Sed & res, & verba inuenienda ſunt, & collocanda. Proprie autem in rebus inuenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem etſi eſt commune, tamen ad inueniendum refertur. Vox, motus, vultus, atq; omnis actio, eloquendi comes eſt, earumq; omnium rerum cuſtos eſt memoria.

Vis oratoris, prima pars eſt exactę in actumq; perductæ Rhetorices. & ea verſatur in ſententiis & verbis. Res autem & verba pariuntur atq; tractantur quinque virtutibus. pariuntur inuentione: reliquis tractantur, collocatione, elocutione, memoria, pronunciatione: quas partes eſſe neceſſarias partitio demonſtrat hoc modo. Res, inquit, & verba inuenienda ſunt & collocanda. Nec enim voluntas enunciari poteſt, ſi non hæc inueneris: nec ſi inueneris, pro rerum dignitate & ordine enunciatur, niſi tua inuenta collocaris. Sed enim res collocantur & verba. rerum collocatio, diſpoſitio eſt proprie dicta. Collocatio verborũ eſt elocutio,

Iam reperta eſt ratio trium partium, inuẽtionis, diſpoſitionis, & elocutionis. Ex quibus alteram communem facit diſpoſitionem: ſed magis propriam ſententiarum, propterea quod res verbis potiores ſunt, quodq; elocutio ipſa comprehendit verborum compoſitionem. Verum hæc cuncta corrumpit indecora vel voce, vel geſtu pronunciatio. Huic igitur tribuendus eſt quartus locus: non actionis ordine, ſic enim videtur extrema: ſed elocutionis affinitate. Nã q̃ elocutio eſt mentis interpres, & ad eam interpretationem magnas habet partes artificioſa pronuntiatio, quadam veluti ſocietate coniunguntur. Quod autem earum omnium rerum cuſtos eſt memoria, cõmunis officii cauſſa poſtrema pars habetur. Niſi forte quiſpiam ad pronuntiationem nihil memoriam facere arbitretur. Cui repugnare videtur hæc Ciceronis traditio, qui quum pronuntiationem in vocem, motum, vultumq; diuiſiſſet, quorum ſemper oratorem meminiſſe oportet, ſi quid hiſce de rebus aut cogitaſſet aut præceptione didiciſſet, poſtremam non ſine ratione fecit memoriam. Ergo inuentio prima eſt: collocatio ſecunda: quæ nonnihil ſpectat elocutionem, cui tertius eſt locus: huic finitima pronuntiatio: poſtrema memoria. Qui Rhetoricen ſcribit ad Herennium, memoriam in partibus quartam facit. Idem Cicero ſentit de inuentione. At primo de Oratore, nunc quartam, nunc vltimam conſtituit. Quintilianus & omnes fere proximam faciunt elocutioni. Et quidem certe ſi pronuntiatio eſt vltima actio, iure poſtrema eſt: Si vero eſt id quod ad actionem decoram excogitaueris, & memoriæ mandaueris, merito præcedit. Itaque mihi videtur aliquid habere quod memoriæ committas: & rurſus aliquid in ore & membris, quod ſit memoria poſterius. Pronuntiatio diuiditur a Quintiliano in vocem & geſtum. Geſtus vultũ continet, motumq; corporis & membrorum. Vultus eſt motus quidem, ſed non qualis eſt manuum vel pedum: ſed motus animi, qui ſigno quodam exteriore ſe prodit. quamobrem ſeparatur a motu.

Orationis partes, & earum vſus.

C.F. Quid orationis, quot ſunt partes? C.P. Quatuor. Earum duæ valent ad rem docendam, narratio, & confirmatio: Ad impellendos animos duæ, principium, & peroratio.

Oratio ſecundum fuerat membrum partitionis, quam diuidit in quatuor partes, principium, narrationem, cõfirmationem, & perorationem. Sic enim eſt natura comparatum, vt ad audiendum paremus auditorem: quum præſtet aures, id de quo agitur exponamus: vbi cauſſam controuerſiamque cognouit, rem noſtram firmemus argumentis, & aduerſarii demoliamur: poſtremo cum affectu rei ſummam colligamus. Ex hoc ſeminario naturæ prodierũt quatuor partes,

non vbiq; neceſſariæ,ſed pro ratione cauſſarũ plures pauciores ve ponendæ. Vna tantũ cõfirmatio nõ omittet vnq̃,quod etiã Quintilianus affirmat. Etenim cõparauit confirmationem oſſibus & neruis:reliquas parteis ſuperinducto corpori, quam vocamus carnem. Neruus eſt ad neceſſitatem,caro ſæpius ad decorem. Eodem negocio Cicero partes,& earum tradit officia,vt duę valeant ad rem docendam,narratio & confirmatio:ad impellendos animos duę,principium & peroratio. Quæ numerãtur ab aliis partes orationis,vt partitio,propoſitio,egreſſio, iudicium,refutatio , ad has quatuor reducuntur.duæ priores ad confirmationem, cuius erunt fundamentum. Egreſſio ad eam partem vnde pendet. Iudicium fuſum eſt per omnem orationem. Refutatio confirmationis eſt.a qua tamen aliquando diducitur,aut melius docendi gratia,aut q̃ noſtra confirmemus,aliena refutemus:quę duo ſunt officia,vno tamen genere comprehenſa:quia ſunt rationis eiuſdem,q̃ in vtraq; tractantur argumenta. Hæc de partibus. Quæris , ſint ne tria quæ præſtare debeat orator?vt doceat, moueat , delectet? Nam Cicero & Quintilianus hæc tradiderunt. Cur igitur hic prætermittit delectationẽ? Deinde,ſit ne affectus omnium partium,quod vterq; confirmauit? Dicam, Ciceronẽ tradidiſſe,non quæ omnino fierent in oratione,ſed quæ præcipua videbantur. Operæprecium eſt autem docere & mouere,non item delectare,quod ipſum motu & affectu comprehenditur. Affectus quidem ſunt omnium partium,ſed pręſertim duarum:& in his,principii minus,magis autem perorationis.

C.F. Quid quæſtio? quaſnam habet partes? C.P. Infinitam,quam conſultationem appello:& definitam,quã controuerſiam nomino.

Quęſtionis partes.

Poſteaquam duo priora membra partitus eſt,vim oratoris & orationem, partitur & ordine quæſtionem. Alteram facit infinitam,definitam alteram. Priorẽ, conſultationem appellat,quia ſæpius cadit in deliberationem quam in forum. quoniam conſilii eſt,de toto genere rerum cognoſcere, Sintne maiora vectigalia exigenda? Iudicium vero de ſingulis aut tanquam de ſingulis, Roſciusne patrẽ occiderit? Quod ſi nonnunquam quæſtio infinita venit in iudicium,id ſane fit, quod eo cauſſa deriuetur,quæ fuerat iudicii propria . Poſteriorem quæſtionem, appellat controuerſiam & cauſſam,non q̃ altera nõ habeat controuerſiã,quũ ſit proprium quæſtionis in vtrunq; trahi poſſe:ſed quoniam in iudicium cadit , & certum conſiliũ,partibus in contrariũ vertentibus. Quæſtio infinita nominatur etiam quæſtio generalis,quæſtio vniuerſalis,quæſtio philoſophica , a Cicerone propoſitũ,ab eodẽ conſultatio,a Græcis θέσις. Quæſtio finita,nunc cauſſa dicitur, nunc controuerſia,nũc quæſtio particularis,nũc quæſtio ſpecialis,a Græcis ὑπόθεσις

Cauſſa,id eſt quęſtio finita definitur in Topicis,quæ certis perſonis,locis,temporibus,actionibus,negociis cernitur.aut in omnibus,aut in plęriſq; eorum. Propoſitum,id eſt quæſtio infinita,in aliquo eorum,aut in pluribus , nec tamen in maximis.Colligimus iſtuc,quæſtionem oratori propoſitam,vt materiam:& omnem queſtionem,ſed præcipue ciuilem:eamq; de certo negocio,vel(vt aiunt)de circunſtantia moueri,aut de re vniuerſa.hanc infinitam,illam finitam vocari,

CICERO FILIVS.

De inuẽtione.

QVoniam igitur primum eſt inuenire oratoris,quid quæret? C.P.Vt inueniat quemadmodum fidem faciat eis,quibus volet perſuadere:& quemadmodũ motum eorum animis afferat.

Vis oratoris eſt in rebus & verbis:res & verba inueniri neceſſe eſt.Inuentio rerũ natura prior.Hæc duplex,vna fidei,motus altera.Fides eſt firma opinio:Motus,animi incitatio aut ad voluptatem,aut ad moleſtiam,aut ad metum,aut ad cupiditatem.Hoc enim modo poſtea finiuntur. Ad fidem omnia referuntur argumenta:ad impellendos animos amplificationes ſunt optimæ quæ ſicut argumenta deſiderant,ſic etiam permulta de medio ſumũt.Quid igitur?motus animorum facietne fidem,ſicut argumẽtatio?Iuuabit quidem. Affectus enim quocunq; irrumpunt,plurimum valent.ſed quia commotus animus etiam quærit argumentum , Cicero putauit aliud eſſe facere fidem , aliud animos impellere. Quid ſi motus capiet argumentum?Hac ratione pertinebit ad fidem . Quid ſi magis argumentis q̃ aliis rebus mouemur?Id vero negat Cicero:negant ii qui verſati ſunt in republica.quanquam Ariſtoteles Rhetoricorum primo iſtuc ſentire videtur,ſummum eſſe in argumentando præſidium.quod tum verum fortaſſis eſt,quum apud philoſophos agitur:alia mens eſt imperitæ multitudinis.

Loci duplices.

C.F.Quibus rebus fides fit? C.P.Argumentis,quę ducuntur ex locis , aut in re ipſa inſitis , aut aſſumptis. C.F.Quos vocas locos? C.P.Eos , in quibus latent argumenta. C . F . Quid eſt argumentum? C . P. Probabile inuentum ad faciendam fidem. C.F. Quomodo igitur duo genera iſta diuidis? C.P.Quæ ſine arte putantur,ea remota appello , vt teſtimonia. C.F. Quid inſita? C. P. Quæ inhærent in ipſa re. C. F.

Definitio argumenti.

Loci artificiales & inartificiales.

Et teſtimoniorum, quæ ſunt genera? C.P. Diuinum, & humanum. Diuinum, vt oracula, vt auſpicia, vt vaticinationes, & reſponſa ſacerdotum, haruſpicum, coniectorum. Humanum, quod ſpectatur ex authoritate, & ex voluntate, & ex oratione, aut libera, aut expreſſa: in quo inſunt ſcripta, pacta, promiſſa, iurata, quæſita.

Teſtimoniorum partes.

Ex argumentis fit rei dubiæ fides. Argumenta ducuntur e locis. Loci vocantur argumentorum ſedes. In locis argumenta latent, ſicut res ſuo quæq; loco ponuntur. Argumentũ diuidit ac definit. De finitione priore loco dicemus. Argumentum Cicero dicit omnem probationem: a verbo ducitur arguo, quod eſt demonſtro. Degeneres animos timor arguit. Quintilianus argumentum facit ſpeciem probationis apertiorem, vt arbitratur, viam ſecutus. Sed hæc eſt breuior, expeditior, & minus moleſta. Argumẽtum ἔντεχνον, id eſt artificiale inuenitur ab oratore. Eſt igitur inuentum, hoc eſt oratoris inuenta ratio & probatio, inuenitur q; ad aliquid probandum. Sit igitur probabile. Nam ſi credibile non eſſet, vt alterius faceret fidem? Nec erit argumentum, niſi propoſitioni adhibeatur: & fruſtra adhibeatur, ſi propoſitio certa eſt. Ergo reperitur ad faciẽdum propoſitionis dubiæ fidem. Vbi facere fidem, nõ eſt neceſſario, ac certo probare, ſed ad credendum impellere. Sic eſt argumenti definitio conſtituta in hunc ſenſum, Argumentum eſt Oratoris inuenta ratio probabilis, vnde dubitãtem impellat ad credendum. Quid ſi non impellitur? non ſtat per argumẽtum. Atqui debile eſt: et debile poteſt ſi non vincere, tamen impellere. At inquies, Nõ facit fidem: Certe non facit totam, nec opus eſt: ſed facit ex parte, alioquin adiũcta quonam modo haberentur argumenta, ſicut & enthymemata prope infinita? Eſt & hic quod dubitare poſſis. Etenim ſi Quintilianus aliud facit argumentum neceſſarium, aliud probabile, aliud non repugnans: cur hic Cicero probabile tantũ ponit? An quia ſi neceſſarium eſt, nulla lis eſt, & idcirco non eſt argumentum, quod Fabius de ſigno neceſſario dicit: non repugnans autem ſit infirmum: & ideo nihil prope faciat ad fidem? Ad hæc Cicero primo de Inuentione probabile definit, id quod fere fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hoc quandam ſimilitudinem, ſiue id falſum eſt, ſiue verum. Diuiditq; paulo ante argumentationem in probabilem & neceſſariam. Dicendum mihi videtur, argumentum probabile ſępius dici, pro eo quod non eſt neceſſarium. illudq; reperiri in omni oratione frequentiſſimum. ideoq; oratorum eſſe maxime proprium. Ea de cauſſa Ciceronem probabile dixiſſe, non qui excluderet neceſſarium, nam & Fabius ἀπόδειξιν argumento complectitur, ſed qui vellet hoc intelligi, non oportere probationes omneis eſſe neceſſarias: ſat eſſe ſi credibiles fo-

rent, ac probabiles. Deinde probatio neceſſaria fere ſine arte eſt, nec multum præceptis eget. Hæc de argumenti finitione.

Diuiſio locorum ſic habet. Locus eſt aut in re ipſa inſitus & affixus, aut extrinſecus aſſumitur: nil omnino tertium eſt. aut enim rem de qua agitur inſpicimus, aut aliud quod ad eam referri poſſit. Hoc modo ſit duplex ratio locorum. Perſonę autem & accidentia hic nomine rei continentur. Quintilianus libro quinto, Nec eſſe argumentorum loci poſſunt, niſi qui rebus aut perſonis accidunt. Hic accidentia rebus & perſonis conſtituit locos. Hoc modo duo redeunt in vnum genus accidentium. Priore loco tractat ea quæ extrinſecus aſſumuntur, quæ in Topicis poſteriore tractauit. Illic progrediebatur a propiore ad remotius: hic remotiorem faciliorémq; anteponit materiã. vterq; laudandus ordo.

Teſtimonium extrinſecus aſſumitur, & aliunde adducitur ad cauſſam. Eſt autem, vt definit in Topicis, omne quod ab aliqua re externa ſumitur ad faciendũ fidem. Teſtimoniorum multæ ſpecies, vt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iuſiurandum, teſtes. In his enim quoddam eſt teſtimonium, aut iudicum, aut populi, aut eorum qui torti ſunt, aut ſignatorum, aut iuratorum, aut teſtiũ. Hæc autem dicuntur ἄτεχνα, id eſt inartificialia, quia non pariuntur ab oratore, ſed a litigatore afferuntur. Quamobrem Cicero, quæ ſine arte putantur, inquit, ea remota appello, vt teſtimonia. Sunt alia quæ numerat eodem modo inartificialia ſi ad Oratorem perferuntur, vt oracula, vt pacta quæ citantur a vulgo. Tamẽ permulta ſunt teſtimonia quæ non accipit Orator, ſed ipſe quærit, vt quæ ſecretioribus continentur literis, authoritates, ſenatuſconſulta, edicta, plebiſcita, leges. qua de cauſſa Cicero non affirmat eſſe ſine arte teſtimonia, ſed talia putari. Eadem ratione Quintilianus exempla diuiſit a ſex generibus teſtimoniorum. Ergo ſi ſpectes inuentionem, non omnia ſunt in arte: ſi tractationem, omnia ad præcepta referuntur. Teſtimonium diuinum eſt vel humanum: nam ſolis diis & hominibus mentem verbis exprimere datũ putauit. Diuina teſtimonia ſunt oracula, id eſt deorum voces: quæ ſic appellãtur, ꝙ ineſt his deorũ oratio. Auſpicia, quæ ſeruabant augures: quorum erat obſeruare de cælo. quæ non in auibus tantum poſita fuerunt, ſed & in tonitruis, & in fulminibus, & tempeſtatibus, & procellis, & id genus rebus. quod in Antonium Cicero multis locis oſtendit. Vaticinationes, vatum diuinationes, vt Sibyllarum, Calchantis, & Caſſandræ apud Homerum. Reſponſa ſacerdotum, rerum diuinarum interpretationes. quæ ſacerdotum non aliter eſſe putabantur, q̃ iuris humani declaratio, iuriſperitorum. Aruſpicum reſponſa, ſunt diuinationes quæ ſumuntur ab extorum inſpectione. Exta quidem a victimis exempta & reddita putabantur indicare deorum voluntatem. Aruſpices etiam prodigia interpretabantur: vt quid portẽderet equus Iulii Cæſaris, authore Suetonio. Reſponſa coniectorum, interpretationes ſomniorum, ſiqua venire ab Ioue crederentur. Si quis apertius hæc intueri volet, inſpiciat libros Ciceronis de Diuinatione. Cæterum ex illis argumenta ducere

non eſt magni negocii, quandoquidem iſtuc imperiti factitant. adeo, vt hæc eſſe ſine arte dicantur. Humani teſtimonii partes, authoritas, voluntas, oratio, quarum diſcrimen eſt. Authoritas habet dignitatē, ac præ ſe fert aliquid quod videatur imitandum. vt ſiquid viſum gentibus, populis, ſapientiſſimis viris, legum latoribus, claris ciuibus, poetis, magniſq; rerum ſcriptoribus. Quarum rerum plenę ſunt orationes, plenę diſputationes omnium. nec vllum doctis & indoctis frequentius argumentum eſt. Quæ ſint autem quæ faciant authoritatem, Cicero tradit in Topicis. Voluntas non eſt ad imitandum propoſita, ſed pro affectu ſuum de re præſcribit iudicium. vt voluntas teſtamētorum, vt mandatorum, vt priuilegiorum. Et huc forte pertineat illud, Sit pro ratione voluntas. Ea ſępe rebus ſcriptis inquiritur. vnde ſtatus eſt legalis de ſcripto & voluntate. Oratio eſt omnis expreſſa verbis ſententia, vt populi ſermo, teſtium dicta, & ea verba litigatorum quæ de cauſſa circunferuntur. Oratio aut libera eſt, aut expreſſa. Libera ſunt eorum teſtium verba, quibus non eſt lege denuntiatum, & ſiqua de re ſponte iactãtur. Orationis expreſſæ ſunt ea quæ dicuntur in tormentis, & quæ vi argumentationis, aut metu, aut alia ratione exprimũtur. Ad teſtimonium ſcripta referuntur, vt chirographa, ſyngraphæ, ſtipulationes, commentarii. vulgo regeſta dicuntur. Edicta, literis propoſita. quæ prope infinita prodeunt a magiſtratibus. Adde etiam acta, geſta, leges, pacta, promiſſa, iurata, quæſita. Pactum, quod inter aliquos conuenit. Valebit etiam ſi nihil ſcriptum eſt. differt a promiſſo, quia pactum minimum duorũ eſt, vt in ſponſalibus: Promiſſum vnius eſſe poteſt. Pactum firmius, promiſſum debilius. Iurata dicit ea quæcunq; dixerit iuratus, aut teſtis, aut alius, ſiue apud iudices, ſiue apud alios loquatur. Quæſita proprie tormentorum ſunt, vnde tormenta nominantur quæſtiones. Eo tamen referre poſſis quæcunq; fuerint expreſſa, ſiue a recuſantibus extorta, vt extorquentur multa pollicitationibus, minis, metu, dolo, verberibus. Iſtorum omnium genus eſt oratio,

C. F. Quæ ſunt quæ dicis inſita? C. P. Quæ inſixa ſunt rebus ipſis, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex iis rebus quæ quodammodo affectæ ſunt ad id de quo quæritur. Et ad id totum de quo diſſeritur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi. Ex his autem rebus quę quodammodo affectæ ſunt ad id de quo quæritur, alia coniugata appellãtur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex cõtrario, alia ex con- *Loci inſiti.* *Loci qui adhibẽtur ad totum.* *Affecta.*

iunctis, alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex cauſſis, alia ex effectibus, alia ex comparatione maiorum, aut pariũ, aut minorum.

Locus eſt aut inſitus, aut aſſumptus. Aſſumptum partiuit. Inſitum diuidit in quatuor partes, in definitionem, in partium enumerationem, in notationem, in affecta ad id de quo quæritur. Affecta in decem & treis ſpecies diſtribuit. Hæc eadem vno ad eam rem comparato libello Topicorum tradit ex Ariſtotele: vnde quod ad rem præſentem faciat, petere poſſis. Ridiculum putarem, multa quæ Cicero, plura quæ Boetius tradidit, his inferre commentariis. Liber eſt ad manum, in quo ſunt omnia præcepta de ratione locorum digeſta. Paucis igitur definitiones & exempla periſtringamus. Inſita dicuntur infixa rebus ipſis de quibus eſt controuerſia: quæ vel οὐσίαν, id eſt ſubſtantiam, vel συμβεβηκότα, id eſt accidentia conſtituunt. Hæc duo ſunt in rerum natura, ex quibus omnia componuntur. Subſtantiæ ſunt, totum & eius definitio, partes, notatio, quæ definitionis eſt ſpecies, genus, forma, differentia quæ ſpeciem conſtituit. Accidentium vero ſunt multæ differentiæ, propria, ſimilia, contraria, adiuncta, comparationes. Antecedentia autem, conſequentia, repugnantia, cauſſæ, & effecta, mediam ſeruare naturam videntur: quæ Boetius ad ſubſtantiam refert. Hæc omnia Cicero inſita, ꝙ in rebus eſſent, & res ex iis conſtituerentur, appellauit.

Affecta Boetius finit, quæ quodammodo ad aliquid referri poſſunt, vt ad id cui natura cohærent. vt genus eſt formarum, formæ generis, antecedentia conſequentium, conſequentia antecedentium. cætera eodem modo. Cæterum, quod notauit Gellius, affecta Cicero dicit, quæ non ad finem ipſum, ſed proxime finem progreſſa deductave ſunt. vt de prouinciis Conſularibus, Bellum affectum videmus, & (vere vt dicam) prope confectum. Quem ſi capiamus intellectum, dicentur affecta ad id de quo quæritur, ea quæ totũ non conficiũt, ſed ex parte faciunt: nec ſunt ipſa per ſe confecta, ſed affecta: quæ rebus aliis adiuncta, plenam recipiunt abſolutionem. vt nec animal hominem, nec rationale conſtituit, ſed vtrunque animal rationale. Quod cõfirmius eſt, quod hic author frequenter in hunc ſenſum affectorum nomen vſurpauit. & quod in Topicis, relatiua quæ dicuntur a Boetio, non affecta dixit, ſed ea quæ cum aliquo conferuntur. Quamobrem treis facit locos, quibus totum comprehenditur, finitionem, partium enumerationem, ac notationem: Reliquos autem ſegregat, vt qui non ad totum adhibeãtur, ſed ad totius aliquam partem, quod affectorum proprium eſt. Iam ad ſingula veniamus. Definitio eſt, authore Cicerone, earum rerum quæ ſunt eius rei propriæ, quam definire volumus, breuis & circũſcripta quædam explicatio. Rhetorice eſt bene dicendi ſcientia, bene dicere præclarũ eſt, igitur Rhetorice præclara eſt. Partium enumeratio, quæ duas pluresve partes

numero ponit,vt aliquid inde colligatur.Ciuis eſt,ergo natus aut factus.non eſt natus,ergo fact⁹:non eſt neq͂ nat⁹, neq; factus,nõ igitur ciuis.In partiũ enumeratione intelligit̃ & diuiſio formarum. Notatio vis eſt nois,quã græci ἐτυμολογίαν vocant,id eſt veriloquiũ,quod verbum tanq̃ durius euitat,notationéq; ſubiicit, quia ſunt verba rerum notæ:Si Cõſul patriæ conſulit,M. Antonius aũt patriã euertit,non eſt habendus Conſul. Non aſſentior iis qui nomen ſubiiciunt accidenti:propterea q͏̃ nomen inuoluit atq; implicat,quod definitio pluribus exponit.Nomen igitur & definitio ſunt eiuſdem rei,non alterum eſt rei,alterum accidentis.Quod ſi nomen mutatur vt accidentia,nihil eſt ad Ciceronẽ improbandum:qui rem non verba ſpectat,niſi quatenus ſubſeruiunt rebus. Notatio exprimit vim nominis.Nomen dum manet,confertur ad rem,totumq; deſignat.

Indignũ eſt,meo iudicio,vana quadam ſubtilitate violare atque diſſipare grauitatem ſummi viri,cui pene omnia referre debent acceptum,qui grauiter & copioſe aliqua de re diſſerere poſſunt. Coniugata ſunt quæ ab vna origine deducta varie flectuntur,vt paſcuum,paſco,compaſcuus. Iuſtus, iuſtitia, iuſte.Iuſte facit,iuſtus eſt igitur.Mori miſerum non eſt, non igitur miſera mors eſt. Genus eſt quod habet formas.vt animal,hominem & beluam.Virtus,prudendentiã,iuſtitiam,fortitudinem,temperantiam. Virtus non eſt agere maligne, non igitur prudentia eſt malitia fallendi. Forma vel ſpecies,quæ genere cõtinetur. Si furtum eſt,crimen eſt.Nouit artem,qui nouit grammaticen. In ſpecie cõtinẽtur & ſingula.Odit ſe nemo,nõ igitur Cato qui ſibi manus attulit, oderat ſe. Similitudo,rerum collatio per qualitatem.Cicero,Vt curſu curſus,ſic in viris fortibus virtus virtute ſuperatur. Differentia,qua res a re differt,ſiue in rei ſubſtantia eſt, vt rationale:ſiue proprium eſt,vt roſtrum habere(proprium enim nomine differentiæ continetur)ſiue accidens, vt album eſſe, ſedere, dormire. Complectar vno verbo:Quicquid ſimile non eſt, differens eſt: vt hic ſumitur differentiæ nomen:Seruit,ergo ſeruus eſt:hæc ſunt coniugata.Diſſolue per differẽtiam. Aliud eſt ſeruum eſſe,aliud ſeruire:addictus quidem ſeruit , neque is eſt tamen ſeruus. Nam differentia ad refellendum plurimum valet. Contrariorum quæ ab aliis oppoſita dicuntur, quatuor ſunt genera. Vnum eorum quæ in eodem genere poſita plurimum diſtant ac differunt,Si ſtultitiam fugimus, ſapiẽtiam ſequamur:hęc dicuntur aduerſa. Alia ſunt priuantia, vt dignitas,indignitas. Alia quę cum aliquo conferuntur,relatiua nominant,vt maius,minus. Alia cõtradicentia, vt eſt,non eſt. Hæc ex Topicis. Coniuncta vocantur aliter adiuncta: vocantur etiam a Quintiliano conſequentia. Sunt ea quæ natura finitima,ſæpe quidem,non tamen neceſſario cohærent,vt metus pallor: vt verecundia rubor:vt amor ſtuprum. Venenum dedit nouerca.Non læſit filium mater,Fugit mali cõſcius.Adultera eſt,lauat cũ iuuenibus. Admonet hic locus,vt quæratur,quid ante rem,quid cum re,quidq; poſt rem euenerit.vt cædem antecedunt rixæ: comitatur perturbatio:ſequitur fuga. Hinc oratoribus innumerabilia

ducuntur argumenta. Eo ſiquidem multa ſigna referũtur: deinde multæ cauſſarum quæ non agunt neceſſario, vt ira, ſuperbia: ad hæc multæ περιστάσεις, id eſt appendices & circunſtantiæ rerum atq; perſonarum, vt patria, genus, educatio.

Antecedentia ſunt, quibus poſitis, aliud conſequatur neceſſe eſt, vt incubante mari procella ſequitur fluctus. Conſequentia, quæ rem neceſſario conſequuntur. Si meſſis eſt, ſatum eſt. Si ſpirat, viuit. Repugnantia, quæ contrariis adiuncta cũ re nunq̃ cohærere poſſunt. Vt amare, odiſſe, contraria ſunt. odio cædes adiungitur. Repugnant igitur amare, occidere. Cicero in Topicis, Adiuncta, inquit, de quibus paulo ante dictum eſt, non ſemper eueniunt: Conſequentia autem ſemper. Ea enim dico conſequentia, quæ rem neceſſario conſequuntur: Item quæ & antecedentia & repugnantia. Quicquid enim antecedit quanq; rem, id cohęret cum re neceſſario. Et quicquid repugnat, id eiuſmodi eſt, vt cohærere nunq̃ poſſit. Hæc ille. Quæ ſententia cum vera eſſet & perſpicua, ac propter adiũcta, quæ neceſſario non cohęrent, inuentus eſſet hic locus, non defuerunt tamen qui diuinum Oratorem, tanq̃ parum vidiſſet, arguerint. Nos optimum ducẽ ſequemur: dicemuſq; plurima eſſe in rerum natura ſibi cohærentia: ſi non ſemper, adiuncta ſunt: ſi ſemper, antecedentia, aut conſequentia, aut ex cõtrario repugnãtia. Hi tres loci natura, ſed eſt vna ratio inueniendi argumenti. Quamobrem fruſtra deſudat Boetius, qui probare contendit vnum eſſe locum, quem Cicero tripertitum facit. Quintil. autẽ libro quinto ſcribit nullam eſſe confirmationẽ, niſi aut ex antecedentibus, aut ex conſequentibus, aut ex repugnantibus. ſed eſt alia ratio Quintiliani, alia Ciceronis. Cauſſa eſt, quæ rem efficit, vel ſola, vel cũ aliis iuncta. Auaricia captus nũq̃ quieſcit. Cauſſarũ alia neceſſaria, vt ſi corpus eſt in luce, vmbra eſt. Alia non neceſſaria. ſi amat eam, ducet vxorem. Rurſus cauſſarum genera duo ſunt. Vnum quod efficit, vt ignis accendit. Alterum ſine quo res non efficitur, vt materia, tempus, locus, quæ cauſſę ſtolidę ab ipſo nominantur. Ad hoc ſecundum genus pertinet illa cauſſa formalis toties recantata, materialiſq;: ad prius autem cauſſa efficiens atque finalis, quæ verba ſpinoſa nõ tractat Cicero. Vide ſecũdam τοπικῶν partem. Effecta ſunt quęcunque efficiuntur ex cauſſis: vt, Titubat, ergo ebrius eſt. Comparatio maior & minor, rerũ collatio eſt ſine ęquabilitate. a ſimilibus vtranq; ſegregare, nihil difficile eſt. Illa ſunt qualitatis, hęc autem quantitatis. Comparatio parium non facile ſeparatur, niſi dixeris eſſe tãtũ in quantitate. Qui ſeparare conati ſunt, exhauſto labore, rem fecerunt incertiorem: In ſimilibus aiunt non eſſe tertium quiddam, quod ſit in comparatione. Quod falſum puto. Nam duo mininum cõferuntur, & accidens eſt tertium in quo cõueniunt. Relinquamus igitur hanc ſubtilitatem, neq; enim propter hanc partem ſimilitudo & comparatio diuiduntur. Exempla ſunt, Si quis ſacrilegium facit, faciet furtum. Qui facile ac palam mentitur, peierabit. Qui ob rem iudicandam pecuniam accipit, & ob dicendum falſum teſtimonium accipiet. Hęc de locis anguſte locuti ſumus.

*Vt definitio,vt contrarium,vt ea quæ ſunt ipſi,contrariove eius aut ſimilia,aut diſſimilia,aut conſentanea, aut diſſentanea:aut ea quæ ſunt quaſi coniuncta, aut ea quæ ſunt quaſi pugnantia inter ſe : aut earum rerum de quibus agitur,cauſſæ,aut cauſſarum euentus,id eſt quę ſunt effecta de cauſſis,vt diſtributiones, vt genera partium,generumve partes , vt primordia rerum , & quaſi præcurrentia,in quibus ineſt aliquid argumenti:vt rerũ cõtentiones,quid maius,quid par,quid minus ſit,in quibus aut naturæ rerum,aut facultates comparantur.

*Alii,velut loci

Quæſiere permulti quid ſibi vellet hic Cicero:Cur hic loci repeterẽtur:quod nec aliis libris ipſe feciſſet , nec ſcriptores cæteri qui topicam rationem tradiderunt. Arbitrabantur ex iis quos vidimus,nonnulli,ſummatim colligi ſuperiores locos. In quo mihi falli videbantur,quod earum rerum fiat coaceruatio,quæ ſparſæ fuerunt:hic autem locos tanta breuitate numerauit,vt nulla fuerit opus repetitione. Dicam quod ſentio , Poſteaquam poſuiſſet argumentorum ſedes, quæ veræ & ſtabiles eſſent,vidit alias eſſe nõ ita diſſimiles:quæ quoniam parum diſtarent,nihil diſtare viderentur . vnde quoque liceret oratoribus argumenta producere.iis porro nomina defuerunt.ſuperioribus igitur quadam ſimilitudine comparauit. Quod oſtenderunt hæc aduerbia, vt, quaſi, ſæpe repetita . quæ tum demum congruunt,ſi qua forte ducitur aliunde trãſlatio ſermonis . Eſt igitur vera finitio:quædam imago finitionis. Sunt vere contraria:quædam ſimilia contrariorum.De ſecundis igitur locis per ſimilitudinem dictis facta eſt hæc deſcriptio. Iam experiamur exempla. Vt definitio,Si comœdia eſt imitatio vitæ, ſpeculum conſuetudinis, imago veritatis,illa certe legenda eſt. Vt contrarium,Nihil educationi pueritiæ contrarium magis quam patris indulgentia,tollenda igitur.Educatio & indulgentia non ſunt contraria,ſed quemadmodum contraria ſe demoliuntur:ſic,bonos mores corrũpit indulgentia . Hoc modo in orationibus multa facit contraria videri, quæ non ſunt ipſa contraria, vt iudicium Cenſorum pro Cluentio . Vt ſimilia, Cicero Philippica quinta,Quid intereſt vtrum hanc vrbem oppugnet,an huius vrbis propugnaculum? Similia vult eſſe vrbem obſideri a M. Antonio,& coloniam Mutinenſem.quę tamen ſimilia non ſunt. Vt diſſimilia. Accipe quæ ſimilia tradit Cicero,Si fidem præſtare debet tutor,& procurator.Diſſolue hoc modo,Non quemadmodum fidem debet tutor,& procurator.Nam loco parentis relictus eſt tutor,non item procu-

rator. Hæc ſunt vt diſſimilia, & tanquam differentia. De conſentaneis, & præcurrentibus & repugnantibus Cicero ſecundo de Oratore facit mentionem, & hoc proponit exemplum. Non ſi Opimium defendiſti Carbo, idcirco te iſti bonum ciuem putabunt. Simulaſſe te, & aliud quid quæſiſſe perſpicuum eſt. ꝙ T. Gracchi mortem ſæpe in concionibus deplorasti, ꝙ P. Aphricani necis ſocius fuiſti, ꝙ eam legem in tribunatu tuliſti, ꝙ ſemper a bonis diſſenſiſti. Conſentanea ſunt, Carbonem non eſſe bonum ciuem, & iſta male adminiſtraſſe: Diſſentanea vero & repugnantia, Hæc feciſſe, & ciuem bonum eſſe. At quid differunt conſentanea & adiuncta? In priore locorū enumeratione conueniebant in vnū genus adiunctorum: nunc autem diſtrahuntur hac differentia. Coniuncta, quod & nomen oſtendit, tempore ſunt finitima, & prope cohærentia, vt metus, pallor. Conſentanea fere quidem conſequuntur, ſed tempore nonnihil diſtant, nec proxime cohærent: vt illa Ciceronis. Quaſi pugnantia demonſtrantur exemplo ſuperiore. neq; enim pugnant, male ante acta vita, pręſensq; ratio melior: ſed vt pugnantia conferuntur. Quaſi cauſſæ, Cicero Philip. Tibi certe confitendum, cauſſam pernicioſiſſimi belli in perſona tua conſtitiſſe. Non M. Antonius cauſſa belli ciuilis erat, ſed a Cicerone cauſſa dicebatur. Vt euentus, exemplum proximum in contrarium recurret. Diſtributiones capiunt & partitionem & diuiſionem. Si diuidas ſpecies, & conferas ad enumerationem partium, conſtitues formarum tanquam partium diſtributionem. vt quum ſuperior locus fuerit de numeratione partium, hic ſit de numeratione formarum: vt, ſi ſpōgia neq; herba eſt, neq; frutex, neq; arbor, haberi planta nullo modo poteſt. Diſtributio inter colores habetur in Rhetoricis ad Herennium. Verum Cicero poſuit enumerationem partium, diuiſionem autem vt enumerationem eſſe voluit. Genera ſunt formarum, non partium. Rurſus partes erunt totius, haud generis. Hæc ergo dicuntur ex ſimilitudine, Si T. Gracchus & Saturninus in tribunatu ſunt iure cæſi, magiſtratū ſeditioſum necare licet. Magiſtratus eſt genus: Tribunatus ſpecies: Tyberius & Saturninus partes. Vt primordia & quaſi præcurrentia. Vide conſentanea. Quintilianus, Ex initiis ſumma colligitur. Non poſſum togā prętextam ſperare, quum exordium pullum videam. Certe inter conſentanea, & adiuncta, & præcurrentia non ita magnum diſcrimen eſt, quin poſſint adiunctorum nomine contineri. Vt rerum cōtentiones) id eſt vt comparationes, quando res natura maior pro minore, aut minor pro maiore, aut impar pro pari ſumitur. Ouidius ſecundo Faſtorum, Romule concedas facit hic, tua magna tuendo Mœnia, quæ dederas tranſilienda Remo. Maius eſt Romulum mœnia condidiſſe, q̄ Cæſarem Auguſtum condita ſeruaſſe: hoc vult tamen vt minus haberi. Facultas vis eſt in rebus, δύναμις.

Vt e locis ducēda ſint argumenta

C.F. Omnibus ne igitur ex his locis argumēta ſumemus? C.P. Imo vero ſcrutabimur, & quæremus ex o-

omnibus,ſed adhibebimus iudicium,vt leuia ſemper reii-ciamus,nonunq̃ etiam commmunia prætermittamus,& non neceſſaria.

Poſteaq̃ locos eorumq; naturam cognoueris ſi propoſita fuerit ad dicendum materia,ſingulos perſcrutabere. Quęrenti ſi nihil dederit locus primus, aut ſi quod attulerit,non ita multum faciet ad rem propoſitam,venies ad ſecundum, & ita deinceps,donec excutientur argumenta. Argumenta aut euidentia, aut credibilia propenſiora,Nam leuia,inquit,ſemper reiiciemus. Ex argumētis igitur optimum,quod firmiſſimum: deinde credibile. Quæ ſunt communia, vt quibus vterq; litigator vti poſſit,& tantum non repugnantia,ſæpenumero prętermittenda. Tamen eſt & apud hunc in orationibus ſuus leuibus argumentis locus,& communibus.Quid ergo leuia ſemper reiicienda arbitratur? quia præcepta feruntur in id quod eſt optimū, deinde quod optimo proximum. Si quid ſua natura ſit improbandum, quo tamen vtamur, non tam præcepti fuerit q̃ inopiæ atq; neceſſitatis. Ergo ſemper leuia reiiciemus in delectu:Si vero tēpus requirit,vtemur tanq̃ ſeruis in bello poſt prælium Cannenſe.

C.F.Quoniam de fide reſpōdiſti,volo audire de motu. C.P.Loco tu quidem quæris,ſed planius quod vis explicabitur,cum ad orationis ipſius,quæſtionumq; rationem venero.

Loco tu,id eſt ex ordine tu quidem quæris.Nam propoſitū fuerat oratori,inueniendum quemadmodum fidem faceret iis,quibus perſuadere vellet,& quemadmodum motum eorum animis adferret, ex quibus alterum reſtabat. Ne(quod multi faciunt)locos hic legeris.Nulli reperiuntur loci præter aſſignatos, niſi qui minores his maioribus continentur. Contemplare potius quemadmodum ſit affectꝰ inſertus orationi ac quæſtioni. Orationis,inquit,partes quatuor.Duæ valent ad impellendos animos, principiū & peroratio. Has itaq; partes qui præceptis aſſequitur,eodē negotio de motu præcipit. Iam quæſtio vel in demōſtraſtrationem cadit,vel in deliberationem, vel in iudicium. Quibus cū ſit propria quædam facies,atq; diſtincta ratio tractandi quæ arte colligitur,neceſſe eſt inter præcipiendū ea conſtitui,quonam quodq; genus affectu iuuetur. Ergo permiſta ſunt de motu affectuq; præcepta,niſi quum ratio amplificandi traditur.

C.F,Quid ſequitur igitur?C.P.Cum inueneris,collocare. Cuius in infinita quæſtione ordo eſt idem fere, quem expoſui locorum. Diſpoſitio.

Diſpoſitio ſecunda pars eſt Rhetorices, eaq; inuentionis propria. quia rerum eſt diſpoſitio, verborum compoſitio. Diſpoſitio, quoniam accommodatur ad finem quæſtionis, diuiditur in eã quæ eſt quæſtionis infinitæ, & eam quæ finitæ. Diſpoſitionis in infinita quæſtione ordo eſt idem fere, inquit, quem expoſui locorum. Tamẽ poſtea dicet vtriuſq; quęſtionis ſimilem eſſe diſpoſitionem. Id arbitror factum, ꝙ vtroque modo tractari poteſt conſultatio. Quod exemplo ſi demonſtrauero, operepræcium facturus videor: quoniam & ad loquendum & ad ſcribendum plurimum valet. Sumamus igitur infinitam quæſtionem: vt, Mors eſt contemnenda. quam vt breuiter explicemus, adhibeamus ordine locos. A finitione, Nihil eſt cur morte terreamur. quid enĩ mors eſt aliud q̃ corporis & animę diſſolutio? qua membris vt carcere quum anima liberetur, nobis & ſuauis & iucunda eſſe debet. Ab enumeratione, Etenim ſiue natura diſſoluimur, parenti omnium rerum obtemperandum eſt: ſiue fato, deorum voluntati: ſiue caſu ferendum æquiore animo, ꝙ optimum ſit non naſci, aut ocyus aboleri. Ab etymologia, Morte quidem malis omnibus liberamur, qua de re mors a nobis, vt a Græcis μόρος, a ſeparandis partibus nominatur. quæ ſeiunctio quid habet mali? quid non potius boni? ſi coniunctio fuerat miſera, omnibuſq; fortunæ procellis obnoxia. A coniugatis, Mori igitur bonum eſt, & ideo mors bona: quam ſicut moleſtia antecedit, ita quoq; ſubſequitur fœlicitas. A genere, Tranſimus per eam ad deorum ſocietatem, ſempiternamq; immortalitatem: quo ſi nullus eſt tranſitus reformidandus non erit metuenda mors, vna quædam via ad meliorem diuturnioremq; vitam. A ſpecie, Enimuero ſummi viri per grauiſſimos labores & cruciatus acerbiſſimos properauerunt ad hãc æternitatem, nec timuerunt hoc genus mortis: quod ſi eſt optabile, vt illi planũ fecerunt, mors profecto etiam cum dolore coniuncta laudabilis. A ſimilitudine, Ab arboribus fructus vel ſua ſponte cadunt, ſemina frumentorum ſponte moriuntur, vt tranſeant in meſſem: ſolus homo traducetur inuitus? A differentia, Cuius exitus non eſt vt cæterarum rerum: Cætera corrumpuntur nullo tempore reditura: Homo ſolus tum maxime viuit, quando mori videtur. A contrario, Hęc vita in corpore moleſta grauis, miſera: mors igitur quieta, ſuauis, atq; iucunda. Ab adiunctis, Sed improbi mortem impatiẽter ferunt, quia qui in voluptatibus ſummum bonum collocarunt, ijs omnibus mors grauis eſt. Si probe vixeris, migrare iucundum eſt: ſi improbe, pertriſte. Leuis eſt hæc via ſapientiſſimis quibuſq;: propterea ꝙ non grauius putant e vita migrare, quam in hanc lucem venire. Ab antecedentibus & conſequentibus, Nihil eſſe graue exiſtimant, quod ſit a natura conſtitutum. Naſcimur, ergo morimur. Et quia morimur, idcirco naſcimur. A repugnantibus, Ab vtero prodimus ad mortalitatem: a morte progredimur ad immortalitatem. Non hoc bonum mors afferat, & non erit bona: affert autem, bona igitur neq; metuenda. A cauſſis, Porro vbi mortale corpus elangueſcit, anima ſe liberat membrorum compa-

gibus: vt pro ſeruitute, libertatem: pro tenebris, lucem: pro labore, præmiũ conſequatur. Ab effectis, Quę ſi bona a morte pariuntur, non poterit mors, niſi a dementibus improbari. A cõparatione, Fac tamen malã eſſe. cur diuturniores moleſtias anteponimus? cur tot caſus, tot pericula, tot ęrũnas, vni morti, eiq; perbreui pręferimus? Huc adde ſi voles, exẽpla. Hęc ſcripſimus, vt oſtenderemus eſſe verũ, quęſtiones infinitas ordine locorũ poſſe tractari. Quod autem non vtiq; fieri oporteret, excepit his verbis, Ordo eſt, idem fere quem expoſui locorum.

In definita autem, adhibenda ſunt etiam quæ ad motus animorum pertinent. C. F. Quomodo igitur iſta explicas? C.P. Habeo communia præcepta fidem faciendi, & commouendi: Quoniam fides eſt firma opinio. Motus autem, animi incitatio, aut ad voluptatem, aut ad moleſtiam, aut ad metum, aut cupiditatem. Tot enim ſunt motus genera, partes plures generum ſingulorum. Omnem collocationẽ ad finem accommodo quęſtionis. Nam eſt in propoſito finis, fides: in cauſſa, & fides, & motus. Quare cum de cauſſa dixero, in qua eſt propoſitum, de vtroque dixero.

Diſpoſitio quæſtionũ.

Quid fides.

Quid mot⁹

Quatuor motus ſpecies.

Videtur hoc velle, nihil motum pertinere ad infinitam quæſtionem, quo tamen vtitur in Oratione pro Sexto Roſcio de toto genere parricidii: qui locus eſt communis. Rurſus in quæſtione finita non vtiq; motus erunt: quod Quintilianus affirmat, & Athenienſium probatur exemplo: qui diu oratione quidem, nõ ita motu vſi fuerunt. Quid igitur hæc præcepta volunt? Præcepta Rhetoricæ non ſunt de re neceſſaria, ſed accommodatiore. In quæſtione propoſiti ſunt rariores affectus: in cauſſa & hypotheſi frequentiores. Sic enim multo melius, & ad obtinendum tutius tractatur. Sed age, quid omnium facit motus, & affectus ad diſpoſitionem? Nam proponit perinde, atq; ſine motu non poſſit haberi diſpoſitio. Reſpondet ipſe, Omnẽ collocationem, inquit, ad finem accommodo quæſtionis. In propoſito, finis eſt fides: in cauſſa, fides & motus. Ex quibus verbis colligitur, propoſitum, id eſt infinitam quæſtionem, nõ deſiderare motum, ſed probationem: Cauſſam vero, id eſt finitam quæſtionem, probationem motumque velle. Iam ſi finis eſt, fides & motus, animiq; pro cauſſarum generibus varie mutantur, neceſſe eſt ad motum ex parte referri diſpoſitionem. Quod autem nõ ſit res eadem fidem facere, & commouere, definitionibus, vt par eſt, oſtendit. Quoniam fides eſt firma opinio, motus autẽ eſt animi incitatio, aut ad voluptatẽ. &c.

Fides argumentis efficitur: Motus autem locis affectuum. Argumẽta porro niſi ſe accommodarent ad vtilitatem cauſſæ, ordine naturæ fere locarentur. Sed quia refert qua ratione, quove ordine doceantur, & moueantur animi, digeruntur omnia pro vtilitate cauſſæ. Reſtat inquirendum, qui fiat vt motus omnis animi quatuor generibus conſtet, quũ mille modis moueatur animus. Deinde ſi cauſſa minor eſt, propoſitum maius, quo pacto propoſitum cauſſa contineri dicatur? Motus omnis (quod ait Cicero tertia Tuſc.) aut boni aut mali opinione excitatur. Voluptas eſt ex opinione boni præſentis: Cupiditas autem boni futuri, quod immoderate appetitur. Aegritudo contra, ex opinione malorum præſentium: Metus autem futurorum. Sic quatuor affectuum genera ſtatuuntur, voluptas & ægritudo ſiue moleſtia de rebus præſentib⁹: cupiditas & metus de futuris. Quoniam autem multæ ſunt voluptatum partes, & cupiditatum, item moleſtiarum terrorumq́, aſſeuerat partes eſſe plures generum ſingulorum. Veniamus ad ſecundum. Propoſitum eſt vt genus, cauſſa vt ſpecies. In ſpecie autem eſt genus, quinetiam genus eſt pars vna formę. Hoc definitio commonſtrat, Homo eſt animal rationale. hominis duæ partes: altera eſt animal genus. Hoc modo in cauſſa propoſitum eſt, vt illius pars. Non quomodo quidam fœde ſomniauit: non animaduertebat ſpeciem conſtare ex genere & differẽtia, eamq́ alteram partem ſuſcipere genus.

Cauſſarum genera cur tria ſint.

C.F. Quid habes igitur de cauſſa dicere? C.P. Auditorum eam genere diſtingui. Nam aut auſcultator eſt modo qui audit: aut diſceptator, id eſt rei, ſententiæque moderator: vt aut delectetur, aut ſtatuat aliquid. Statuit autem, aut de prętcritis, vt iudex: aut de futuris, vt ſenatus. Sic tria ſunt genera, iudicii, deliberationis, exornationis: quę quia in laudationes maxime confertur, proprium habet iam ex eo nomen.

Tria genera cauſſarum. Cuique ſua quædam propria diſpoſitio. Tentatum, inquit Fabius, & prope impulſum, vt non modo plura genera, ſed etiam pene innumerabilia videantur. quærendum que, quo moti priores, rem tam late fuſam tam breuiter adſtrinxerint? Ergo tria faciunt genera auditorum. Vnum, quod ad delectationem conueniat: Alterum, quod conſilium accipiat: Tertium, quod de cauſſis iudicet. Cicero quidem auditorum genere diſtinguit. Aut, inquit, auſcultator eſt modo qui audit, id eſt tantum auditor. Aut diſceptator, id eſt qui de re cognoſcat: vel vt interpretatur, rei ſententiæque moderator. Si auſcultator eſt modo qui audit, res comparatur ad delectationem, & genus eſt demonſtrationis.

Si diſceptator eſt is qui audit, aut ſtatuit de præteritis, iudiciale genus eſt: aut de futuris deliberatio eſt, quæ ſi cadit in præteritum, ratione futuri cadit. Quia dubitatio diu tenuit multos, hac demonſtratione colligit eſſe tria genera cauſſarum, neq; plura, neq; pauciora: demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale: quæ verba vt duriora vitat. Primumq; genus exornationem appellat, quod ad delectationem comparatum res exornare debet. A parte meliori & frequentiori nominatum, non ab ea quæ eſt vituperationis.

C.F. Quas res ſibi proponet in iſtis tribus generibus orator? C.P. Delectationem in exornatione: in iudicio aut ſæuitiam, aut clementiam iudicis: in ſuaſione autē, aut ſpem, aut reformidationē deliberantis. C.F. Cur igitur exponis hoc loco genera controuerſiarum? C.P. Vt rationem collocandi ad finem cuiuſque accommodem. C.F. Quonam tandem modo? C.P. Quia quibus in orationibus delectatio finis eſt, varii ſunt ordines collocandi. Nam aut temporum ſeruantur gradus, aut generū diſtributiones, aut a minoribus ad maiora aſcendimus, aut a maioribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili varietate diſtinguimus: cum parua magnis, ſimplicia coniunctis, obſcura dilucidis, læta triſtibus, incredibilia probabilibus inteximus. quæ in exornationē cadunt omnia.

Qui finis ſingulorum generum.

Diſpoſitio generis demōſtratiui.

Conſtituuntur hic fines non generum, ſed motuum, qui ſingulis generibus conueniunt: ad quos ſe diſpoſitio accommodat. Poſt enim generum fines alios aſſignat. In exornatione, id eſt demonſtratione ſibi proponit orator delectationē audientis: In iudicio ſæuitiā aut clementiam iudicis. Illud, vt accuſator: hoc vt patronus. In ſuaſione aut ſpē, aut reformidationem deliberātis: illud, vt ſuaſor: hoc, vt diſſuaſor. Delectatio autem, ſæuitia, clementia, ſpes, reformidatio, ſunt motus animi in oratione ſpectandi. quod ſupra commonuit. In definita, inquit, adhibēda ſunt etiam quæ ad motus animorū pertinent. Hæc autem generibus proponuntur collocandi gratia: qua de re nunc agitur. Planius explicabūtur quum ad orationis ipſius, quæſtionūq; rationē ventū erit. Sed quid omnino ad collocationem pertineant, nō ſine re quæri poteſt. Nam collocatio vel diſpoſitio eſt ordinis

ratione quadam conſtituti: hęc aũt fere per omnem orationẽ fuſa ſunt. Iam reſpõſum videtur ex eo quod ante dicebamus, in quęſtione finita propter affectus ordinẽ ſolere cõmutari. quoniã & iucunda, & acerba, & mitia, & ſimilia, ex aliqua parte ſuboriri neceſſe eſt. quæ pars ad eum locum reiiciẽda eſt, cui maxime eiuſmodi cõuenit affectus. Propterea percõtatur, Cur exponis hoc loco genera controuerſiarum. vt rationem collocandi ad finẽ cuiuſq; accõmodem. Atqui finis etiã motus eſt, vt ante dicebat: hęc igitur tractãtur ab eo ad inſtruẽdã collocationem. Nõ hic agit de tota ratione demõſtrationis, de qua grauiter & copioſe in hoc opere tandẽ præcipiet. Sed quoniã de collocatione ſermo fuerat inſtitutus, ex plurimis ea tantũ deſumit, quæ ad collocationẽ facere videntur. In demõſtratione duo ſunt ordines collocandi: nã aut temporũ ſeruãtur gradus, aut generũ diſtributiones. In tẽporum gradibus ea ſunt quæ fuerunt ante nos, vt natio, patria, genus, id eſt parẽtes atq; maiores. Deinde quæ nobiſcum, vt ſexus, ætas, indoles, habitus corporis, animi natura, facta dictaq; pueritiæ, iuuentutis, ſenectę.

Poſt nos erunt exequiæ, funera, pompa, honores, hominumque exiſtimationes. Hunc ordinem Cicero fere ſeruat, reſque deſcribit temporibus, in Verrem, in Piſonem, in Antoni. Philippica ſecunda. Hoc enim modo recta eſt expoſitio, & amplior materia, promptiorque memoria. Generum diſtributiones non vno modo diuidũtur. Nam diuidimus bona malave in externa, & corporis & animi. Aut facta dictave reducimus in quædam genera virtutum ſiue vitiorum: non vtique quatuor, ſed quot res ipſa tradiderit. Vt pro lege Manilia, bona ſummi imperatoris partitur in ſcientiam rei militaris, virtutem, authoritatem, felicitatem: vbi ſubeſt quædam ratio temporis. Aut res geſtas concidimus in maiores & minores. Vt pro Marcello, comparat reliqua Cæſaris facta cum miſericordia in victos, tanquam minus cum maiore. Hoc modo trifariam genera diuiduntur. Quod autem in illis rerum quædam diſſimilitudo eſt, ſingula rurſus progrediuntur, aut a minoribus ad maiora, aut a maioribus ad minora, aut inæquabili varietate diſtinguntur: aliter infra præcipit his verbis, Sed quoniam in tribus generibus bona malave verſantur, externis, corporis, & animi: prima ſunt externa, poſtea corporis bona, deinde eſt ad facta veniendum. quorum collocatio triplex eſt, aut enim temporum ſeruandus eſt ordo: aut in primis recentiſſimum quodque dicendum: aut multa & varia facta in propria virtutum genera ſunt digerenda. Quæ vt conſentiant iſtis, primo generum diſtributio eſt. Deinde temporum gradus, quibus vel aſcendimus vel delabimur. Tandem inæquabilis varietas. Res eſt prope eadem: tractatio & verba diuerſa. Inæquabilis varietas coniungit res generis diuerſi, Cato bellum gerebat vt ſummus imperator: rem familiarem adminiſtrabat, vt bonus paterfamilias. Nec facile iudices an fuerit domi foriſne præſtantior. Hæc inæqualia. Hic parua magnis intexuntur. Simplicia vnam modo rationem, Coniuncta plures habẽt. Cicero Philippica ij. Patruum in Septemuiratu nonne deſtituiſti? Hoc crimen eſt ſimplex.

Probri inſimulaſti pudiciſſimam fœminam. Hoc quoq; ſimplex eſt. Contentus eo non fuiſti: Frequentiſſimo ſenatu, Calendis Ianuarii, ſedente patruo hanc tibi eſſe cum Dolabella odii cauſſam auſus es dicere, q̄ ab eo ſorori & vxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes. Quis interpretari poteſt impudentiorne qui in ſenatu? an improbior, qui in Dolabellam? an impurior, qui patre audiēte? an crudelior, qui in illā miſerā tam ſpurce, tam impie dixeris? Videſne vt in vno dicto multa ſunt ſcelera coniuncta? Ne dixeris ſimplicia dici, quæ ſolus quis aut primus fecerit: coniuncta vero quæ cum paucis vel etiam cum pluribus. Sic imperiti fabulabantur. Cicero hoc ſi forte intelligere voluiſſet, propria non ſimplicia, communia non coniuncta dixiſſet. Factorum præterea alia obſcura, alia dilucida: ea ſunt maioris minoriſve ſplendoris. Qua tranſlatione dicimus claros natales & obſcuros. vt, quod Horatius Cocles pontem aduerſus hoſtem ſolus tenuit, dilucidum præclarumque factum: reliqua viri facta ſunt obſcura. Læta & triſtia quæ vel arridente vel aduerſante fortuna geſta ſunt. Cicero de Senectute, poſteaq̄ Quinti Fabii Maximi lætiora quædam facinora commendauit, addit, Multa præclara in eo viro cognoui, ſed nihil eſt admirabilius, q̄ quo modo ille mortem Marci filii tulit clari viri & conſularis. Incredibilia, quę ſuperant hominū fidem: Probabilia contra. Cicero in Paradoxis, Sed nihil eſt tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile. Cæſar ad Alexandriam eruptione hoſtium ſubita compulſus, cum deſiliſſet in mare, nando per ducentos paſſus euaſit ad proximā nauem, elata læua, ne libelli quos tenebat, madefierent: paludamentum mordicus trahens, ne ſpolio potiretur hoſtis. Factum quidem iſtud, ſed multis eſt incredibile. Iunge ſimili facto, Idem Cęſar ſi flumina morarentur, nando traiiciebat, vel innixus inflatis vtribus: probabile eſt.

C.F. Quid, in deliberatione quid ſpectas? C.P. Principia, vel non longa, vel ſępe nulla. Sunt enim ad audiēdum, quid deliberant, ſua cauſſa parati. Nec multum ſane ſæpe narrandum eſt. Eſt enim narratio pręteritarum rerum, aut præſentium: ſuaſio autem futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda eſt omnis oratio.

De deliberatione permulta atque præclara ſcribit ad huius operis finem: nunc tantum præcipit, hoc genus quonam ordine dirigatur. Principium, ſi quod erit, initio collocabitur: deinde narratio: cui proxima confirmatio: extrema peroratio. Cōfirmatio ad fidem, peroratio ad motum pertinebit. Quod ſi principium nullum fuerit, nullaque narratio, duo reſtant collocanda. Probatio antecedet: Motus autem ſubſequentur. Principia ne ſint longa, vt Philippica prima, Anteq̄ de republica. Patres Conſcripti dicam &c. Aliquando nulla, vt Philippica decima ter-

tia & quarta. Cauſam ponit vtriuſq;. Sunt, inquit, ad audiendum qui deliberãt, id eſt conſilium petunt, ſua cauſſa parati. Hæc Quintilian. interpretatur his verbis, Pars deliberatiua procemio, quale eſt in Iudicialibus, non vbiq; eget, quia cõciliatus eſt ei quiſq; quem conſulit. Initium tamen quodcunq; debet habere aliquam procemii ſpeciem: nec enim abrupte, nec vnde libuit incipiendum: quia eſt aliquid in omni materia naturaliter primum. In ſenatu vtiq;, & in concionibus, eadem ratio quæ apud iudices acquirendæ ſibi plerunq; eorum, apud quos dicendum ſit, beneuolentiæ. Affirmat & in ſenatu, & in concionibus procemia ad beneuolentiã comparandam duci poſſe, quæ plerunq; longa ducuntur. Eiuſmodi principium eſt Ciceronis in Seruilium Rullum ad populum. Nec mirũ, quia rationi paret ars vt optimæ duci. In hoc genere non multum ſane ſæpe narrandum eſt, quia narratio eſt præteritarum rerum aut præſentium: Suaſio autẽ, futurarum. Quintilianus & hæc interpretatur. Narrationem, inquit, nunquam exiget priuata deliberatio eius duntaxat rei, de qua dicenda ſententia eſt: quia nemo ignorat id de quo conſulit. Extrinſecus poſſunt pertinentia ad deliberationem multa narrari. In concionibus ſæpe eſt etiam illa, quæ ordinem rei docet, neceſſaria: & affectus, vt quæq; maxime poſtulabit. Hac ſententia duplicem facit narrationem: Vnam eius rei de qua dicenda ſentẽtia eſt, quam Cicero voluit hic accipi. Ea in priuata deliberatione minime neceſſaria: in concione ſæpe texenda. Exponimus enim & quid factum ſit, & quid fiat, & quid ſit futurum: quę omnia in Rullum facile reperies.

Diſpoſitio accuſatoris.

C.F. Quid in iudiciis, quæ eſt collocatio? C.P. Non eadem accuſatoris, & rei: quod accuſator rerum ordinẽ proſequitur, & ſingula argumenta quaſi haſta in manu collocata vehementer proponit: concludit acriter: confirmat tabulis, decretis, teſtimoniis, accuratiuſq; in ſingulis commoratur: perorationiſque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua oratione paululum digrediens de curſu dicendi, vtitur, & vehementius in perorando. Eſt enim propoſitum, vt iratum efficiat iudicem.

De genere iudiciali, poſtremo loco tandem plurima. Nunc de collocatione. Ea duplex eſt, vna accuſatoris, altera rei, id eſt eius qui vocatus eſt in ius. Accuſator rerum ordinem proſequitur. quod ipſe facit in Verrẽ, vt exponat quæ commiſerit Quæſtor, quid Legatus, deinde Prætor Vrbanus, tandẽ Siciliæ prætor.

In rerum gradibus,ſingula argumēta,quaſi haſta in manu collocata vehemēter proponit.acſi dicat,Non debet in acie confertim denſeq́ʒ ſua argumenta collocare,ſed fuſe & ſparſim porrigere, vt ſingula aduerſarium ſuperare videantur.

Propoſita concludet acriter: vt tanquā ſecunda ſubſtruatur acies,nunc e ſimplici complexione,nunc ex enumeratione multorum.ſic enim acerbitas exaſperatur:q́ʒ plus colligamus,q̄ q̄ efficiat̄ argumētis,& miſceamus affectus. Extendet argumenta.i.ſingulorū factorū probationes,ſi immoret̄,multūq́ʒ loci capiat. Immorabitur,ſi nō modo ratione viq́ʒ argumentandi a rebus internis cōtentus fuerit,ſed etiam extrinſecus aſſumpſerit,aut tabulas i.literas,quales ſubinde producit in Verrē:aut decreta,vt Senatuſconſulta ciuitatum Siciliæ in eundem: aut teſtimonia.aut ſi fieri poteſt vniuerſa. Iam duo ſunt ordines,vnus temporum tanq̄ legionū vniuerſarū. Alter ſingulorum,quæ reprehenduntur velut cuiuſq́ʒ cohortis in exercitu. Tertius eſt ſubſidiorum auxiliorumq́ʒ. Is eſt ordo potentiſſimus affectuum.Hos in acie vult collocari poſt ſingulos quoſq́ʒ grauiores locos,vt hic ad affectum egrediatur & erumpat impetus.In quo proponenda ſingula,deinde grauiter exponenda,lateq́ʒ firmanda,tandem colligenda. Subſequitur affectus,quo in reum accuſator inuehitur,velut ira grauiore percitus.Exempla multo prolixiora ſunt q̄ quæ ſcribi debeant.Lege Actiones in Verrem : hūc ordinem ſcite collocatum reperies.

C.F.Quid faciendum eſt contra,reo? C.P.Omnia longe ſecus.Sumenda principia ad beneuolentiam conciliandā.Narrationes aut amputandæ,quæ lædunt aut relinquendæ,ſi totæ ſunt moleſtæ.Firmamenta ad fidem poſita,aut per ſe diluēda,aut obſcurāda,aut digreſſionibus obruēda.Perorationes aūt ad miſericordiā cōferēdę. Diſpoſitio defenſionis.

Hæc ſtatuuntur de collocatione patroni ſiue defenſoris.Sit in acie prima principium ad beneuolētiam comparatū,quia auditores exaſperauit accuſator . Narratio,ſi tota pro nobis,ordine ſecundo ponetur:Si tota contra nos,relinquetur,ne intromiſſa fundat aciē:Si partim pro nobis erit,partim contra nos,id quod proderit,inſtruendum:quod nocebit,arcendum.Succedet acies argumentorum,quę quidem argumentis aduerſarii conferūtur.Ea firmamēta vocat. Aduerſarii probationes,aut ſuperari poſſunt,aut inuictę conſtant. Vt vincantur per ſe.i.ipſa ratione firmamenti,initio tentandū eſt:ſi nequeunt expugnari,aut obſcurādę,aut digreſſionibus obruendę. Obſcurantur,ſi multa dicēdo faciamus , ne virtus earum ſplendeſcat:& eludendo verbis,vim omnem obtūdamus & lucem. Adulter eſt,inficiari non poteſt. Non reſpōdeo,inquit,ad omnia maledicta quę ini-

micus excogitauit,nec ſi quid eſt commune magnorum virorum,& frequenter eorum qui cæteros accuſant:quorum ſi vitam,ſi libidines,ſi adulteria requiramus,metuo ne pene omnibus periculum creetur. Condonemus aliquid voluptati,quod citra reipub.perniciem fiat, aut omnes quicunque peccauerint ciues exterminemus. His & ſimilibus res obſcuratur, vt Cœlii incontinentia.

Plus autem eſt obruere q̃ obſcurare, Obſcura videri poſſunt: Obruta non poſſunt. Seditioſus quis fuit.Exponendum magnifice præclaras illius egregiaſq; virtutes.Hac digreſſione conſequeris,vt vnius facti memoria deleatur,ſi non in perpetuum, tamen in iudicium præſens.Peroratio ſubſidebit, veluti cũ triariis, In ea collocabũtur affectus mitiores,quibus iudex iratus mitigetur. De quibus alias ſuo loco dicetur.

Qui mod⁹ in diſponẽdo.

C.F.Semperne igitur ordinem collocandi quem volumus,tenere poſſumus? C.P.Non ſane.Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti,& prouido, & quod reſpuunt immutandum eſt.

Animaduertenda præceptio:& conſilium tenendum. Diſpoſitio frequenter eum ſeruat ordinem,quem ante per genera deſcribit.Tamen vtilitas cauſſę,perſona,tempus,locus,& ratio plurima commutant.Hinc ante narrationem refutatio eſt pro Milone.hinc interruptiones narrationum pro Cluẽtio.Verum igitur quod Quintilianus iudicat,Mutantur,inquit,pleraq; cauſſis,temporibus,neceſſitate,occaſione. Atq; ideo res in oratione præcipua,conſilium eſt:quia varie, & ad rerum momenta conuertitur.Et paulo poſt,Neque rogationibus,plebisve ſcitis,ſancta ſunt iſta præcepta.Sed hoc quicquid eſt,vtilitas excogitauit.

De oratiõe.

C. F. Expone deinceps quæ ipſius orationis, verborumque præcepta ſunt. C. P. Vnum igitur genus eſt eloquẽdi ſua ſponte fuſum: alterum verſum,atq; mutatum.Prima vis eſt in ſimplicibus verbis:in cõiunctis ſecunda.Simplicia inuenienda ſunt:coniuncta collocanda ſunt.Et ſimplicia verba partim natiua ſunt, partim reperta. Natiua ea, quæ ſignificata ſunt ſenſu : Reperta, quæ ex his facta ſunt.

Orationis ſpecies duæ

Vis oratoris,in quinq; rebus poſita eſt,ex quibus expoſuit inuentionem atque diſpoſitionem: nunc ordine perſequitur elocutionem, quam vocat orationem.

Quoniam pars illa eſt vnde nomen duxit eloquentia, vnde rhetores & oratores nominati. Non abſurde igitur nomine totius appellatur. Et ne maneret ambiguitas, orationem interpretatus eſt pręcepta verborum. Id ſic explicat in Oratore, Quanquam, inquit, omnis locutio oratio eſt, tamen vnius oratoris locutio hoc proprio ſignata nomine eſt. Diuiditur eloquendi genus in ſua ſponte fuſum, & in verſum atque mutatum. Genus verſum atque mutatum eſt, quod verba, aut orationem in plura dilatat, aut contrahit, vel orationis ordinem commutat. Quod vt intelligas, ea tibi legenda ſunt, quæ paulo poſt aſcribit de conuerſa oratione atq; mutata. Genus ſua ſponte fuſum eſt, quod ipſo naturę impetu proiicitur, numero ac lege componēdi ſolutum. Quod perraro (niſi ſponte fluant numeri) bonus vſurpat orator. Proponitur tamē ab authore, quia quū ſit in cogitatione primum, arte perficitur. Haud aliter q̃ lapides & materia quæ natura parit, expoliuntur artificis induſtria, & ædibus aptantur. Proponamus exemplum quod rudiores velint. Nuſquam enim longius aberrant a via multi profeſſores, q̃ quum elocutionis iter recta ſequendum eſt. Milo occidit Clodiū, in via Appia. Sermo naturalis, & ſponte fuſus. rectus enim antecedit, verbū ſubſequitur, verbo ſui caſus apponuntur. nec aut conuerſione, aut mutatione variatur. Hoc ſermone non vtetur orator, quia poſterior ſyllaba verbi primi cum prima ſequētis interſiſtit, vaſtumq; reddit ſonitum. Eodem modo tertium verbum cum quarto, quintum cum ſexto diſſentiūt. quodq; peius eſt, nullus eſt curſus orationis, vtpote quæ claudicat, hiulca, aſpera, inſuauis, atq; ſuſpenſa. Quid igitur? verte, muta, vt ex ſponte fuſo componatur illud verſum atq; mutatum. Cæſus eſt a Milone Clodius in via maiorum ſuorum. Omnia vitia ſuſtuliſti. Ergo ſi quod genus ſua ſponte fuſum eſt, propriū verbis, numero decorum, nihil immutabis. Si vero non reſpondeant, aut impropria verba, aut ſonus orationis, aut figura dicendi, quærendum genus. Illud verſum atque mutatum. Genus ſua ſponte fuſum duas habet virtutes, vnam in ſimplicibus verbis, in coniunctis alteram. Quas vbi confeceris, perſępe fiet illud genus immutatum, quod eſt natura poſterius. Simplicia inuenienda ſunt ab Oratore, quibus optime res exprimatur, quibusq; vis ea perferatur ad aures quam mens ante concepit: cuiuſmodi eſt iſtuc Ciceronianum. Importuni gladiatoris amētia, pro Antonio crudeli. Quanto verba ſunt ad ſignificandū vehementiora? In verbis quæritur ſenſus, vis ſignificandi, & figura. Coniuncta collocāda ſunt, vt numero decadāt cum decēti conformatione. vt pro Cœlio, Etenim ſemper magno ingenio adoleſcentes refrenandi potius a gloria, q̃ incitandi fuerunt. Tolle orationis compoſitionem, Etenim adoleſcentes ingenio magno fuerunt ſemper refrenandi potius a gloria, q̃ incitandi: periit virtus illa coniungendi, vt aures optime iudicant. Ergo prima vis, in ſimplicibus verbis, in coniunctis ſecunda. Simplicia verba partim natiua ſunt, partim reperta. Natiua, ea quæ ſignificata ſunt ſenſu. Reperta, quæ ex his facta ſunt. Dii boni, q̃ multi fœde ac turpiter hic deciderunt. Date

nobis meliorem mentem. Natiua & reperta dico, quæ primitiua, & deriuatiua grammatici vocant. Quid porro eſt aliud verbum natiuum, q̄ primitiuum? & id quod eſt primæ poſitionis? Cuius originem ſi quæras, non referes ad aliud verbum, quia nullũ, ſed ad ſenſum, id eſt intelligendi facultatem. Senſus enim qui vellet expectorare, quod intelligendo concepiſſet, inuenit ſigna: ea ſunt verba rerum notæ quæ ore promuntur. Verba ſignificata igitur ſunt ſigna rerum facta ſenſu, id eſt hominum intellectu, qui loqui vellent. Si quæritur vnde ſit verbum intelligentia, referemus ad participium intelligens. hoc rurſus ad verbum intelligo. hoc deinceps ad verbum lego. hoc poſtremum, ſiue græcum eſt λέγω, ſiue latinum, referetur ad ſenſum. Conſtat igitur infinita eſſe, quæ reperta dicuntur, vt denominatiua, vt poſſeſſiua, vt verbalia, vt verba, & aduerbia permulta, vt participia: quæ ſi ad ſenſum referri poſſunt vt primam omnium cauſſam, tamẽ propiorem habent fontem, vnde deriuantur. Quamobrem Quintilianus natiua dixit ſignificata primo ſenſu: quia ſecundo reperta facta ſunt.

Quatuor genera verborum. Verba naturalia quomodo conſiderãtur.

Et nouata aut ſimilitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione verborum. Atque etiam eſt hæc diſtinctio in verbis, altera natura, tractatiõe altera. Natura, vt ſint alia cõſonantiora, grauiora, leuiora, & quodammodo nitidiora, alia contra.

Ex repertis ſunt nouata: de quibus Cicero tertio de Oratore. Nouantur, inquit, verba, quæ ab eo qui dicit ipſo gignuntur ac fiunt, vel coniugendis verbis, vel ſæpe ſine coniunctione. Nouantur autem quatuor modis, ſimilitudine, imitatione, inflexione, adiunctione verborum. Similitudinem tertio de Oratore vocat metaphoram, quam hic accipere non poſſumus: quia eodem loco nouatum diſtinguit a tranſlato, & iam ponet ea quæ transferũtur. Accipimus analogiam de qua Quintilianus in quinto, Analogiam quidam a ſimili ſeparauerunt: nos eam huic generi ſubiectam putamus. Analogiam appellat hic ſimilitudinem. Eius hæc vis eſt (vt eiuſdẽ verbis vtar) vt id quod dubium eſt ad aliquid ſimile, de quo non quæritur, referat, vt incerta certis probet. Qua ratione infinita prope verba naſcũtur, vt ſomnolẽtia ſicut vinolentia. Curuitas vt prauitas. Poenitẽdus vt pudẽdus. Rapturio vt parturio. Detonſare, vt deſpõſare. Cõſiderate, vt docte. Sedenim, vt atenim. Hæc & ſimilia ad inflexionẽ pertinere poſſunt: tamẽ alia eſt ratio ſimilitudinis, alia inflexionis. Inflexio deriuationis eſt ſine vlla cõparatione, vt ſit nomen finitimus, in hoc genere primum cui poterat comparari antequam reperta eſſent legitimus, æditimus & conſimilia. Quã multa ſunt quæ nulli cõparantur? Laberius mimus inflexit a bibo biboſum: ſimile nõ reperies. A detero inflexum deterius ſine cõſorte. A credo credibile: nullum ſimile a

ludo,cado,& reliquis id genus. A pede & tento pedetentim. A fido fiducia, producit enim primam. A puero puſio. A poſt & limine poſtliminium. Ergo inflexio frequenter eſt ſine analogia,quamobrem nõ ſine cauſſa diuiduntur. Analogia ſi vera eſt quærit ſimile genus, ſimilẽ finẽ, ſimile declinamentũ, quæ non ſpectat inflexio. Analogia comparat,inflexio deriuat. Imitatio de ſono verba trahit:tinnio,rugio,vagio,balo,rudentes,murmur,clangor, baubator. In his latinorum minima fœlicitas. Adiunctio verborum eſt compoſitio, Incuruiceruicum pecus,veliuolum mare,velificari, aræ thuricremæ, barbigeræ capellæ, apri bidentes,belligena puella. Hic græci fœliciores: καλλιπάρθενος, καλλιπλόκαμος, [illegible]. Tertia eſt verborum partitio. Alia natura ſunt præſtãtiora deteriorave quum ipſa per ſe conſiderantur,non habita ratione tractandi. Alia tractatione ſunt talia. Ex ſynonymis natura quædam ſunt conſonantiora,vt tempeſtas q̃ tempus,moderatio q̃ modeſtia,concertare q̃ confligere, frequenter q̃ frequens, quanquam q̃ etſi. Quædam grandiora,vt illud Virgilianũ, Regnatorẽ Aſiæ: grandius q̃ ſi regem Aſiæ dixiſſet. Et illud Ciceronianum, In tuis illis immanibus poculis: q̃ magnis poculis. Grandiora bene legebantur: ſed immutarunt imperiti grauiora,quia leuiora ſequebantur:non animaduertẽtes authorem nõ oppoſuiſſe contraria,ſed poſtremo dixiſſe pro contrariis alia contra. Quædam leuiora,hoc eſt viribus infirmiora,vt amor q̃ charitas,comedere q̃ vorare,tangere q̃ percutere,niti q̃ conari,ire q̃ vadere. Quædam nitidiora, quæ ſunt ſplendentiora,ſordidis aduerſa,vt Quintil. dicit in octauo vt boues pro vaccis,ſus pro porco,minus humilia ſunt. Nec orator vſurpabit Epigrammaticorum pudenda verba & Satyricorum: ſed pro decoro nitidiora inueniet.

Tractatione autem, cum aut propria ſumuntur rerũ vocabula,aut addita ad nomen,aut noua,aut priſca, aut ab oratore modificata,& inflexa quodammodo, qualia ſunt ea quæ transferuntur, aut immutantur : aut ea quibus tanquam abutimur , aut ea quæ obſcuramus : quæ incredibiliter tollimus,queq; mirabilius q̃ ſermonis cõſuetudo patitur,ornamus.

Verba quæ tractatione vim capiũt.

Quæ de verbis ante dicta ſunt, quodam quaſi naturali ſenſu iudicantur. In tractatione vero eſt quod ædificet orator, & in quo adiungat artem. Vbi verborum copiam ſibi comparauerit ac diligenter explorauerit eorum naturam, tum pro rei dignitate quæ conueniẽtiora videbuntur aptabit orationi. Hæc enim tractandi lex eſt & ratio, vt ex multis ea legamus, quæ res de qua agitur, & orationis poſcet ornatus. Quemadmodum architectus, haud omnem, ſed aptio

rem ſubſtructioni materiam legit & collocat: hoc modo collocabit orator. Aut propria rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut priſca &c. Addita ad nomen ſunt epitheta, præcipuæ quæ ſenſu dicũtur adiectiua, vt pater, mater, frater, lictor, aphricanus, quæ cadunt in antonomaſiam. Sunt alia quoque interim apponenda, vt homo improbus vexauit Aſiam. Interim omittenda, vt vaga quę dicuntur. Igitur vtendum erit aliquãdo proprio, & proprium nonnunq̃ proprio mutabitur, quod eſt additum ad nomen. Salſia fuit Cluentii mater. Hic propriis vtendum fuit, quia prima rei expoſitio eſt, nec vlla alia vis deſideratur. poſt hæc ſi dixeris, Oppugnat Cluentium Salſia, imperite dixeris.

Quid igitur? Intromitte addita ad nomen, Oppugnat filium mater. Hinc duplex virtus. Et moleſtia repetendi vitatur: & res dicitur grauius, quia in matre & filio eſt aliquid, cur oppugnatio impia ſit, quod non erat in propriis. De eadem Cice. Nubit genero Socrus. quanto melius eſt q̃ illuc. Nubit Melino Salſia. Nã priora cauſſas habent, cur impias nuptias fieri non oportuerit. Eſt etiam quando priſca nouis, nouaque priſcis anteponantur. Res eſt grauis, animus permotus, natura de verbo non ita multũ ſollicita eſt. Tum priſca longe optima. Virgilius, Heu quianam tanti cinxerunt æthera nimbi. Idem in decimo, Tros Rutulusve fuat, nullo diſcrimine habebo. Conueniunt item ſermonibus priſcis, & fictionibus perſonarum: vt rebar, opinabar effari, ſoboles, proſapia, actutum, olli: ex quibus loco poſitis grandior atque antiquior oratio ſæpe videri ſolet. Noua cõtra in rebus floridis, & amœnitate, locisq; iucundioribus non temere conueniũt, vt plurifariam, cohibilis: qualia innumerabilia fecit Apuleius, & recentiorũ puerilis affectatio. Cicero, Terra diffundit & elicit herbeſcentem ex eo viriditatem. Idem, Quæ ex fici tantulo grano. Idem, Ne ſylueſcat ſarmentis, & permulta conſimilia. vbi naturæ voluptates verborum iucunditate gratiaq; nouitatis efficit amœniores. Quibus in foro & in concionibus multo verecundius vtebatur. Alia ſunt ab oratore modificata & inflexa quodammodo, tropi nominantur. Quæ figura eſt verbi vel ſermonis a propria ſignificatione in aliam cum virtute mutatio, Quibus addi poſſunt & reliquæ figuræ verborum. Cur autem eo modo immutata verba modificata & inflexa dicat, in dubium venire poteſt. Sane vltra modum menſuramq; naturalem fuſius extenduntur, quadam prioris intellectus ſeruata dimenſione, vt metaphorę. A qua modificatione & competẽtia (vt cum Gellio dicam) modificata dici poſſe exiſtimauit. Niſi forte ſit hoc proprium omnium figurarum, nouam quandam accipere formam, quæ alia velut lineamenta oſtentet: propterea dici figuras & conformationes, quas quidem in menſuram cadere ſcimus: inflectuntur autem ab eo quod rectum, quodque proprium eſt, ad aliud propter virtutem & ornatum. Prima ſunt quæ transferũtur: ea vulgo metaphorica, vt concionum procellæ, eloquentiæ flumina, gloriæ ſeges, os roſeum, feruet æſtu pelagus, eloquentiæ tympana, exemplorum ſylua. Eorum frequentiſſimus eſt vſus Oratori, quia ſæpe propriis aut virtute poten-

tiora ſunt aut iucundiora. Immutantur autẽ per metonymian dicta, quod oſtẽdit de Oratore lib. tertio, Ne illa quidem traductio atq; immutatio in verbo quãdam fabricationem habet, ſed in oratione. Hic immutatio, id eſt hypallage. Eiuſdem rei nomen eſt metonymia, qua (vt ait) proprium proprio commutatur, vt Aphrica pro Aphris, id quod continet pro eo quod continetur. Mars pro bello, inuentor eſt pro re inuenta. Campus pro comitiis, locus eſt pro illo quod ſit in loco. Neptunus pro mari, poſſeſſor eſt pro re poſſeſſa. Toga pro pace, ſignum eſt pro ſignato. Arma pro bello, inſtrumentum pro re quæ efficitur. Scelus pro ſcelerato, res pro perſona cui conuenit. Hoc modo diſtinguntur ſeptem metonymię ſpecies Ea quibus tanquam abutimur, rationem ſeruant trãſlationis, καταχρηστικὰ dicũtur, hoc eſt per abuſum vſurpata, quæ neceſſitas genuit, inopia coacta & anguſtiis: poſt autem delectatio voluptasq; celebrauit. vt gemmat vitis, luxuriatur herba, læta eſt ſeges, equitat in aſino, inhorreſcit mare, tenebræ conduplicantur, grando præcipitatur. Hæc tria poſteriora ſunt iucunditatis nõ inopiæ. Sicut minutus animus pro paruo, grandis oratio pro magna. Hę ſunt tranſlationes paulo audaciores. Ea quæ obſcuramus ſunt ænigmatica. Quintilianus, Hæc allegoria quæ eſt obſcurior, ænigma dicitur, id eſt obſcurus ſermo: in quo multa ſunt obſcuriora prouerbia vt, Similes habent labra lactucas: multæ ſententiæ, Coronam ne carpſeris: multæ parabolæ, Bos laſſus fortius figit pedẽ: Imagines quædam, Quid tu porrigis aſſem elephanto. Cicero vtitur pro Sexto Roſcio, Te pugna Cannenſis accuſatorem ſat bonum facit. Ibidem, Nihil mali eſt canes ibi q̃ plurimos eſſe, vbi permulti obſeruandi multaq; obſeruanda ſunt. Quæ incredibiliter tollimus ſunt Hyperbolica. Ferit ęthera clamor. Frigidius glacie pectus amantis erat. Tu niue candidior, Veneris tu clarior aſtro. Cicero Philippica ſecunda de bonis Pompeii, Quæ charybdis tam vorax? Carybdin dico? Oceanus mediuſfidius vix videtur tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam cito abſorbere potuiſſe. Quæ mirabilius q̃ ſermonis conſuetudo patitur ornamus, non ſunt ea tantum quæ circumlocutione enunciantur. Nam cur potius hæc q̃ gradationes, repetitiones, coaceruationes, paria, contraria, & ſplẽdidiores verborum figurę? Hæc enim tam mirabiliter ornant q̃ periphraſis: qualis eſt hæc, Candida venit auis longis inuiſa colubris. Aliquot tropos ante poſuerat, nunc vno genere capit reliquas verborum conformationes.

C. F. Habeo de ſimplicibus verbis: nunc de coniunctione quæro. C. P. Numeri quidam ſunt in coniunctione ſeruandi, conſecutioq; verborum. Numeros, aures ipſæ mentiuntur, ne aut non compleas verbis quod propoſueris, aut redundes. Conſecutio autem, ne gene- Quid in verborum cõiũctione ſeruandum

nibus,numeris, temporibus, perſonis,caſibus perturbetur oratio.Nam vt ſimplicibus verbis, quod non eſt latinum,ſic in coniunctis, quod non eſt conſequens, vituperandum eſt.

Ex ſimplicibus verbis quæ natura vel tractatione valent, coagmentatur & coaleſcit oratio .Huic igitur ſecundus aſſignatur locus . In coniunctione verborum duo ſeruanda, numerus & conſecutio. Eo pertinent etiam figuræ ſententiarum. Numerus eſt ῥυθμός,id eſt quædam orationis muſica, quæ pro rei natura de qua agitur, longarum breuiumque ſpatio decurrit ad aurium dimenſionẽ. Numerus tempora metitur . Nam breues ſyllabæ orationem præcipitant celerem:vt,Stolidus homo fuit,qui ſophiſmata legere voluerit. Longæ conſtantem tardamque reddunt: Vtebatur tanta grauitate ſententiarum, tanta verborum dignitate,vt illum iure ſuorum lumen , regni firmamentum exiſtimarẽt. Mixtæ temperatum faciunt curſum. Animaduerti Iudices omnem accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes. A breuibus ad longas durius inſurgimus . Num te pudet?Quid hic agis?ſcelerate fugis hinc? A longis ad breues molliore via & expeditiore curſu delabimur.Ex eius ore melle dulcior fluebat oratio. Ergo prius id videndum quibus vtare pedibus:quos ideo reliquit,ꝙ in aliis artibus,ea de re grauiter & copioſe diſſeruit. Pedes autem ratione atq; arte non auribus iudicantur. Cuius orationis de quo hic facit mentionem,non aliud q̃ aurium iudicium habere poteſt. Curſus erit,ſi neq; aſpere interſiſtat, neq; ſubſultet,neq; ſuſpendatur oratio. Hæc eſt inſuauis: Vita improborum vrget illos,dat ſpem aliquam,poſtea ſperantes perdit. Alia ſunt numeris abſoluta,vt domuiſti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles , locis infinitas,omni copiarum genere abundantes:ſed tamen ea viciſti,quæ naturam & conditionem,vt vinci poſſent,habebant. Quod vt ſentias, modulatione quadam velut cantico periodos enunciare ac prope cantare profuerit , ſed in primis aures exercitatas habere. Alia non implent verbis id quod propoſitum eſt, hoc eſt minus q̃ par erat decurrunt:vt,Si nihil eſt virtute præſtantius,ſi morum dignitate nihil optabilius,bene viuendum eſt . Clauſula eſt ex tribus membris: duo priora non indecenter mouebantur,tertium multo breuius eſt quam quod æquare ſuperiora poſſit.Corrigamus,Si nihil eſt virtute præſtantius , ſi morum dignitate nihil optabilius,earum rerum ſeruata ratione viuendum eſt. Alia redundant: Nulla eſt tanta vis,tanta copia, quæ non ferro , ac viribus debilitari frangique poſſit:verum animum vincere,iracundiam cohibere,victoriam temperare,aduerſarium nobilitate,ingenio, virtute præſtantem,non modo extollere iacentem , ſed etiam amplificare eius priſtinam dignitatem , hæc qui faciat, non ego eum ſummis viris comparo , ſed ſimillimum deo iudico . Hæc oratio

pulcherrima,numeris abſolutiſſima,redundabit,ſi quid adiicias: hoc modo: ſed ſimillimum deo iudico,nec fallor. Exempla multa proferre in medium poſſum, quibus ſcatent imperiti. Sed quid opus eſt tantulum famę ſi quid habent obſcurare? Ego quidem non vbiq; numerum compleo: neq; ſemper eſt neceſſe, Neq; Cicero multis in locis perficit: quia non optimis quibuſque ſemper vtendum.

Conſecutio dicitur ἀκολουθίαν,vitium contrarium ἀνακόλουθον,de quo Donatus aliquoties in Terentium. Nec tam Cicero praecipit de Soloeciſmo(quanquam vitandus eſt) q̃ de conſecutione quae digerit orationem. Quid enim attinebat inferre prima infantium rudimenta, poſteaq̃ de numero & compoſitione praecepiſſet? Eſt igitur ἀνακόλουθον quod orationem generibus perturbat: vt vaſtabat agros,regionem populabatur,oppugnabat Vrbes, multique mortales ab eo caedebantur. Recte dictum putes. Sed verbi genus eſt immutatum. Rectum eſt igitur,Multoſq; mortales trucidabat. Quod idem exemplum eſt de numerorum perturbatione,quale eſt iſtuc: Interimit bonos,mali relinquuntur. Innocẽtes damnat,nocentes abſoluũtur. De temporibus, Terentius in Andria. Principio amicum filio reſtitueris,Illi generum firmum,& filiae inuenies virum. Reſtitueris & inuenies ἀνακόλουθα. De perſonis. Perſius, Secuit Lucilius vrbem Te Lupe,te Muti,& genuinum fregit in illis. De caſu,Cluentius fuit pater huiuſce Iudices,huic homini municipiũ fuit Larinum, ab eo filia nubilis relicta. Quid hac oratione contortius? dicendũ igitur, Cluẽtius fuit pater huiuſce iudices, homo municipii Larinatis,is reliquit filium grandem & nubilem filiam. Si compleстaris & ſoloeciſmum,quem emendata vitat oratio, ſuppeditabunt exempla grammatici. Ego certe de recto contexendi filo dictum puto.

Communia autem ſimplicium,coniunctorũque ſunt haec quinque quaſi lumina,dilucidum,breue,probabile, illuſtre ſuaue.

Figurę orõis quinq;.

Singulorum quaedam virtutes & vitia, deinde coniunctorum. Tandem ſimplicium coniunctorumque communia ſunt haec quinq; quaſi lumina :dilucidum,breue,probabile,illuſtre,ſuaue. Tria ſolent aſſignari narrationi, quae ſunt etiam totius orationis,dilucidum,breue,probabile. Antonius ſecundo de Oratore,Iam vero narrationem quod iubẽt veriſimilem eſſe,& apertam & breuem, recte nos admonent. Quod haec narrationis magis putant eſſe propria q̃ totius orationis,valde mihi videntur errare. Duo poſteriora illuſtre & ſuaue,ad illam magnificentiorem ſplendidioremque pertinent orationem. qualis adhibetur locis communibus & generi demonſtrationis, vbi verborum voluptatibus, & iucunde fluentibus numeris indulget orator. Sit oratio dilucida, quo facilius intelligatur. Breuis,ne grauet memoriam, tędiũq; pariat. Probabilis,

vt mereatur fidem. Illuſtris,vt digna ſit oratore magniſq; rebus. Suauis,vt animum delectet. In his quinq; ſunt omnia genera dicendi.

Dilucidum fit vſitatis verbis,propriis,diſpoſitis, aut circunſcriptione concluſa , aut intermiſſione, aut conciſione verborum. Obſcurum auté,aut longitudine, aut contractione orationis,aut ambiguitate,aut inflexione, atque immutatione verborum.

De oratione obſcura.

Dilucidum genus orandi vbiq; fere locum obtinet, ſed pręcipue rebus exponendis,quod optima ratio perſuaſit. Nam ſi vitioſum eſt obſcure loqui , & abdite narrare,cõtrarium eſt virtus. Inuſitata verba,vt Caſnar. Impropria, vt ferre pedem. Indigeſta , ſiue de loco in locum male reiecta , confundunt orationem:vt,pedem Caſnar in templum labans ferebat tarde. Quid igitur? vſitatũ, ſenex:proprium,ire:diſpoſitum, quod bene & ordine coniunctum eſt. vt ſenex infirmus tardus ibat in templum. Poetæ ſunt obſcuri,quod impropriis,inuſitatis,permixtiſque verbis,id quod volunt,enunciant: nec intelliguntur ſermonis affectatores,quoniam placuerunt illis vitia obſcuritatis. Cicero contra, facilis eſt captu,verba ponit vſitata,propria ,digeſta. Proprium & vſitatum eſt in ſimplicibus:in coniunctis obſeruãda ratio componẽdi. Ea triplex. Alia eſt clauſula, quæ eſt periodos,numero concluſa. Aliud membrũ velut a corpore ſuo deductum. Aliud inciſum,κόμμα dicitur. Dicendũ aliquando membratim, aliquãdo cæſim,aliquando plena continuatione. Periodon appellat concluſam circunſcriptionem,hoc eſt numeris orbéq; circunductam comprehenſionẽ. Membrum vocat intermiſſionem,quia deflectentes a periodo, perfectam illam continuationem,vt inuidioſam,intermittimus, hoc eſt deſerimus: quod ait ipſe in Oratore,Sin membratim,inquit,volumus dicere,inſiſtimus: idq; cum opus eſt, ab iſto curſu inuidioſo,facile nos & ſæpe diſiungimus. Verborum cõciſionem, dicit inciſum. Ponit exemplum in Oratore,Domus tibi deerat? at habebas:pecunia ſuperabat? at egebas.Hęc inciſe dicta ſunt quatuor:at membratim quæ ſequuntur duo: Incurriſti amens in columnas, in alienos inſanus inuaſiſti. deinde apponitur circunſcriptio concluſa, Depreſſam, cæcam , iacentem domum, pluris q̃ te,q̃ fortunas tuas ęſtimaſti. Hæc tria ſunt,non alia genera diſpoſitionis,quibus vtuntur ii qui ſua præclare atq; varie diſponunt. Ex qua collucatione,ac diſpoſitione verborum,lux affertur orationi,& periucunda varietas. Scio quoſdam veteres ægrotos hic ſomniaſſe, falſoſq; coniectores fuiſſe, qui ſententiam Ciceronis haud intellexerint. Obſcurum genus dilucido contrarium, quale Cicero damnat in Ruilum. Vnum erat,inquit,quod mihi vitioſum vi-

debatur,q̄ tanta ex frequentia inueniri nemo potuit,qui intelligere poſſet, quid diceret. Ex quo facile cognoſcas,hoc traditum genus potius ad euitandum q̄ inſequendum. Niſi forte locus obſcuritatis aliqua ratione quæretur:vt quum mores hominum occultius inſectamur,aut tenebras vltro offundimus,vſi contecto quodam genere dicendi. Orationis autem longitudo parit obſcuritatem,cuius rei permulta ſunt exempla,etiam doctiſſimorum virorum:qui continuātes ambitum verborum,vix tandem ſententiam perficiunt. Plura ſunt imperitorum, qui mediis verbis inſerentes ter quaterq̧ parentheſin,duabus clauſulis abſoluūt epiſtolam,etiam longam. Exempla proferre nihil eſt neceſſe. Orationis contractio longitudini opponitur:de qua notum eſt Horatii præceptum, Breuis eſſe laboro,obſcurus fio. In quo genere multus Salluſtius,& Suetonius,& Valerius Maximus. In eo frequentiores poetæ latini,qui fabulas & hiſtorias attigiſſe contenti,palpabilem propemodum euaporauerunt caliginem. Virg. Manet alta mente repoſtum,iudicium Paridis,ſpretæq̧ iniuria formæ,Et genus inuiſum, & rapti Ganymedis honores. Q̄ꝫ multa breuiter amplexus eſt? Ambiguitas eſt duplex: in ſingulis,& coniunctis. In ſingulis,vt, Rem præclare geſſit in Gallia. In coniūctis, Ego pacis alumnus:an qui pacem aluit?anne potius quem pax aluit? Sic iniuria viri: Mulieris amor: Beneficium patris. Inflexionem accipe immutationē. Nam cætera diuiſit,hæc autem coniunxit:quod prioris eſſet interpretamentum ſecundum. Per vtrunq̧ verborum figuras obſcuriores accipimus,quia paulo ante figurata dixit,ab oratore modificata & inflexa quodammodo,hoc eſt immutata ab illa propria ſignificandi natura,ad id quod improprium eſt quidem,ſed ratione quadam proximum. Nemini autem dubium eſt,quin ſi propriis verbis dilucida conſtat oratio,quod paulo ante dixit,eadem obſcura reddatur impropriis atq̧ figuratis. Perſius, O Iane a tergo quē nulla ciconia: Dilucidum magis erat, Ianus a tergo ſubſannantem videt. Ne dicas inflexionem eſſe deriuationem,hoc enim modo,ſi obſcurius eſt verbum,id fit quod ſit inuſitatum,non quod aliunde deducatur.

Breuitas autem conficitur ſimplicibus verbis, ſemel vnaquaque re dicenda, nulli rei niſi vt dilucide dicas, ſeruiendo. De oratiōe breui.

Breuitate commendatur hiſtoria,narratio quoque,& omnis illa tenuis,& nuda ratio loquendi,in qua fere totus eſt Cæſar in Commentariis. Conficitur autem verbis ſimplicibus,detractis epithetis,circumlocutione,& aggeratione ſummota. Cicero latinæ facundiæ parens,cauſſas forenſes & iudiciales egit. Breuius iſtuc, Cicero cauſſas egit. Ratio diſſerendi,& dicendi facultas, & illa vis oratoria, multitudini legibus & magiſtratibus conſtitutę,perquam neceſſaria eſt. Circumlocu-

tio eſt:expeditius iſtuc,Rhetoricæ ciuitati neceſſaria.Dilatat etiam verborũ multitudo.Cicero Antoniana ſeptima,Equidem non deero:monebo,prædicabo,denunciabo,& teſtabor deos hominesq́ quid ſentiam. ſatis erat ad explicandum, denunciabo quid ſentiam.Breuitas etiam fit ſemel vnaquaq; re dicẽda, nulla facta commoratione,nulla geminata repetitione.Proponatur illud Catonis apud Gellium,Succidias humanas facis,decem funera facis,decem capita libera interficis,decem hominibus vitam eripis.Quater dixit idem : breuitas vnum modo collocaſſet.Breuitas etiam conficitur ſi nulli rei,niſi vt dilucide dicas,ſeruies,hoc eſt verbis propriis,vſitatis,& diſpoſitis.Quantum voles exemplorum ſuppeditabit Cæſar.

De oratione ꝓbabili.

Probabile autem genus eſt orationis,ſi non nimis eſt comptum,atq; expolitum:ſi eſt authoritas & pondus in verbis:ſi ſententiæ vel graues,vel aptæ opinionibus hominum & moribus.

Sæpenumero oratio eadem breuis eſt,probabilis & dilucida,ſiue narratio eſt,ſiue confirmatio,ſiue alia pars orationis.Sed iſtorum ratio diuerſa eſt.Non eſt probabilis ille nimius ornatus,& eloquentia,vt ait Fabius,libidinoſa & reſupina voluptate molliter effœminata:vbi rerum grauitas negligitur,vnum quęritur lenocinium verborum.Contra probabilis eſt oratio compta quidem,& expolita, nec enim ſordes patitur,ſed robuſta,virilis, maſcula , minime fucata.quo genere ſemper vtetur orator:& in quo(ne quid deſideretur exempli)Cicero totus eſt.Vbi figura dicendi recta fuerit,& proba,quęretur pondus in verbis,grauitas in ſentẽtiis:his enim duobus,omnis cõſtat oratio.Cic.pro Cluentio,Tum vero illa egregia ac præclara mater,palam exultare lętitia,ac triũphare gaudio cœpit,victrix filiæ non libidinis.Itaq; diutius ſuſpitionibus obſcuris lędi famam ſuam noluit. Lectũ illũ genialẽ , quẽ biennio ante filiæ ſuę nubenti ſtrauerat,in eadem domo ſibi ornari & ſterni,expulſa atq; exturbata filia iubet.Nubit genero ſocrus,nullis auſpiciis,nullis authoribus,funeſtis ominibus omnium.Quid hac authoritate verborum grauius?Quę ſententię grauiores eſſe poſſunt?Probabile genus eſt & illud,quod interſerit argumentorum ſeminaria,& quod aptum eſt hominũ opinionibus & moribus:vt quod loquitur paraſitus apud Terentium.

De oratione illuſtri.

Illuſtris autem oratio eſt,ſi & verba grauitate delecta ponuntur,ac translata , & ſuperlata , & ad nomen adiuncta,& duplicata,& idem ſignificãtia,atque ab ipſa actione,atq; imitatione rerum non abhorrẽtia.Eſt enim

hæc pars orationis, quæ rem conſtituat pene ante oculos. Is enim maxime ſenſus attingitur. ſed cæteri tamen & maxime mens ipſa moueri poteſt. Sed quæ dicta ſunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illuſtrẽ omnia. Eſt enim plus aliquanto illuſtre, q̃ illud dilucidum. altero fit vt intelligamus: altero vero, vt videre videamur.

Illuſtre genus, vt ipſe definit, pars eſt orationis quæ rem conſtituit pene ante oculos. Ferit & alios ſenſus, vt aurem, mouetq; mẽtem. Sed oculos, dicimus, quia is maxime ſenſus attingitur. Vſus generis huius eſt, vt non modo intelligam⁹, ſed vt videre videamur, quæ dicitur ὑποτύπωσις & ἐνάργεια & repræſentatio, & euidentia. Virgil. viii. de Cyclopibus.

Ocyus incubuere omnes, paritercq; laborem
Sortiti: fluit æs riuis auriq; metallum.
Vulnificuſq; chalybs vaſta fornace liqueſcit.
Ingentem clypeum informant, vnum omnia contra
Tela Latinorum, ſeptenoſq; orbibus orbes
Impediunt. alii ventoſis follibus auras
Accipiunt, redduntq; alii ſtridentia tingunt
Aera lacu, gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe magna vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.

In hoc genere illuſtri verba grauitate delecta ponuntur, vt, ocyus incubuere, vaſta fornace, ingentẽ clypeum informãt, tollunt in numerũ. neq; enim ſignificantiora neq; meliora inueniri poſſunt. Ponuntur & ſuperlata, vnum eſſe clypeũ, omnia contra tela Latinorum. ſeptenos orbibus orbes impediri. Sunt ad nomen adiuncta, quæ dicuntur adiectiua. Sonitus autem ab imitatione rerum non abhorret, vel hoc maxime, ſtridentia tingunt æra lacu. &, illi inter ſeſe magna vi brachia tollunt in numerum, qui verſus laborat pedum tarditate, vt conatus ille grauior oſtendatur. Quid multis? Sic omnia ſunt illuſtria vt rem & audire, & videre videamur. Cice. Philip. ii. de bonis Pompeii, Oceanus mediuſfidius vix videtur tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam cito abſorbere potuiſſe. Nihil erat clauſum, nihil obſignatum, nihil obſcriptum. Apothecæ totæ nequiſſimis hominibus condonabantur. alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum, totos dies potabatur, atq; id locis pluribus. Suggerebantur etiam ſæpe, non enim ſemper iſte fœlix, dãna aleatoria. Cõchyliatis Cn. Pomp. periſtromatis ſeruorũ in cellis lectos ſtratos videres. Hic ſuperlata, hoc eſt hyperbolica, hic verba delecta, verba duplicata, ad no-

men adiuncta, idē ſignificantia: quæ pluribus oſtenderem niſi breuitati ſtuderē, & res ipſa per ſe intelligeretur. Itaq; illuſtris oratio eſt & probabilis, & dilucida, & plus aliquāto q̄ dilucida. Huc referes pulcherrimas rerū deſcriptiones, cuiuſmodi multas habet ipſe in philoſophia, vt voluptates ruſticorū, lib. de Senect.

De oratione obſcura.

Suaue autem genus erit dicendi, primum elegātia & iucunditate verborum ſonantium & lenium: deinde cōiunctione, quæ neq; aſperos habeat cōcurſus, neq; diſiūctos atque hiantes: & ſit circūſcripta non longo anfractu, ſed ad ſpiritum vocis apto: habeatque ſimilitudinē, æqualitatemque verborum. tum ex contrariis ſumpta verbis crebra crebris, paria paribus reſpondeant: relataq; ad idem verbum, & geminata, atq; duplicata, vel etiā ſæpius iterata ponantur: conſtructioq; verborum, tū coniunctionibus copuletur, tum diſſolutionibus relaxetur.

Suaue dicendi genus ex tribus conficitur: ex elegantia & iucunditate verborū ſonantium & lenium: ex ſuauitate collocationis & numeri: ex bonitate figurarū. Elegantia & iucunda verba ſunt non affectata, non illa minus vſitata, magniſq; laboribus a vetuſtis rerum ſcriptoribus pueriliter emendicata: ſed omnia ſonātia & lenia ex ſuauibus literis, in quib⁹ verbis eſt præclara ſignificādi vis, ſine obſcœnitate: vt elegantia, iucunditas, modulatio, florere, magnopere, feſtiue. Coniūctio iunctura a Quintiliano dicitur. quæ ſi proxime cohæret, vt lapides coagmentati, fœdos & aſperos fugit concurſus priorum ſequentiumq; verborum: vt, cæca caligine, clara Roma, tuba bona, mors turpis, lex Sanctia. Euitat etiā diſiūctos hiatus, vt anna omnes, arma Aeneæ, ſeditio oritur, frugi homo. Ad coniunctionē facit & circunſcriptio, quæ eſt abſoluta numeris, & aurium iudicio comprehenſa clauſula. Pro L. Manilia, Statui Quirites veſtram voluntatem, & reip. dignitatē, & ſalutem prouinciarum atq; ſociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferri oportere. Deerit hæc oratio cum ſuauitate, nec anfractu longo. i. circunductione longe producta ſpiritum vocemq; debilitat. Nec ſatis eſt orationē bene cohærere, ſi non habet ſimilitudinē æqualitatēq; verborū. Nec enim ſi minuti lapides grādioribus ſaxis in muro cohærēt, pulcherrimā faciunt ſtructurā, ſed potius inæqualē, aſpectuq; deformē: ſic in oratione ſuauiori quærenda verborū ſimilitudo. Ponamus diſſimilia & improbāda: Ferebatur ea volubilitate linguæ, eaq; dicendi celeritate, vt nihil eſſet leue magis. Quinq; poſteriora verba cæteris

multo maiora ſunt,ęquiparemus hoc pacto,ferebatur ea volubilitate linguæ eaſq; dicendi celeritate,vt nihil omnium volubilius accelerari & expediri poſſit.In quo ſyllabas haud quaq̄ metimur,ſed diſcordiam magnitudinum repudiamus. Sunt & figuræ iucundiores,quum crebra crebris,paria paribus relata reſpondēt. Cicero pro Milone,Eſt igitur Iudices non ſcripta,ſed nata lex:quam non didiciſmus,accepimus,legimus ,verum ex natura ipſa arripuimus,hauſimus,expreſſimus.Hic paribus numeris comprehenſa crebro conferuntur. Contraria relata ſunt in eadem oratione,Quem cum omnium gratia noluit,hunc voluit cū aliquorum querela? quem iure,quem loco,quem tempore,quem impune non eſt auſus,hunc iniuria,iniquo loco,alieno tempore,cum periculo capitis non dubitauit occidere? Relata ad idem verbum, Aphricano virtutem induſtria : virtus gloriam:gloria æmulos cōparauit.Geminata atq; duplicata accipimus eadem. Quintilianus,Nam & verba geminantur,vt,Occidi,occidi. Ah Corydon Corydon.Cicero philip.ſecunda,Bona(miſerum me,conſumptis enim lachrymis,tamen infixus animo hæret dolor) bona inquā Cn.Pōp.acerbiſſimę voci ſubiecta præconis.Sæpius iterata ſunt,Vos enim ſtatuiſtis,vos ſentētiam dixiſtis,vos iudicaſtis.Coniunctionibus copulātur hæc pro lege Manilia,Aſia tam opima eſt & fertilis,vt & vbertate agrorum,& varietate fructuum,& magnitudine paſtionis, & multitudine earum rerum quę exportantur,facile omnibus terris antecellat. Diſſolutionibus hęc relaxantur,hoc eſt ſine coniunctione ponuntur : in octaua Antoniana,At vero erecti,incitati,parati,armati animis,iam eſſe debemus.Vtemur aūt ſuaui genere dicendi quando voluptatem afferre cupiemus,vt in laudationibus:aut motus animorum componere,aut admiratione retinere mentes.

• Fit etiam ſuauis oratio,cū aliquid aut inuiſum aut inauditū,aut nouū dicas.Delectat enim quicquid eſt admirabile,maximeq; mouet ea quæ motū aliquem animi miſcet,oratio,quæq; ſignificat oratoris ipſius amabiles mores : qui exprimuntur aut ſignificando iudicio ipſius ex animo humano ac liberali : aut inflexione ſermonis, cum aut augendi alterius,aut minuendi ſui cauſſa , alia dici ab oratore,alia exiſtimari videntur , idque comitate fieri magis quā vanitate.Sed multa ſunt ſuauitatis præcepta,quæ orationem aut magis obſcuram , aut minus probabilem faciunt.Itaq; etiam hoc loco nobis eſt ipſis, quid cauſſa poſtulet,iudicandum.

Suauis oratio ex rebus.

Suauis oratio conficitur verbis,vt ante dictum eſt,& rebus,de quibus nunc agitur.Res numero quinq; ſunt. Inuiſum,id eſt non ante viſum,Inauditũ, Nouum, Affectus,& oratoris amabiles mores.Delectant hæc omnia,ſuſcitant attẽtionem,animumq; reficiunt.ea de re ſuauia dicuntur.Inuiſum & inauditum differre ſciunt omnes:geſta priſcorum non vidimus ſed audiuimus:verum ab his duobus noua quantum differant haud forte cuiq; notum eſt,quia inuiſa & inaudita videntur eſſe noua.Nouum temporis eſt:inauditum & inuiſum ignorationis & rei quæ non venit in ſenſum.Ita quædam priſca poſſunt eſſe noua.Tamẽ aliquando cõfunduntur.Cicero in Academicis,In rebus inuſitatis vtamur verbis interdum inauditis.Et paulo poſt de re eadem,Noua ſunt rerum nouarum facienda nomina.Hic inaudita verba & noua dixit eadem . Hoc itaque mihi videtur,Ciceronem duos præcipue facere ſenſus,aſpectum & auditum,quibus orator multa cognoſcat : reliquos oratori non ita ſæpe conſiderandos exiſtimare. Deinde inuiſa & inaudita non accipere quæ nemo vnquã vel viderit aut audierit(Hoc enim modo noua eſſent omnia)ſed quę nemo eorum ad quos habetur oratio.Præterea noua appellare quæcunq; recenter acta ſunt . Laudauit poetas Cicero in oratione pro Archia poeta.Hoc nouum fuit in iudicio romano.Vtar, inquit,veſtra benignitate , quoniam me in hoc nouo genere dicendi diligenter attenditis. Saſſia Cluentii mater filiæ diuortiũ fecit,nupſit genero ſuo Melino. Hoc Romę fuerat inauditum.O mulieris,inquit,ſcelus incredibile,& pręter hãc vnam in omni vita inauditum.Octauius Cæſar pene puer exercitum ſua ſpõte comparauerat in Marcum Antonium.Hoc inuiſum & inauditum.Cicero dicit Philippica quarta,Laudo,laudo vos Quirites cum gratiſſimis animis proſequimini nomen clariſſimi adoleſcentis vel pueri potius . Sunt enim facta eius immortalitatis,nõ ætatis.Multa memini,multa audiui,multa legi,nihil ex omniũ ſęculorum memoria tale cognoui.Suauis oratio,multumq; popularis.Iam quęris orationem quæ motum aliquẽ animi commiſcet.In perorationibus frequẽter inuenies & in aliis partibus actionum,ſed multo pulcherrima eſt tertia actione in Verrem de caſu Philodami :ſed longior eſt q̄ quæ commentariis inſeri debeat. Amabiles mores oſtendit orator,aut commendatione virtutum , aut inſectatione vitiorum,aut indicio animi liberalis,& ad officia ſubeunda prõpti.Multa ſunt exempla in Seruilium Rullum,& in Verrem:& hoc pro Cluentio, Abs te peto Oppianice,vt me inuitum de patris tui cauſſa dicere exiſtimes, adductum fide atq; officio defenſionis.Sermonis inflexio non eſt apoſtrophe,vt quidam fabulatur:ſed velut egreſſio,quum deflectit orator a curſu:aut augendi alterius,aut minuendi ſui cauſſa.Cicero pro Cornelio Balbo,Et ſuccedo orationi quę nõ pręteruecta ſit aures veſtas,ſed in animis omnium penitus inſederit , vt plus voluptatis ex recordatione illius orationis q̄ non modo ex mea , ſed ex cuiuſquam oratione capere poſſitis.Hic ſe comitate & benignitate quadã imminuit, vt Põpeium Craſſumq;,qui eadem cauſſa ante dixerant,augere poſſit. Nec id facit per

ironiam atq; diſſimulationem,ſed vt ipſe dicit,per comitatem. Poſtea videam' quæ ſuauitatis pręcepta magis obſcuram,minusq; probabilem faciunt orationē.
Elegantia verborum,atq; iucunditas perſępe figurata,deinde compoſitio quę transgreſſione ſæpe vtitur,hoc eſt verba de loco in locum traducit, & figurę comptiores,& ſermonis inflexiones,non ſemper quidem,ſed plerunq; orationem aut magis obſcuram,aut minus probabilem faciūt. Quamobrem ſuauitati nō vtiq; dabitur locus,ſed nobis eſt ipſis quid cauſſa poſtulet iudicandum.

C.F. Reliquum eſt igitur, vt dicas de conuerſa oratione atq; mutata. C.P. Eſt itaq; id genus totum ſitum in commutatione verborū,quæ ſimplicibus in verbis ita tractatur,vt aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cum aut proprium aut idem ſignificans,aut factum verbum in plura verba deducitur.Ex contractione,cum aut definitio ad vnū verbum reuocatur,aut aſſumpta verba remouentur,aut in circuitus dirigūtur,aut in coniunctione fit vnum verbum ex duodus.

De oratione mutata. Duę ſpecies commutandæ orationis in verbo.

Diuiſio facta eſt orationis. Genus eſt,inquit,eloquendi ſua ſponte fuſum,alterum verſum atque mutatum:nunc de conuerſa oratione præcipit atque mutata, in cuius non dicam interpretatione,ſed inuentione interpres ille Georgius fruſtra laborauit: doctus quidem bene tradita in improbum ſenſum conuertere atque mutare. Vidit Cicero propriis & ſimplicibus verbis & oratione ſponte fuſa atque naturali,non ſemper vtendum:quod neque iucundum ſit,neque varium,neq; vehemens vno ſemper vti genere dicendi. voluit igitur & verba ſingula, & coniuncta aliquando mutari: vt plus iucunditatis eſſet, plus varietatis, plus cuiuſdam virtutis in oratione. Eſt itaq; id genus totum ſitum in commutatione verborum. Commutatio duplex. Altera verba de loco mutat in locum, aptius ordinandi gratia: altera dilatat aut contrahit verba aut ad varietatem, aut ad ſignificandi vim ampliorem. In qua mutatione plurimum verſatur orator. Hinc illud infra, Eloquēdi, inquit, exercitatio maxime in hoc tot conuertendi genere verſatur. Nam (quod ante dixi) genere ſponte fuſo perraro vti poſſumus, propterea quod ordo naturalis vt eſt multo optimus quando reſpondet, ita votis eloquentiæ non ſæpe reſpondet. Quod ſi antea de commutatione verborum facta eſt mentio, ne quid mirere: alterum

enim gen⁹ ſine altero explicari vix poteſt. Nec ſpõte fuſa magnopere egẽt præceptione, niſi ꝙ explorare oporteat ſint ne per ſe bona, an commodius immutentur. Igitur ſuperiora tanꝗ naturalia conſiderantur. quæ ſi vertenda ſunt atq; mutanda, poſuit rationes immutandi. Verba dilatantur. Oratio in pauciora quędam cõtrahitur, vel etiã in vnũ verbum. Proprium eſt verbum, bellum. Idẽ ſignificans aſſumpta figura, Mars. Neq; enim dicit idem ſignificantia, ſynonyma, quę & ipſa propria ſunt: ſed in figuris vſurpata loco propriorum. Factum, id eſt cõpoſitum, de quo fit hic mentio, (quamuis quatuor modis verba fiant) vt armipotens. bellum ducitur in plura, vt Motus armorum in hoſtili diſcordia. Quid tũ? hoc & illo ſic vtemur, vt res ipſa perſuadebit. Bello vicit Aphros, honeſto marte ſuperauit Aſiaticos, & in hoc armorum motu ac hoſtili diſcordia nũꝗ ceſſit rebus aduerſis. Hoc modo & copia, & varietas, & iucunda verborum compoſitio miſcetur. Armipotens dicitur a poetis, nec enim omnia ſuccedunt, neq; tot mẽbris ſeparantur. Experiare licet, ſimilem variandi legem. Cicero non dicit vbiq; rhetoricẽ, ſed etiam oratoris artem, orandi facultatem, rationem diſſerendi, bene dicendi ſcientiam, dicendi facundiam. dices tamen non quod illorum venerit in buccã (ſic faciunt imperiti) ſed q͂d optime priorioribus ac poſteribus cohærebit. q͂d ipſe facit libro de Oratore. Definitio ad vnum verbũ reuocatur hoc modo, Rem finit orator, deinde quod pluribus intelligendum propoſuit, vno complectitur verbo: quæ ratio dicendi fit amplior & grauior, ꝗ ſi quid ieiune atq; ſicce verbo tantum notetur: quod quando ſit vſurpandum, res ipſa monſtrabit. Cicero, Nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia, ſedeſq; populi Romani, penates, aras, focos, ſepulchra maiorum: nos leges, iura, libertatem, coniuges, liberos, patriam defendimus. Partibus definit patriam, deinde verbo comprehendit vt genere ſummo. Dicet quiſpiam, hic verbum in plura verba deducitur. Fatebor quidem. ſed aliud eſt progrediẽtem, ab vno ad plura peruenire: aliud a pluribus ad vnum. Referuntur hæc dilatatio & contractio: ideoq; in contrarium dicuntur. Tale eſt illud Virgilii, Vrbs antiqua fuit, Tyrii tennere coloni, Carthago. Nam deſcriptio Carthaginis reuocatur ad verbum. Aſſumpta verba remouentur per negationem, non per correctionem, quæ nihil remouet, ſed magis idoneum ſubiungit. Etenim Quintilianus appellat argumentum a remotione, cuius vna pars pluresve negando tolluntur. De correctione ſit hoc exemplum, ex actione tertia in Verrem. Non enim furem, ſed ereptorem: non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ: non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum religionumq; non ſicarium, ſed crudeliſſimum carnificem ciuium ſociorumq; in veſtrum iudicium adduximus. Hæc ita remouentur, vt in breuius non contrahantur. Qua de re non idoneum ſit exemplum, ſed ea cauſſa poſitum, ne quis arbitretur eiuſmodi remotiones ab authore ſignari. In breuius contrahuntur hoc modo, Errauit imprudẽs, ſenſu lapſus eſt, exiſtimauit eſſe Pompilium qui eſſet Octauius. Sceleri non adiecit animum? Nihil eſt iſtorum. Quid igitur? Occidit inimicum.

Priora tolluntur vt apertius conficiatur hoc extremũ, quæ rei totius eſt ſumma. Circuitus autẽ comprehenſio eſt,ſiue clauſula longioribus numeris comprehenſa,quæ dicitur a Græcis Periodos.De qua Cicero in Oratore,Quintilianus in nono,permulta dixerunt.Difficilius iſtuc expedire quid circuitus ad orationis contractionem omnino faciat.Nam qui de verborum extenſione putant hic fieri mentionem,turpiter hallucinantur.Ego quidem ſic exiſtimo, eſſe plurima quæ dicendo ab Oratore longe lateq; funduntur:tandem vna periodo anguſtius omnia contrahuntur.vt fit in peroratione frequentiſſime,quando repetuntur argumenta.Nec in peroratione ſolum,ſed in omni quæſtione,ſi quid fuſius extenſum parit obſcuritatem:id circumſcribimus,vnoque circuitu comprehendimus,vt quid ſit effectũ manifeſtius oſtendamus. Et ne tędium afferamus in lõgioribus exemplis,ponamus hoc noſtrum, Irritæ ſunt apud te preces amicorum. nulla te mouet neceſſitudo, non te reddit exorabilem affinitas,nihil te flectunt propinquorum voces,nulla parentum mouet te charitas.Quid eſt igitur quod ipſi ſperare poſſimus? Hæc membra ſex,breuiter in circuitum dirigentur hoc modo,Si neq; preces amicorum,neq; neceſſariorum,neq; affinium, neque propinquorum,neq; etiam parentum te mouent,quid eſt quod ipſi ſperare poſſumus? Vnde conſtat illum circuitum,quo frequenter vtuntur hiſtorici,plurimum iuuare breuitatem,ac diſſipata diſperſaq; in vnum congregare,atq; etiã leuare tędium audientis,ſi forſan immorandum eſt,vnumq; & idem ſępius alio & alio modo enuntiandum. In coniunctione, hoc eſt in compoſitione verborum,fit vnum verbũ ex duobus,vt patrẽ occidit parricida.poteſt omnia fortuna omnipotens.ſalutem feret ſalutifer exercitus.

In coniunctis autem verbis triplex adhiberi poteſt commutatio,non verborum,ſed ordinis tãtummodo: vt cum ſemel dictũ ſit directe,ſicut natura ipſa tulerit,inuertatur ordo,& idem quaſi ſurſum verſus,retroq; dicatur,deinde idem interciſe, atq; permiſte. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere verſatur.

Orationis ordo triplex eſt:directus vnus,inuerſus alter,alius permiſtus. Cicero Philippica ſeptima,Num hoſtem Antonium iudicauiſtis? Nec tũ hoſtis eſt a vobis iudicatus Antonius? Et paulopoſt, Tum non hoſtem iudicaſtis Antonium? Et iterum,Tum ille hoſtis non eſt iudicatus? Et rurſus,Non eſt iudicatus Antonius hoſtis? Quoties vnam & eandem commutauit ſentẽtiam? Ouidius, Anna ſoror,ſoror Anna.Directum,Omnia parent homini. Inuerſum,Homini parent omnia. Permiſtum, Omnia homini parent. Hæc eſt illa com

mutatio non verborum,ſed ordinis tantummodo,quam tradit author:& ad eliſgendum idquod omnium eſt optimum,& ad variandam repetendorum collocationem.

De pronũciatione.

C. F. Actio igitur ſequitur,vt opinor. C. P. Eſt ita:quæ quidem oratori & cum rerum,& cum verborum momentis commutanda maxime eſt. Facit enim & dilucidam orationem,& illuſtrem,& probabilem, & ſuauem:non verbis,ſed varietate vocũ,motu corporis, vultu.quæ plurimũ valebunt,ſi cum orationis genere conſentient,eiuſq; vim ac varietatem ſubſequentur.

Actio pronunciatio eſt,quarta pars artis Rhetoricæ,vt hoc in opere Cicero conſtituit. Et ante rationem commonſtrauimus, eoq; fecimus quod alibi quintam fecerat partem. Omnis actio cum rerum & cum verborum momentis, id eſt variis crebriſque immutationibus cõmutanda maxime eſt. Eſt enim actio ſententiarum,& actio verborum. Nec in oratione plura ſunt,& omnis actio eſt in varietate vocum,motu corporis,vultu. Vox aurẽ ferit. Motus corporis & vultus tangit oculum. Per quos duos ſenſus (inquit Fabius) omnis ad animum penetrat affectus. Vox eſt in quantitate,grandis,exigua,media. In qualitate, candida,fuſca,plena,exilis,lenis,aſpera,contracta,fuſa,dura,flexibilis,clara,obtuſa. Voce vtimur acuta,graui,flexa,lenta,citata. Motus corporis eſt vel in toto,vel in partibus,vt capite,humeris,brachiis,manibus,pectore,lateribus,pedibus. Vultus in fronte,ore,& adiunctis partibus. Non quum de loco in locum mouentur, quod ad motum pertinet, ſed cum indicio quodam ac prope neceſſario ſigno ſanguinis aut ſpiritus,interiorem animum produnt. Hæc tria plurimum valebunt, ſi cum orationis genere,req; ſubiecta conſentient,eiusq; vim ac varietatem ſubſequentur. dilucidam facient orationem diſtinctione:illuſtrẽ,rei imitatione: probabilem,dignitate:ſuauem,tacita quadam modulatione. Quæ rebus & verbis quidem fiunt, tamen meliora ſunt quum pronunciatione adiuuantur. Cur autem hiſce de rebus Cicero tam breuiter? Quia limari quidem,ſed donari ab arte non poſſunt. Quod ipſe libro de Oratore teſtatur. Hæc, inquit, cum ipſo homine naſcuntur,linguæ ſolutio,vocis ſonus,latera, vires,conformatio quædam & figura totius oris & corporis. In Oratore tamẽ paulo plura ſcribit expreſſiora,ſed nos ad ea melius componet imitatio,q̃ multa præceptorum traditio. Quintil. voluit rem omnem late fuſeq; tractare, ac eloquentia veſtire:quod vt minus eſt neceſſarium,ita certe ad cognoſcendum non inutile.

C.F. Nūquid nam de oratore ipſo reſtat? C.P. Nihil ſane præter memoriam, quæ eſt germana literaturæ quodammodo, & in diſſimili genere perſimilis. Nam vt illa cōſtat ex notis literarum, & ex eo in quo imprimūtur illæ notæ: ſic cōfectio memoriæ tanq̃ cera locis vtitur, & in his imagines vt literas collocat.

De memoria.

In partibus extremam memoriam facit, vt aliarum cuſtodem. Ea eſt duplex; Naturalis, quæ non cadit in præceptum. Artificialis quā vna ratione & ſimilitudine perſtringit. Vtēdum, inquit, locis pro charta: Imaginibus pro literis, quia memoria eſt germana, id eſt ſimilis literaturę, quæ eſt conformatio & velut pictura literarum. Literatura & conſcriptio conſtat ex notis & ſignis literarum, & ex eo in quo imprimuntur notę, vt charta, membrana, pugillaribus. Sic confectio memoriæ, quæ eſt ars conficiendæ memoriæ, locis vtitur pro ceratis tabellis: imaginibus pro literis. Loca ſunt, ædes, caſtella, templa, viæ. Imagines autem quiſquis pro ſuo arbitrio fingit, vt leonum, vrſorum, armorū, rerumq; cæterarum. Verba collocantur & ſententiæ: verba quidem, ſi admodum pauca ſunt, quia permulta collocare nunq̃ expediet. Sententiæ melius deſignantur, vt ſi dicturus orator, quinq; faciat partes, & in veſtibulo domus ſtatuat armatum Annibalem, quia deliberādum ſit de bello Punico. In atrio argentarium nummis onuſtum, q; de cogenda pecunia locus alter habeatur. In impluuio treis viros ingentes in equis, quia tertius eſt locus de pręficiendis tribus imperatoribus. In aula prima duas manus in latum diuulſas & armatas, quoniā ſit quarta pars de ſupplēdis legionibus decem. In aula ſecunda fingat duas lunas, q; vltimus eſt locus ſecundo mēſe copias educi oportere. Hæc indicare ſatis eſt. Etenim memoria non tam arte q̃ vſu & exercitatione firm ur.

CICERO FILIVS.

QVoniā igitur vis oratoris omnis expoſita eſt quid habes de orationis præceptis dicere? C.P. Quatuor eſſe eius partes: quarū prima, & poſtrema ad motū animi valet. is enim initiis eſt & perorationibus concitandus. Secunda narratio, & tertia confirmatio fidē facit orationi. Sed amplificatio quanq̃ habet proprium locum, ſępe etiam primū, poſtremum quidem fere ſem-

De partib⁹ orationis.

Loc⁹ amplificationis in oratione

per, tamen reliquo in curſu orationis adhibēda eſt maximeq́ cum aliquid aut cōfirmatū eſt, aut reprehēſum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Eſt enim amplificatio vehemens quædam argumentatio, vt illa docendi cauſſa ſit, hæc commouendi.

Amplificatio quid.

In treis partes diſtributa eſt omnis doctrina dicendi: primum in ipſam vim oratoris, deinde in orationē, tum queſtionē. Porro tranſit ad ſecundā quę precептis orationis continetur. Orationis partes ſunt quatuor, ſi refutatio confirmatione concluditur. duæ quidem ad docendum, totidem ad mouendum: quarum vis & ratio ab interpretatione ſuperiori peti poteſt. Principium delibat affectus. Peroratio conficit & abſumit. Narratio docet quid ſit in cauſſa. Cōfirmatio quid certi incertive ſit. Partibus iungit amplificationem, quoniam quū de motu animi paulo ante dixiſſet, & ad eam rem amplificatio plurimū valeret, annectenda videbatur. Simul vt interpretaretur quo ſenſu motum animi duabus tantum partibus dediſſet, quum in reliquo curſu orationis adhibeatur. Nō eſt igitur amplificatio vna de ſummis partibus orationis, ſed e grauiorib⁹ locis vehemens quędam argumentatio deducta: eiq́ parti ſubiicienda vnde deducta eſt. Quintil. quatuor amplificationum genera facit, incrementum, cōparationem, ratiocinationē, cōgeriem: quæ quidē aperte monſtrant, quid per amplificationē accipere debeamus. Cicero in hoc libro tam aperte q̄ Quintilianus amplificandi rationē mōſtrat. Quamobrem debemus hic eſſe breuiores. Amplificatio habet proprium locum perorationem, quod ipſe teſtatur his verbis, Augendi, inquit, hic eſt proprius locus in perorando, ſæpe etiam primum obtinet locum, Quouſq́ tandem abutere patientia noſtra Catilina? Quandiu nos etiam furor iſte tuus eludet? Quem ad finem ſeſe effrenata iactabit audacia? Nihil ne te nocturnum pręſidium Palatii? nihil ne vrbis vigiliæ? nihil timor populi? nihil occurſus bonorū omniū? nihil hic munitiſſimus habēdi Senatus locus? nihil horum ora vultuſq́ mouerunt? & quæ ſequuntur. Poſtremū fere ſemper amplificatio locū tenebit. Videre licet perorationes alias & eā quę eſt in Verrē actione vltima, & pro Milone. Longiora ſunt exempla q̄ quæ ſuis verbis exponi debeant. Reliquo in curſu orationis amplificatio adhibenda eſt, maximeq́ quū aliquid aut confirmatum eſt aut reprehenſum. Etenim ante non conuenit, quia turpe facinus, id augere quod probandum eſt. Multa ſunt exempla in Verrē, quale iſtuc de Sopatro, a quo pecuniam Verres acceperat. Quod vbi reprehēdit Cicero, ſubdit, Scelus eſt accipere ab reo, quanto magis ab accuſatore? quanto etiā ſceleratius ab vtroq́? Fidē quū propoſuiſſes vænalem in prouincia, valuit apud te plus is qui pecuniam maiorem dedit? Cōcedo. Forſitan aliquis aliquādo euſ-

modi quidpiam fecerit. Cum vero fidem ac religionem tuam alteri addictã pecunia accepta habueris, poſt eandẽ aduerſariis tradideris maiore pecunia, vtrunque falles? & trades cui voles, & ei quem fefelleris ne pecuniam quidem reddes? Quem mihi tu Bulbum? quem Stalenum? quod vnquam huiuſmodi monſtrũ aut prodigium audiuimus aut vidimus? Amplificatio ad fidem plurimum valet. quia vehemens eſt argumentatio, &, vt ipſe poſtea dicit, grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Facit autem duas argumẽtationum ſpecies, vnam, quæ docendi cauſſa fit: Ea eſt probatio rei dubię faciens fidem. Alteram, quæ ſit probatio cum animi motu: Ea fit aut argumentis aut aſſeuerationibus, argumentorum loco.

Initia vnde ducantur.

Quid in pſonis ſpectãdũ ad ducẽda pricipia.

C. F. Perge igitur ordine quatuor mihi iſtas partes explicare. C. P. Faciam: a principiis primum ordiar. Quę quidẽ ducuntur, aut ex perſonis, aut ex rebus ipſis. Sumuntur autem trium rerum gratia, vt amice, vt intelligenter, vt attẽte audiamur. Quorum primus locus eſt in perſonis noſtris, diſceptatorum, aduerſariorũ: e quibus initia beneuolentiæ concilandæ comparantur, aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maxime liberalitatis, officii, iuſtitiæ, fidei, contrariisq; rebus in aduerſarios conferẽdis, & cum iis qui diſceptant aliqua coniunctionis aut cauſſa, aut ſpe ſignificãda: & ſi in nos aliquod odium offenſiove collata ſit, tollenda ea, minuendave, aut diluendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecando.

Quoniam de principiis omnes omnia fabulantur, & nihil aliud etiam triuiales ſcholæ perſonant, non ſtat mihi hac in parte diutius immorari, nec aliorum more græca proferre monumẽta, quo planum fiat ignotum per ignotius Principii & initii verbum Ciceroni frequẽs, quia prooemium græcum eſt, exordium tranſlatitiũ. Principia ducuntur aut ex perſonis, aut ex rebus ipſis. Certe in hæc duo recidunt quęcunq; ſubiiciuntur oratori, quamobrem iſtuc aliarum partium commune eſt. Sumuntur autem trium rerum gratia: vt, amice, vt intelligenter, vt attente audiamur. Amice, cum beneuolentia: intelligenter, cum docilitate. Hoc pacto tritiora fugit verba. Quorum moleſta repetitio vt tædium affert,

ſic eſt eloquentiæ inimica. Sunt & hæc tria cæterarum partium communia, ſed eorum eſt præcipuus vſus in exordiis. Perſonarum tria facit genera. Vnum in nobis. Alterum diſceptatorum, id eſt eorum quibus eſt cognoſcendi poteſtas. Tertium aduerſariorum, in quibus aduerſæ partis oratores intelliguntur: ſicut & in noſtris noſtri litigatores. Beneuolentiam conciliamus a meritis noſtris: quia benefactorum recordatio gratiam iure ſuo poſtulat. Cicero, Si quando inimicorum impetum propulſare ac propellere cupiſtis, defendite nunc vniuerſi vnum. qui ne omnes occideretis, ardoreque flammæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubitaui prouidere. A dignitate litigatoris ducitur initium. Maxime vellem iudices, vt P. Sylla & antea dignitatis ſuæ ſplendorem obtinere, & poſt calamitatem accceptam modeſtię fructum aliquē potuiſſet percipere. Idem pro Flacco, Quod enim eſſet præmium dignitatis, quod pop. Romanus quum huius maioribus ſemper detuliſſet, huic denegaret? quum L. Flaccus veterem veteris gentis in liberanda patria laudem, prope quingenteſimo anno reipublicæ retuliſſet. Parcius Cicero de ſua dignitate, vt pro Murena, Idem Conſul eum veſtræ fidei commendat, qui antea diis immortalibus commendauit. *Et in eodem* principio, Ac ſi vt nonnullis in ciuitatibus fieri ſolet, patronus huic cauſſæ publicæ cōſtitueretur, is potiſſime honore affecto defenſor daretur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum authoritatis, q̄ facultatis.

Ab aliquo genere virtutis ſumuntur initia, maxime liberalitatis, officii, iuſtitiæ, fidei, quæ virtutes ideo gratiores ſunt, q: in aliorum commoditates & vſus conferuntur. Cicero pro Rabirio perduellionis reo, Me cum amicitiæ vetuſtas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua cōſuetudo, ad C. Rabirium defendēdum eſt adhortata. At vero vt id ſtudioſiſſime facerem, ſalus reip, conſulare officium, Conſulatus deniq; ipſe mihi vna vobiſcum cum ſalute reip. commendatus cogit. Hic eſt liberalitas operam perpetuo dātis, officium amici, iuſtitia viri pericula propulſantis, Conſuliſq; fides in rempublicam. Contraria vitia in aduerſarios conferuntur, vt in Ebutium pro Cecinna.

Cum his qui diſceptant, vt iudicibus aliqua coniunctionis, aut ſpes, aut cauſſa proponitur. Cicero pro C. Rabirio, Sic exiſtimare debetis Quirites, poſt hominum memoriam, rem nullam maiorē, magis perículoſam, magis ab omnibus vobis prouidendam, neque a Trib. pleb. ſuſceptam, neque a Conſule defenſam, neque ad P. R. eſſe delatam. Idem in Verrem proponit iudicibus ſpē bonæ exiſtimationis, ſi Verrem damnauerint. Odium & offenſio tollitur aperta refutatione. Minuitur, ſi diluamus probabili argumento, ſi extenuemus figuris, qualis eſt ironia pro Ligario, ſi compenſemus aliquo genere virtutis. ſi deprecemur, id eſt amoliamur honeſta poſtulatione. Quæ pene omnia Cicero facit in exordio pro Cluentio, ſed longius eſt q̄ quod perſcribi debeat.

Intelligenter autem vt audiamur & attente, a rebus ipſis ordiẽdum eſt. Sed facillime auditor diſcit, & quid agatur intelligit, ſi complectare a principio genus, naturamq; cauſſæ: ſi definias, ſi diuidas, ſi neq; prudentiam eius impedias confuſione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt recte referri.

Docilitas vnde cõparetur,

Intelligenter audimur, quũ facillime auditor diſcit, & quid agatur, intelligit. quod expeditius fiet, ſi a rebus ipſis q̃ ſi longius a perſonis ordiamur. Complectitur a principio genus materiamq; cauſſæ. Cicero in Verrem, Multa mihi neceſſario Iudices prætermittenda ſunt, vt poſſim aliquo modo, aliquãdo de iis rebus quæ meæ fidei commiſſæ ſunt, dicere. Recepi enim cauſſam Siciliæ. ea me ad hoc negocium prouincia attraxit. Tamen hoc onere ſuſcepto &c. Hic expoſuit ſummã totius accuſationis. Proponit aliter in Antoniũ oratione. iiii. Fũdamenta ſunt iacta reliquarũ actionũ. nam eſt hoſtis a Senatu nondũ verbo appellatus, ſed re iam iudicatus Antonius, Poetæ ſemper initio proponunt genus & caput argumenti non ita frequẽter oratores. A definitione ſępenumero ſumunt initium ſcriptores artium, remq; totam breui circunſcriptione verborũ enunciant. Quæ ratio diſſerendi non ita decenter conueniat oratoribus. Latius paulo dilatant finitionem, vt Cicero actione ſexta in Verrem, inſigne furtũ partibus deſcribit, Venio nunc ad iſtius, quemadmodum ipſe appellat, ſtudium, vt amici eius, morbũ & inſaniam, vt Siculi latrocinium: Ego quo nomine appellem neſcio. Rem vobis proponam: vos eam ſuo nominis pondere penditote, genus ipſum prius cognoſcite Iudices, deinde fortaſſe non magnopere quęretis, quo nomine appellandum putetis. Nego in Sicilia tota, tam locuplete, tam vetere prouincia, tot oppidis, tot familiis, tam copioſis, vllũ argenteum vas, vllũ corynthiũ, aut deliacũ fuiſſe. Nego vllã gẽmam aut margaritã fuiſſe, aut quicq̃ ex auro aut ebore factum, ſignũ vllũ æneũ, marmoreũ, eburneũ. Nego vllã picturã, neq; in tabulis neq; textilẽ fuiſſe, quin quęſierit, inſpexerit, quod placitũ ſit abſtulerit. Hoc initium eſt quod complectitur genus naturamq; cauſſæ, quod cauſſæ deſcribit finitq; latius explicanda, quod diuidit ſpecies queſtionis. Diuidit Antoniana prima, Anteq̃ de rep. P.C. dicam ea quę dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breuiter conſilium & profectionis, & reuerſionis meæ. In partitione vitanda partium confuſio, quia prudentiã hoc eſt intelligendi vim atq; facultatem implicat. Vitanda multitudo quia memoriam confundit. Quærendum genus illud obuium & dilucidum, quo facilius omnes dicta præcipiãt.

Vt attēte autē audiamur, trium rerum aliqua conſequemur. Nam aut magna quædā proponemus, aut neceſſaria, aut coniuncta cum ipſis apud quos res agetur.

Attentionem excitant, aut magna, aut neceſſaria, aut coniuncta cum ipſis apud quos res agetur. Magna, pariunt admirationem: Neceſſaria vim incutiūt animis: Coniuncta, ſpe boni, fuga mali mortales ſollicitant. Magna proponūtur initio pro Rabirio perduellionis reo, quod paulo ante citabamus. & Aegloga quarta Virgilii, Sicelides Muſę paulo maiora canam⁹. & Aeneidos ſeptimo, Maior rerum mihi naſcitur ordo. Maius opus moueo. Neceſſaria proponit Cicero Antoniana tertia, Serius omnino P. C. q̄ tempus reip. poſtulauit, aliquando tamen conuocati ſumus, quod flagitabam equidem quotidie, quippe cum bellum nefariū, cōtra aras & focos, contra vitā fortunaſq; noſtras, ab homine profligato ac perdito non comparari, ſed geri iam viderem. Hic tempus reip. dicit neceſſitatem more ſuo. Coniuncta cum ipſis, apud quos res agebatur: poſuit in Verrē, Quod erat optandum maxime Iudices, & quod vnum ad inuidiam veſtri ordinis, infamiamque iudiciorum ſedandam maxime pertinebat, id non humano conſilio, ſed prope diuinitus datum atq; oblatum vobis ſummo reipub. tempore videtur.

A rebus ex ordiorum genera.

Sit autem hoc etiam in præceptis, vt ſiquando tempus ipſum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduerſario dictum aliquod, & maxime in perorando, dederit occaſionem nobis aliquā, vt dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus: & quæ ſuo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum pręcepta tranſferri.

Principia ſumuntur extrinſecus a tempore, vt pro Cœlio. A re aliqua, vt a præſidiis armatis in foro, pro Milone. A loco, vnde pro Deiotaro. Ab interuentu alicuius, vnde in Verrem, qui præter opinionē aderat iudicio. Eſt enim hoc quodammodo interuenire, quanquam improprie dictum. Ab interpellatione, Antoniana quarta, quum propoſuiſſet hoſtem iudicatum Antonium, & populus acclamando interpellaſſet, adiecit, Nunc vero multo ſum erectior, q̄ vos quoque hoſtem illum eſſe, tanto conſenſu, tantoque clamore approbauiſtis.

Ab aduerſarii dicto, maxime in perorando, quia res eſt recentior: vt Philippica nona, Nihil præter ſententiam dicerem, niſi P. Seruilio reſpondendum putarem, qui hunc honorem ſtatuæ nemini tribuendum cenſuit, niſi qui ferro eſſet in legatione interfectus. Quæ ſuo loco de amplificatione dicentur, multa ex iis poterunt ad principiorum præcepta tranſferri. Nam & amplificatio ſæpe etiã primum locum habet, quod ante monſtratum eſt, & principium atq; peroratio communiter ad effectum comparantur, & ſunt verba quædam figuræq; cõmunes vtriuſq; partis, & principia finibus, fines principiis optime reſpondent. Quibus de cauſſis initia & perorationes habere quædam præcepta communia, nihil eſt cur miremur.

C. F. Quid, in narratione quæ tandem conſeruanda ſunt? C. P. Quoniam narratio eſt rerum explicatio, & quædam quaſi ſedes, ac fundamentum conſtituendæ fidei, ea ſunt in ea ſeruanda maxime, quæ etiam in reliquis fere dicendi partibus: quæ partim ſunt neceſſaria, partim ſunt aſſumpta ad ornandum. Nam vt dilucide, probabiliterq; narremus, neceſſariũ eſt: ſed aſſumimus etiam ſuauitatem. Ergo ad dilucide narrandum, eadem illa ſuperiora explicandi, & illuſtrandi præcepta repetemus, in quibus eſt breuitas: eaq; ſæpiſſime in narratione laudatur: de qua ſupra dictum eſt.

De narratione.

Tria in narratione ſeruanda.

Dilucida qui fiat narratio.

In partibus orationis narratio fere ſecũda eſt. Ea finitur ab authore, rerum explicatio. Vſus illius ab eodem traditur, vt ſit quædam quaſi ſedes ac fundamentũ conſtituendæ fidei: quia quod argumentorum continet breuis expoſitio, fuſius & apertius extendit, & explicat narratio: vnde & propoſitio breuis, pro narratione collocari poteſt. Quod ſi propoſitio eſt ſedes ac fundamentum argumentationis, erit & narratio. Tertio loco narratio diuiditur in ea quæ ſunt neceſſaria, & ea quæ ſunt aſſumpta ad ornandum. Dilucide probabiliterq; narrare neceſſarium eſt, vt res intelligatur, fidemq; mereatur: ſed aſſumimus ſuauitatẽ. Ex quo Quintilianus deduxit hoc præceptum, Ego narrationem, vt ſi vllam partem orationis, omni qua poteſt gratia & venere exornandam puto. Cur autẽ ſuauitas adhibeatur, idem Fabius oſtendit. Nec in vlla parte, inquit, intentior eſt iudex, eoque nihil recte dictum perit: præterea neſcio quomodo etiam facilius credit, quæ audienti iucunda ſunt, & voluptate ad fidem ducitur. Hęc ille. In quo refellit eorum

fallacem opinionem, qui arbitrabantur eſſe narrationem ſimplicem, nudam, figuris, ornamentis, probationibus deſtitutam. Prima narrationis eſt virtus, explicandi, & illuſtrandi: ad quod facit illud ante dictum genus orationis dilucidum, & illuſtre, quod eſt pluſquam dilucidũ. Altera vis eſt breuiter exponendi, de qua breuitate ſupra diſſerebat. Igitur cadunt in narrationem genus dilucidum, & illuſtre, & breue, & duo quæ ſequuntur probabile, & ſuaue. His quinque virtutibus optimum narrandi genus perficitur.

Narratio probabilis.

Probabilis autem erit, ſi perſonis, ſi temporibus, ſi locis ea quæ narrabuntur, conſentient, ſi cuiuſque facti, & euenti cauſſa ponetur, ſi teſtata dici videbuntur, ſi cum hominum opinione, authoritate, ſi cum lege, cum more, cum religione coniuncta, ſi probitas narrantis ſignificabitur, ſi antiquitas, ſi memoria, ſi orationis veritas, & vitæ fides. Suauis autem narratio eſt, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, ſi interpoſitos motus animorum, colloquia perſonarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus.

Narratio ſuauis.

Quę tradit hic Cicero de narratione probabili & ſuaui, ea multis oſcitãter omnia legentibus, obuia, facilia, dilucida videntur. Res aliter habet. Quotus enim quiſque intelligit? aut illuſtrat exemplo? Omnes id dictitant, narrationem debere eſſe breuem, dilucidam, veriſimilem & probabilem: quum ventum eſt ad narrationis expoſitionem, mirum eſt quam cęcutiamus, non videntes id quod in arte loquebamur. &, quod fœdius eſt, ſcriptores commẽtariorum hæc ſubinde pręcepta repetunt, non ſine lectorum ſumma moleſtia, nec tamen vſq̃ monſtrant locum, vbi talia vſu tractata reperiantur. Itaque facturus operępretium videor, ſi paulo diligentius id quod quæritur, exemplo patefaciam. Sumamus igitur narrationẽ Ciceronis actione. iii. in Verrẽ de Lampſaceno Philodamo, cuius honeſtam ac pudicam filiam Verres rapere, transferre, violare contendebat, vnde exortus eſt tumultus. Miniſtri Verris, alii cæſi, alii vulnerati, ipſe pene domi combuſtus eſt: Philodamus tandem cum filio damnatus atq; ſecuri percuſſus. Raptus ille idoneis perſonis attribuitur, vt Rubrio homini facto ad Verris libidines, qui miro artificio quocunq; venerat, hæc inueſtigare omnia ſolebat. Datur negociũ comitibus nequiſſimis turpiſſimiſque hominibus, Vt, inquit, mos erat Verris, &

eum ſuæ libidines facere admonuerāt. Age quod tempus erat oportunum magis ad rapiendam mulierē q̄ nocturnum? q̄ poſt cænam lautiorem? q̄ cum frater abeſſet,& propinqui? q̄ cum frequentes conueniſſent comites illi Verris, qui more græco bibiſſent? qui popoſciſſent maioribus poculis? qui celebraſſent omnium ſermone lętitiaq; conuiuium? Quid autem maturius q̄ quod Lampſaceni poſtridie mane in concionem veniunt? quærunt quid optimum factu ſit? in Verrem prodeunt? ignem ſubiiciūt ædibus? Sic enim facta conſilio videntur omnia. Ne dicas ea ſic expoſita, quia hoc modo geſta ſunt. ſed ita ab oratore quæſita & digeſta, vt probabilis eſſet expoſitio. Porro conſiderauit orator ſapientiſſimus, qui locus rei cōueniret, migraret ne Verres ad Philodamum? quod erat facturus niſi retinuiſſet hoſpes. Deinde eone mitteret Rubrium delitias, ſuas in omnibus eiuſmodi rebus adiutorem ſuum & cōſcium? Preterea, quo ſeruos loco cōſtitueret Rubrius? quos ad fores ſtare iubet, vt ingredientem auferant? Poſtea vt Verres Philodamum vocarit in Aſiā ad Neronē, vt iniquitate loci facili⁹ dānaretur. Vt in foro Laodiceæ ſpectaculo acerbo ſit necatus. Pergamus. Quā diligenter cuiuſq; facti & euenti cauſſam poſuit? Lampſaceni, inquit, maxime ſedati & quieti: non irruunt igitur niſi laceſſiti, niſi conſilio capto, niſi re decreta. Mittitur Rubrius, quia factus ad Verris libidines: dantur idonei comites, quia nequiſſimi. Hæc mulier præter cæteras appetitur, quia eximia pulchritudine, & quæ virum non habebat. Rubrius reliquit hoſpitem, quia parum laute diuerſari mentiebatur. Philodamus ægre Rubrium admittit, qui Prætores, & Conſules, non Legatorum aſſeclas recipere ſoleret, vt maior ſit eius hominis authoritas, & eius offenſio multo grauior. Quid moror? nihil enim dictum ſine ſua cauſſa, vt fit in neruoſo quodam genere dicendi. Veniamus ad id quod quartum eſt. Teſtata dici videntur & aperta atque vulgata, Quia, vt inquit, ciues Romani, qui Lampſaci negociabātur, affuerunt. Quia Verres nullam cauſſam excogitare potuit, quāobrē commiſerit, aut quid euenerit, vt in tantum periculum veniret. Quia Cicero ea ſe Lāpſaci cognoſſe dixit. & C. Varro ex Philodamo audiiſſe. Quod quintū eſt, quis nō opinetur grande flagitium a Verre cōmiſſum propter quod Lampſaceni ſocii P. Ro. Legatum ſaxis, ferro, igni, aggrediuntur? ægre diuellūtur? Quanta authoritas & in Philodamo, & in toto oppido, cōcione vocata? dictis ſententiis? omnibus vno animo conſentientibus? Contra quis non exiſtimet id feciſſe Verrē pro ea authoritate, qua Legatus abutebatur? quis non iudicet iniuria damnatum Philodamū authoritate Dolabellę, corruptiq; iudicii? Lex hoſpitalis a Philodamo ſeruatur. Rubrius laute de more tractatur, probabile eſt. Homo nequam legem violat hoſpitii, morem honeſtum repudiat. & hoc probabile. Sāctimoniā religionēq; hoſpitalem ſpernit adulter impudens. credibile eſt. Eadem religioſe conſeruat homo, genere, honore, copiis, exiſtimatione facile princeps Lāpſacenorum. hoc etiā credibile, Quid tandē? Probitas narrantis ſignificatur his verbis, Nemo iamiam Dolabella, neq; tui neq; tuorum liberū, quos tu mi-

ſeros in egeſtate atq; in ſolitudine reliquiſti,miſereri poteſt. Quãto dicit affectu, quanta probitate? quia Dolabella Philodamum dãnauerat. Quanta memoria, quanta fide,totam confecit narrationem? qui locos,qui tempora, qui perſonas, qui facta,qui dicta,qui omnia & tenuit,& digeſſit? Q; cõmode ſignificatur & cõſuetudinum & antiquitatum obſeruatio? Graeco, inquit,more bibebatur,hoſpes hortatur,poſcunt maioribus poculis. Hæc & alia permulta probabilem faciunt narrationẽ: quæ notaſſe breuiter idcirco volui, vt interpretis officio ne deeſſem. Quid q; in eadem expoſitione ſunt omnia quæ de ſuauitate tradit? admirabere incredibilem ſceleratorum audaciam, ſed magis fratris eius mulieris aduentum,pugnam,cædes,vulnera,& iterum cõcurſus in concionẽ, fidem Lampſacenorum in Philodamum,Philodami conſtantẽ animum ad vlciſcendã iniuriã. Vbi principiũ audieris,illectus rei nouitate in lõgũ vocabere: nõ ſine expectatione iucũda,quid Rubrius ſit factur⁹, quid frater mulieris,quid Lampſaceni,quid tandẽ Verres immanis & ferox. Quũq; ex leni principio,rixas,pericula, verbera, cædes ortas cognoueris,tenebunt animum exitus inopinati:tumque ſenties interpoſitos motus animorum,quãdo mollitus animo,haud temperabis a lachrymis. Ibidem colloquia perſonarum. Quæſo,inquit, Philodame cur non ad nos filiam tuam intro vocari iubes? Hic tum alius ex alia parte, Enimuero ferendũ hoc non eſt,vocetur mulier. Hic dolores patris & filii,metus totius domus tum Philodami,tum Verris,lætitiæ in conuiuio,cupiditates ſtupri, iracundiæ in vlciſcendo. Huc adde dilucidum genus ex verbis propriis vſitatis & diſpoſitis. adde genus illuſtre,quo res ob oculos ponuntur. adde breuitatem eam,quæ nihil fruſtra petit. In vna hæc iſta narratione cuncta reperies,quæ proponuntur ab eodẽ authore ſeruanda.

De cõfirmatione.

C. F. Nempe ea ſequuntur,quæ ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita eſt: quæ quidem in confirmationem,& in reprehenſionem diuiduntur. Nam in confirmãdo,noſtra probare volumus: in reprehẽdendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne quod in cõtrouerſiam venit, id aut ſit,necne ſit: aut quid ſit,aut quale ſit quæritur: in primo coniectura valet,in altero definitio,in tertio ratio.

Cõfirmatio duplex.

Queſtionũ ſpecies.

Narrationi iuncta fere partitio eſt,ſed ipſa confirmationi cedit,cuius eſt fundamentum. Confirmatio pars orationis eſt tertia. Ea eſt duplex: aut noſtra confirmamus,aut redarguimus contraria. Prior dicitur proprie confirmatio: poſte-

rior,reprehenſio & refutatio. Omnis autem confirmatio adhibetur quæſtioni, alioquin fruſtra tela coniicias,ſi nihil eſt quod petatur. Quæſtiones omnes numero ſunt tres. An eſt? Quid eſt? Quale eſt? Nam ſi rem non cõſtet eſſe,quęritur an ſit? Si conſtet:aut quid ſit,aut qualis ſit:propterea ꝙ omnia ſunt aut res ipſa conſiſtens,aut rei accidentia. Ex tribus quæſtionibus oriuntur tres oratorum ſtatus:Coniectura,quæ rem ſuſpitionibus inquirit:Definitio,quę vim rei definiendo verum nomen accõmodat:Ratio,quæ eſt rerum qualitas,& oſtẽdit cuiuſmodi ſit illud de quo agitur. Proponuntur autem conſtitutiones,quia omnes loci (quod ait in Topicis) ad plęraſqꝫ quæſtiones ſunt,ſed alii ad alias aptiores.

C. F. Teneo iſtam diſtributionem. Nunc coniecturæ locos quæro. C. P. In veriſimilibus,& in propriis rerum notis poſita eſt tota. Sed appellemus docendi gratia veriſimile,quod plerunque ita fiat,vt adoleſcentiam procliuiorem eſſe ad libidinem. Proprię autem notæ argumentum,quod nunquam aliter fit,certumqꝫ declarat, vt fumus ignem. Veriſimilia reperiuntur ex partibus,& quaſi membris narrationis:ea ſunt in perſonis,in locis, in temporibus,in factis,in euẽtis, in rerum ipſarum negotiorumqꝫ naturis. In perſonis,naturæ primum ſpectantur,valetudinis,figuræ,virium,ætatis,marium,fœminarum.atque hæc quidem in corpore. Animi autem , aut quemadmodum affecti ſunt,virtutibus,vitiis , artibus, inertiis,aut quemadmodum commoti,cupiditate, metu, voluptate,moleſtia:atque hæc quidem in natura ſpectãtur. In fortuna,genus,amicitię,liberi,propinqui,affines, opes,honores,poteſtates,diuitiæ,libertas,& ea quę ſunt iis contraria.

Loci coniecturales.

Coniectura in perſonis.

In perſonis tria genera bonorũ conſiderantur.

Aſſignat coniecturæ locos,qui partes eorum ſunt qui principio libri numerabantur. Argumẽta coniecturalia,aut ſunt veriſimilia,aut propriæ rerum notæ.vt quæ dicuntur εἰκότα καὶ τεκμήρια. Veriſimilia definit,quæ plęrunqꝫ ita fiunt: vt adoleſcentiam procliuiorem eſſe ad libidinem. Proprias notas appellat ſi-

gna & argumenta neceſſaria, quæ aliter eſſe non poſſunt, certumq; declarant, vt fumus ignem. quæ ſi cadunt in coniecturam, litem controuerſiamq; diſſoluunt. Veriſimilia reperiuntur aut in perſonis, aut in rebus ipſis. Ex his duobus tanq̃ membris conficitur oratio. Res ſunt περιστάσεις quæ circunſtantiæ vocantur, vt locus, tempus, facta, euenta, rerum negociorumque naturæ. Nam Quintilianus res omnes complectitur cauſſis, loco, tempore, modo, facultatibus. In perſonis tria ſpectantur, quot ſunt genera bonorum, & quot malorum. Alia enim corporis, alia animi, alia fortunæ. In corpore ſpectantur valetudo, figura, vires, ætas, ſexus. In animo virtutes, vitia, artes: & ex contrario inertiæ, motus item qui ſunt quatuor, vt ante monſtrauimus ex tertia Tuſculana, cupiditas, metus, voluptas, moleſtia. In fortuna genus, vt parentum maiorumq; amicitiæ, liberi vt filii filiæue: propinqui, id eſt cognati: affines ex connubio: opes, in hominibus & rebus: honores in magiſtratibus: poteſtates in authoritate & gratia: diuitiæ, libertas: & ea quæ ſunt contraria, vt inimicitiæ, orbitas, inopia. Proferamus ex ſingulis ſingula enthymemata, quoniam in vna cauſſa omnia reperiri nequeunt: vt qui aduerſa valetudine vteretur domo non exiit. Pulcher & formoſus libidine ferebatur: robuſtus petulanter egit. auare fecit ſenex. venenum propinauit mulier. non deſeruit vir fortis. latuit miles ignauus. ignarus rerum forẽſium ruſticus. fallet pręuaricator. cupiditate regni bella in patriam geret Cęſar. nullum bellum ſuſcipiet timidus. voluptate literarum captus operam dabit. moleſtum vitæ genus deſeret Cato. gloriabatur inſolenter loco nobili natus. fretus amicis has ſuſcepit inimicitias. nihil magni faciet proletarius: propinquos inopes ditare cupiebat. affinitate noua Pompeii fretus Cæſar res nouas mouebit. Næuius, qui opibus & gratia plurimum valeret, Quintium ſine re vocauit in ius. Antonius prouinciam adeptus nihil non licere arbitrabitur. homo potens non metuit ne ab ruſtico & bonis euerſo traheretur ad iudices. diues iniuriam facit, ſeruus liberari cupit. Ego quidem Ciceronis exempla proferre poſſum, ſed immenſa rerum magnitudo me terret, qui breuitati maxime ſtudeo. Quocirca ſatius eſſe duxi compendioſis enthymematis omnia notari, quam ingenia confundi immodica rerum prolixitate. Nec illud nouum eſt, quod argumentum verbo concludimus. Etenim videas oratorum narrationes inſpergi probationum ſeminariis: ex quibus argumentationes fieri totidẽ poſſunt. Singulis enim verbis ſingula perſæpe notantur argumenta.

Coniectura a loco.

In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti a mari: plani, an mõtoſi: lęues, an aſperi: ſalubres, an peſtilẽtes: opaci, an aprici. & illa fortuita, culti, an inculti: celebres, an deſerti: ædificati, an vaſti: obſcuri, an rerũ geſtarum veſtigiis nobilitati: conſecrati, an profani.

Veriſimilia quoniã poſita ſunt in perſonis,& locis, & temporibus, & reliquis, altera pars diſtributionis eſt locus. In locis quædam naturalia, quædam fortuita. Illa talia, ſunt ſine hominum induſtria, hæc contra. Membra partitionis huius bina iungenda ſunt, propterea quod contraria contrariis opponuntur, & in hac diſpoſitione facilius intelliguntur. Maritimi loci, ſunt mari finitimi. Remoti a mari, Mediterranei dicuntur. Verbum montuoſi improbarunt viri doctiſſimi, & montoſos dicere maluerunt: quibus ego conſentio, ſicq; legendum contendo. Enimuero a monte ducitur montoſus, vt a facinore facinoroſus, dedecore dedecoroſus: nec montuoſum quiſpiam dixit. Virgil. vii. Et te montoſæ miſere in prelia Nurſæ. Quintilianus, qui & alia multa, & hunc locum tranſtulit in ſuos libros, montanos locos nominauit. Læues opponuntur aſperis, differunt a planis, in quibus ſpectatur ſitus æquabilitas & aperta porrectio concluſa montibus. In læuibus aliud conſideratur, vt raſa terræ facies, dorſumq; læuigatũ. Vaſti ſunt vacui, neque ædificati. Obſcuri, ignobiles. Hoc in coniectura quale ſit, illuſtremus exemplo. Scipio miſſus aduerſus Annibalem, deliberat qua ſit facturus iter Pœnus in Italiam. Non traiiciet Annibal per alpes loca montoſa, aſpera, inſalubria, opaca, inculta, deſerta, vaſta, vbi ſit extrema pernicies hominum atque iumentorum. Maritima ſectabitur, propiora ſubſidiis & Carthagini. Mediterranea vitabit, vbi non timeat exercitum intercludi: quodq; turmis equitum præſtat, planis feretur campis & facilibus, qua videat cultiores agros & frequentiores populos, vnde ſpes oriatur prædæ amplioris. Teneamus igitur oram Liguriæ & Galliæ fines. Locum Cicero tractauit pro Milone, pro Quintio, contra Seruilium Rullum, vbi coniecturam facit locos peſtilentes venum iri. Pro Cælio, pro Deiotaro, ſed in Verrem frequentiſſime, tum ad coniecturã, tum ad qualitatem. Abſtinui longioribus exemplis.

In temporibus autem, præſentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipſis vetuſta, recentia, inſtantia paulo poſt, aut aliquando futura. Inſunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quaſi naturam notant, vt hyems, ver, æſtas, autumnus: aut anni tempora, vt menſis, vt dies, vt nox, hora, tempeſtas, quæ ſunt naturalia. Fortuita autẽ, ſacrificia, feſti dies, nuptiæ. Iam facta & euẽtus aut conſilii ſunt, aut imprudentiæ: quę eſt aut in caſu, aut in quadam animi permotione. Caſu, cũ aliter accidit, ac putatum ſit. Permotione, cum aut obliuio, aut

Coniectura a tempore.

Coniectura a factis.

error,aut metꝰ,aut aliqua cupiditatis cauſſa permouit. Eſt etiam in imprudentia neceſſitas ponenda.

Temporũ partitio eſt in præſentia,quę frequenter Quintilianus appellat inſtantia,in præterita,in futura. Præterita diuiduntur in vetuſta & recentia. Futura partiuntur in futura paulopoſt, & olim futura. Præterea in temporibus quædam naturalia,quędam fortuita. Naturalia duplicia. Alia temporis quaſi naturam notant,& oportunitatem vel agendi, vel non agendi,καιρὸς dicitur. A quibuſdam latinis ſpeciale tẽpus,vt hyems,ver,interdiu,noctu. Alia ſunt anni tempora quæ generalia dicuntur,non habita ratione agendi negocii: vt mẽſis, dies,nox, hora, tempeſtas, quod eſt tempus ſimpliciter dictum, vt hic ſumitur.

Fortuita ſpectant humanas actiones:vt ſacrificia,dies feſti,in bello,in cõuiuio.

Ex præterito colligitur præſens. Virgilius, Non tu in triuiis indocte ſolebas, Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen? Rerum difficultatem etiam tẽpus oſtendit. Idem, Quinetiam hyberno moliris ſidere claſſem, Et mediis properas aquilonibus ire per altum, Crudelis. Tempore laudabilior eſt virtus. Idem, Nox erat,& terras animalia feſſa per omneis. Alituum pecudumq; genus ſopor altus habebat. Quum pater in ripa gelidiq; ſub ætheris axe, Aeneas triſti turbatus pectora bello Procubuit,ſeramq; dedit per membra quietem. A tempore atrocitas rei colligitur. Cicero pro Cælio, Si quis Iudices forte nunc adſit ignarus legum,iudiciorum,conſuetudinis veſtræ,miretur profecto quæ ſit tanta atrocitas huiuſce cauſſæ,ꝙ diebus feſtis,ludiſq; publicis omnibuſq; negociis forenſibus intermiſſis vnum hoc iudicium exerceatur. Tempus in oratione pro Milone Cicero tractat,& in narratione,& in argumentis. vt,Clodius videret ita tracta eſſe comitia anno ſuperiore,vt non multos menſes Præturam gerere poſſet: vt Prætura manca ac debilis eſſet futura Conſule Milone:vt ſciret iter ſolenne Miloni eſſe Lanuuiũ,vt Roma pridie profectus ſit:vt Milo in Senatu fuerit,quoad Senatus dimiſſus eſt:vt ſit domi commoratus,vt profectus ſit id temporis,quũ iam Clodius redire potuiſſet: vt factus ſit obuiam Clodio, hora fere vndecima, aut non multo ſecus. Quem ſi interficere voluiſſet,inquit,quantæ? quoties occaſiones? q̃ præclaræ fuerunt? In his omnibus eſt argumenti ratio concluſa temporibus. Talia reperies prope infinita in Verrem,ſed mihi ſat eſt monſtraſſe viã, & digitum ad fontem intendiſſe. Facta in diſtributione veriſimilium,quarta fuerant. Ea aut conſilii ſunt,aut imprudentiæ:quia rem facimus,aut conſulto, aut ignoranter. Imprudentia autem & eiuſmodi ignoratio eſt,aut in caſu,quum aliter accidit ac putabamus:aut in quadam animi permotione,vt obliuione, errore, metu, cupiditate:quibus mortales ſenſus frequenter occæcantur. Habet igitur imprudentia quandam neceſſitatem, quoniam errore ducta quo alioqui minime velit,pertrahitur. Euentus eodem modo diuiduntur, iiq; factis adiũguntur:quia ſecundum facta eueniunt & ſub ſequũtur. Vt bellum factum, atque

cõfectum ſequitur clades,captiuitas,ſeruitus,exiliũ.Hi ſunt belli grauiores euentus:foeliciores autem,victoria,corona,trophæum,ouatio,triumphus. A facto coniectura ducitur.Virgilius, At non ille,ſatum quo te mentiris,Achilles Talis in hoſte fuit Priamo.a crudeli facinore Pyrrhi ducit argumentum,Achillis eum non eſſe filium. Ab euentu.Cicero pro Ligario,Cauſſa tum dubia,ꝙ erat aliquid in vtraꝗ parte, quod probari poſſet:nunc melior certe etiam ea iudicanda eſt quam dii adiuuerunt. De imprudentia,& animi permotione,Cicero pro Sexto Roſcio,Conſilium ceperunt plenum ſceleris & audaciæ,vt nomen huius de parricidio deferrent,vt ad eam rem aliquem accuſatorem veterem compararent,qui de ea re poſſet dicere aliquid,in qua re nulla ſubeſſet ſuſpitio:denique,vt quoniam crimine non poterant,tempore ipſo pugnarent.Ita loqui homines,ꝙ iudicia tam diu facta non eſſent,condemnari eum oportere,qui primus in iudicium adductus eſſet.huic autem patronos propter Chryſogoni gratiam defuturos,de bonorum vẽditione & de iſta ſocietate verbum eſſe facturum neminem: ipſo nomine parricidii , & atrocitate criminis fore , vt hic nullo negocio tolleretur,cum ab nullo defenſus eſſet. hoc conſilio,atꝗ adeo hac amentia impulſi,quẽ ipſi quum cuperent non potuerunt occidere, cum iugulandum vobis tradiderunt.Hic Roſciorum explicatur error,& amentia,& imprudentia ad probandum falſum crimen intentatum.

Rerum autem bonarum & malarum tria ſunt genera.Nam aut in animis,aut in corporibus, aut extra eſſe poſſunt. Huius igitur materiæ ad argumentum ſubiectæ,perluſtrandæ animo partes erunt omnes , & ad id quod agetur,ex ſingulis coniectura capienda.

Rerum ipſarum negociorumꝗ natura, poſtrema fuit in veriſimilium diuiſione. In quo quidem hærere poſſis, qua ratione motus recidat in ea ipſa, quæ paulo ante perſonis attribuerat:deinde res & negocia, a factis & euẽtis quid quãtumque differant:& tandem quod ſit hoc argumentandi genus. In perſonis hæc tria ſpectamus,vt perſonarum vim naturamꝗ deprehendamus:quod tum maxime licebit,ſi quæ ſunt in re ipſa,quæꝗ extrinſecus aſſumuntur, explorata, quæſita,notaque teneamus.Eadem & per ſe citra complexum perſonarum conſiderantur:quam vim habeant,quid efficiant,quæ maiora,quæ minora,quæ cõſentanea,quæ contraria,quæ repugnantia : qua ratione non incommode ſeparantur a perſonis,ac ſola tractantur,& in demonſtratione & deliberatione, ſæpe etiam in iudicio. Differuntque a factis,quia rerum negociorumꝗ naturę prę currunt,vt impulſiones cauſſęque motrices.Facta & euenta ſubſequuntur.Nam quid aliud Cicero voluit per rerum negociorumque naturas , quam cauſſas ef-

ficientes illas, vnde colligit orator, aut aliquid eſſe factum ſuadēte opinione bōni, aut non eſſe factum diſſuadente opinione mali: Rerum enim bonarum opinione ad faciendum quid impellimur, a malis rebus auocamur. Quærendum igitur in ſuſpitione coniecturæ, quale ſit negocium, & quæ vis eius atq; natura: vt quid efficiat in animis noſtris, intelligatur. Vtrum relegatio Sexti Roſcij, qua pater eum relegauerat in agrum, potuit efficere parricidiū quid odiū, ira, amor, ebrietas efficiant. quid commiſerit Verris audacia. quid factura ſit Antonii libido. quid ambitio mouebit. an pudorem vincet libido, auaritia magnificentiam. inuidiane poſſit eſſe cum amicitia, grauis amor ſine probro. Quicquid fit igitur, ab aliquo fieri neceſſe eſt, & in tempore, & in loco, & aliqua de cauſſa fieri, & ad aliquem exitum perduci. Quamobrem partiebatur veriſimilium fontes in perſonas, tempora, locos, negociorum naturas, facta, & euentus. Hæc eſt probationum materia. ὕλη dicitur, & ſylua quædam, vnde conficiuntur argumenta. Igitur perluſtrandæ animo, & diligenter excutiendæ partes erunt omnes, vt ad id quod agetur, ex ſingulis ſi quid modo ſubminiſtrent, coniectura capiatur.

Coniectura ex ſignis.

Eſt etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti veſtigiis ſumitur, vt telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconſtans, tremor, & eorum aliquid quod ſenſu percipi poſſit etiā. ſi præparatum aliquid, ſi communicatum cum aliquo, ſi poſtea viſum, auditum, indicatum.

Facti veſtigia ſigna dicuntur, quæ Cicero & eum ſecutus Quintilianus ſeparauit ab argumentis, q̄ ſigna inartificiales eſſent probationes, argumēta inuenirentur oratoris officio. quanquam Cicero ponit hic genus argumēti ex facti veſtigiis, accipiens nomen argumenti quod ſignificet omnem probationem. Signum eſt, quod ex eo, de quo quæritur, natum ſub oculos venit, vt ſanguis ex cæde. E ſignis, aliud eſt neceſſarium, vt cicatrix perpetuum eſt indicium vulneris. Aliud non neceſſarium, vt telum repertum in vulnere, vel cruentū. Vt cruor aſperſus. clamor editus, id eſt emiſſus, titubatio, quod eſt conſternatæ mentis indicium, permutatio coloris, vacillantis animi ſignum. oratio inconſtans, mendacii ſceleriſq; nota. tremor, timoris index. Et eorum aliquid, quod ſenſu percipi poſſit, vt ſtrepitus, eiulatus, imploratio, tumor, ſudor, vultus iratus, diuulſa coma, diſſecta veſtis. Si præparatum aliquid, vt Clodius palam agere cœpit, & aperte dicere, occidendum Milonem. ſeruos agreſtes & barbaros ex Appēnino deduxerat. Si communicatum cum aliquo, ſi poſtea viſum, auditum, indicatum. vt cōiuratio Catilinæ primum cum Curio fuit communicata: deinde cum Fuluia: tū poſtea indicata, audita, viſa: hiſq; ſignis manifeſto comprobata.

Veriſimilia autem partim ſingula mouent ſuo pondere: partim etiam ſi videntur eſſe exigua per ſe, multũ tamen, cum ſunt coaceruata, proficiunt.

Quum primum ſit inuenire, diſponere ſecundũ, aſſignat locos vnde eruuntur argumenta coniecturalia. Nunc vt inuenta digeramus, in aciemque reducamus, vtendi cauſſa præcipit. Veriſimilia ſi mouent ſuo pondere, ſingula collocãtur, ſi ſunt infirma, tamen coaceruata proficiunt. De quo Quintilia. in hanc ſententiam, Firmiſſimis argumentorum ſingulis inſtandum: infirmiora congreganda ſunt, quia illa per ſe fortia non oportet circunſtantibus obſcurare, vt qualia ſint appareãt. Hæc imbecilla natura, mutuo auxilio ſuſtinentur. Itaq; ſi non poſſunt valere, quia magna non ſunt, valebunt, quia multa ſunt: quæ ad eiuſdẽ rei probationem omnia ſpectant, vt ſi quis hæreditatis gratia, hominem occidiſſe dicatur, hęreditatem ſperabas, & magnam hæreditatem, & pauper eras, & tum maxime a creditoribus appellabaris, & offenderas eum cuius hæres eras, & mutaturum tabulas ſciebas. Singulis inſtat in Clodium, vt initio confirmationis, magnam ei cauſſam, magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas vtilitates fuiſſe demonſtrat.

Atq; in his veriſimilibus inſunt nonnunquam etiam certæ rerum & propriæ notæ.

Si proprię notæ argumentum ſupra definiit, quod nunq̃ aliter fit, certumque declarat: Veriſimile, quod plerunq; ita fit: qui fieri poteſt, vt in veriſimilibus inſint etiam certæ rerum & propriæ notæ? Sic enim erit argumentum neceſſarium, idemq; minime neceſſarium, quod fieri non poteſt. Id Cicero non dicit, ſed in veriſimilibus coaceruatis certas eſſe proprialque rerum notas, hoc eſt ex his argumenta nonnunquam ſuboriri neceſſaria. Quemadmodum paulo poſt dicet, ex communibus proprium quid ſit elucere, vt eras in eo loco cum telo, ſolus eras, clamabas: rediiſti cruentus, titubaſti, mente concidiſti: Hominem igitur occidiſti. Nullum iſtorum neceſſarium eſt, vniuerſa ſunt neceſſaria, vt Rhetores vtuntur appellatione neceſſarii.

Maximam autem facit fidem ad ſimilitudinem veri primum exemplum, deinde introducta rei ſimilitudo: fabula etiam nonnunquam, etſi ſit incredibilis, tamen homines commouet. Coniectura ab exẽplis.

Exemplum maximam facit fidem ad ſimilitudinem veri, hoc eſt vt res veriſimilis eſſe videatur. Differt a ſimilitudine, & fabula. Nam exemplũ eſt rei geſtæ vtilis ad perſuadendum commemoratio. Similitudo, collatio rerum in qualitate. Fabula, quæ neq; veras neq; veriſimiles continet res: propterea dicit eam incredibilem. Exemplũ eſt pro Cluentio, ad capiendam coniecturã de Staleno iudice corrupto. Iam hoc ignoratis iudices? vt etiam beſtiæ fame dominãte plerunq; ad eum locum vbi paſtæ aliquando ſint, reuertantur? Hæc ſimilitudo eſt. ſubdit exemplum, Stalenus ille biennio antequam cauſſam bonorum Safinii Atellæ recepiſſet, ſexcentis millibus nummum ſe iudicium corrupturũ eſſe dixerat. Quæ cũ accepiſſet a pupillo, ſuppreſſit, iudicioq; facto nec Safinio, nec bonorum emptoribus reddidit. quam quum pecuniam profudiſſet, & ſibi nihil nõ modo ad cupiditates ſuas, ſed ne ad neceſſitatẽ quidem reliquiſſet, ſtatuit ad eaſdẽ ſibi prædas ac ſuppreſſiones iudiciales reuertendum. Fabula eſt coniecturalis apud Terent. Dauus ſum non Oedipus. Res obſcuras a ſe non capi probat hac fabula. Et in Antoniana quarta, Quid legio Martia, quę mihi videtur diuinitus ab ipſo deo traxiſſe nomẽ, a quo populum Romanum generatum accepimus. Nonne ipſa ſuis decretis priuſq̃ Senatus, hoſtem iudicauit Antonium? Si Mars genuit populum Romanum, veriſimile eſt & hunc Martiæ legioni ſuum nomen dare voluiſſe. Quod Cicero fabuloſum nouit, vt oſtendit libris de natura deorum. Hæc ideo propoſuimus exempla, q? arbitrantur multi in coniectura (quum probanda res eſt) non habere locum exemplum, non ſimilitudinem & multo minus fabulam. Quæ tamen potentiſſima ſunt ac frequentiſſima, ſi coniectura ſumitur de futuro, vt in deliberatione. Exempla reperies infinita, & in hiſtoriis, & in concionibus, & in omni fere ſententia.

De definitione. Definitio ex quibus conſtet. Definitionũ ſpecies.

C.F. Quid definitionis, quæ ratio eſt, & quæ via? C.P. Non dubium eſt id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus proprium quid ſit eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plęrunq; magna diſſenſio, definiendum eſt ſæpe ex contrariis, ſæpe etiam ex diſſimilibus, ſæpe ex paribus.

Quæſtio quid eſt, in ordine ſecunda per definitionem explicatur, quo ſenſu definitio venit in iudicium. Nam quum tota vis explicãdæ cauſſæ ſit in definitione eiuſq; confirmatione, non immerito genus illud cauſſæ ab eo quod pręcipuũ eſt, definitio nominatur. Vnde miror haud defuiſſe recentiores, qui tanto viro obſtreperent, quum diceret in iudicium venire definitionem. Eſt autem defini-

tio (vtar Quintiliani verbis) rei propoſitæ propria & dilucida, & breuiter com-
prehenſa verbis enunciatio. Conficitur a genere & a differentia: quam vocant eſ-
ſentialem, ſi modo nominari poteſt, quod perraro contingit. vt animal eſt corpus
animatū. homo eſt animal rationale. pecus eſt animal rationis expers. Sunt iſtæ
propriæ definitiones, ac breuiſſimę: ſed adeo paucæ, vt oratori copiam quærenti
nunquam fere reſpondeant. Quamobrem differentiam tacet Cicero. Proprieta-
tem generi coniungit, qua etiam differentiam complectitur. vt, ignis eſt elemē-
tum calidiſſimum, eſt ignis proprium calere. Auis eſt animal volatile. Sacrilegiū
ſacri direptio. Tyrannicida tyranni percuſſor accepto conſilio reipublicę liberan-
dæ. Rhetorice eſt bene dicendi ſcientia, Grammatice loquendi, Dialectice diſ-
ſerendi, Phyſice cauſſarum naturaliū. Prudentia virtus eſt intelligendi. Eiuſmo-
di finitiones ex genere & proprietate quadam multæ reperiuntur. Quod au-
tem propria ad communia referuntur, annectit ſecundum finiēdi genus a com-
munium frequentia, ex quibus proprium quid ſit eluceat. Vtamur Ciceronis ex-
emplo, Hæreditas eſt pecunia: commune adhuc, multa enim genera ſunt pecu-
niæ. Adde quod ſequitur. quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. Nondum
eſt definitio: multis enim modis ſine hæreditate teneri mortuorū pecuniæ poſ-
ſunt. Vnum adde verbum, iure. iam a communitate res diſiūcta videbitur: vt ſit
explicata definitio ſic, Hæreditas eſt pecunia quæ morte alicuius ad quempiam
peruenit iure. Ergo e communium frequentia proprium quiddam conficitur, vt
quod vni tantum conueniat. Tradit alia definitionum genera, propterea ꝙ de
propriis oritur plęrunque magna diſſenſio. Quoniam quid ſit cuiuſque rei propriū
ſæpe dubitatur: vt, an lucere & calere ſint ignis propria? Proprium ne ſit orato-
ris argumentari, an ne dialectici? amici fauere? ſenis agere parce? meretricis exi-
gere? ſerui fallere? lenonis blandiri? amatoris polliceri? Vnde Quintilianus ita
ſubſcribit, Sæpiſſime autem quid ſit proprium cuiuſque quæritur. vt ſi propriū
tyrannicidæ negemus tyrannum occidere, quia ſi carnifex eum occidat non ſit
tyrannicida, neque ſi quis imprudenter occidat. Ad eas diſſenſiōnes euitandas,
aliquando finiemus ex contrariis. Horatius in Epiſtolis, Virtus eſt vitium fuge-
re. & ſapientia prima Stultitia caruiſſe. Iuſtus, qui neque ſibi neque alteri ſit iniu-
rius. Prudens, qui non decipitur ignoratione rerum, quas ſciri oporteat. Aliquā-
do ex diſſimilibus, vt ſeruire non eſt ſeruum eſſe, ſed vel ſerui vel addicti condi-
tiones obire. Lætitia eſt non quod voluptas, ſed animi motus ex opinione recē-
ti boni præſentis. Qui agri prohibet aditu non vim affert, ſed iniuriam facit.
Sic finiebant aduerſarii Cecinnæ. Sunt definitiones, vt ipſe teſtatur in Topicis,
aliæ partitionum, aliæ diuiſionum: vt, Ius ciuile eſt quod in legibus, ſenatuſcon-
ſultis, rebus iudicatis, iuriſperitorum authoritate, edictis magiſtratuum, more,
æquitate, conſiſtit. Tamen quia diſſimilia propoſuit, quibus ex aduerſo paria re-
ſpondent, legamus ex paribus, non ex partibus. Nam & Quintilianus compa-
rationes prodeſſe finitionibus dicit. Et ſi definimus a diſſimili, id poſſumus apa-

ri:vt continentia eſt in rebus noſtris,quod abſtinentia in alienis:per quam cupiditas,conſilii gubernatione regitur. Tutor eſt pupilli veluti procurator iure conſtitutus.

Quamobrem deſcriptiones quoq; ſunt in hoc genere ſæpe aptæ, & enumeratio conſequentium, in primisque commouet explicatio vocabuli,ac nominis.

Definitiones omneis,præter eam quæ conſtituitur genere & differentia, quidam putant eſſe deſcriptiones.in quo mea ſententia falluntur. Non vident hic octo definiendi ſpecies Ciceronem facere , & a reliquis partibus deſcriptiones ſeparare,quia vocet deſcriptiones perſonarum rerumque fuſas & apertas explicationes,quibus omnia dilucidius exprimuntur:quæ ſunt definitiones ὑπογραφικαὶ ex accidentium congerie.Nec obeſt eas deſcriptiones figuras videri. alia ratione ſunt figuræ,alia ratione ſunt earum rerũ quas definire volumus , explicationes. Quod ſi qualitates oſtendunt,quale ſit potius id quod definitur,q̃ quid ſit,id ne te moueat.Ex qualitatibus enim rerum natura perſæpe cognoſcitur. Et hoc cõtendit orator aperte demonſtrare,quod explicandum ſuſcepit . quod quia facere non poteſt,illa ſubtili & ad morem dialecticorum formata concluſione,ac præciſæ comprehenſionis neceſſitate,ideo latius fundit orationem.& vt intelligant omnes,hoc aſſequitur euidenti rerum deſcriptione.De quo Fabius, Rariſſima inquit apud oratores reperietur illa ex conſuetudine philoſophorum ducta ſeruitus. Eſt enim certe ſeruitus,ad certa ſe verba aſtringendi. Ergo ſi quid ſit lædere maieſtatem,definire voles,vtilius erit explicare multis,qui lege, qui conſuetudine,qui ſermonibus hominum dicantur lædere maieſtatem:quæ vis ea ſit verbi, quæ ratio,quæ natura:vtilius erit,inquam,hæc explicare,quam circunſcriptam, breuemq; implicare definitionem.Cicero de Oratore libro ſecundo, Quantum vterq; noſtrum potuit,omni copia dicendi dilatauit, quid eſſet maieſtatem minuere.Etenim definitio primum, reprehẽſo vno verbo,aut addito,aut dempto, ſæpe extorquetur e manibus.Deinde genere ipſo doctrinã redolet, exercitationemque pene puerilem, Tum & in ſenſum,& in mentẽ iudicis intrare non poteſt.Hæc ille. Ex quibus intelligas Oratori magis cõuenire deſcriptiones quam Dialecticorum definitiones .Sic Saluſtius Catilinam deſcribit, Annibalem Liuius, Piſonem Cicero, Famem Ouidius,Paraſitũ Terentius . Sic explicat quid ſit afferre vim,Cicero in oratione pro Cecinna. Definimus enumeratione conſequentium,quum quæ neceſſario,vel tanquam neceſſario conſequuntur , enumeramus, ad explicandum,quid ſit vnde prodeunt.Etenim ex prioribus poſteriora,& ex poſterioribus priora monſtrantur.Hoc definiendi genere vtitur octaua Philippica , Dum Brutus oppugnatur, non eſt bellum ? Mutina obſidetur, ne hoc quidem bellum eſt ? Gallia vaſtatur,Claterna recepta eſt, fugati equites, prælium commiſſum, occiſi aliquot , delectus tota Italia decreti ſublatis vaca-

cationibus,ſaga cras ſumentur,vtrum hoc bellum non eſt? Enumerauit ea quę bellum ſuſceptum conſequi ſolent.quæ ſi poſita ſint,neceſſe eſt eſſe bellũ. Conſequentia quidem Cicero dicit, ea quæ rem neceſſario conſequuntur: tamen adiuncta etiam conſequẽtia dicuntur,nec incommodum eſt in enumeratione poſuiſſe vel adiũcta vel conſentanea,q̃q̃ fortiora ſunt neceſſaria,vt neq; ſpirat,neq; mouetur,neq; vllo modo ſentit,mortuus eſt igitur. Poſtremum definiendi genus eſt explicatio vocabuli ac nominis. Cicero eadem octaua Philip. Quid eſt enim tumultus,niſi perturbatio tanta, vt non maior timor oriatur? vnde etiã nomen ductum eſt tumultus.hæc ille. Tumultus eſt timor multus,& tantus, vt non maior timor oriatur,quia eſt omnium maximus.Ergo quia definitio eſt locus,& ex ea ducitur argumentum,& hic ſingulorum ſtatuum proprii loci deſignantur,hæc de definitione tradita ſunt,quæ iuuatur,a contrariis,a diſſimilib[9], a paribus,a notatione,ab enumeratione:qui quidem loci per ſe ſunt,ſed tum cadunt in definitionem,quum materiam definiendæ rei præſtant.

C.F. Sunt expoſita iam fere ea quæ de facto, quæq; de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea reſtant,quæ cum factum conſtet,& nomen,qualia ſint vocatur in dubium. C.P. Eſt ita vt dicis. C.F.Quæ ſunt igitur in eo genere partes? C.P.Aut iure factum depellitur,aut vlciſcendi doloris gratia,aut pietatis,aut pudicitiæ,aut religionis, aut patriæ nomine, aut deniq; neceſſitate,inſcitia,caſu.Nam quæ motu animi, & perturbatione facta ſine ratione ſunt, ea defenſionem contra crimen in legitimis iudiciis non habent, in liberis diſceptationibus habere poſſunt.Hoc in genere,in quo quale ſit quæritur ex controuerſia iure, & rectene actũ ſit quęri ſolet, quorũ diſputatio ex locorum deſcriptione ſumenda eſt.

De ſtatu qualitatis. Species qualitatis.

Factum coniectura quæritur:facti nomen & appellatio, definitione. Tertius eſt ſtatus qualitatis.Is eſt duplex,vnus abſolutus,quo iure factum depellitur, tãquam per ſe probabile,hoc eſt ad facti defenſionem nihil extrinſecus aſſumitur, vt Cicero fatetur Ligarium in Aphrica fuiſſe,quod ipſa rei natura non erat im-

probandum. Alter eſt κατ' ἀντίληψιν, a Latinis dicitur aſſumptiuus, in quo factũ per ſe improbabile, aſſumptis extrinſecus auxiliis tuemur: vt, Clodiũ inſidiatorẽ Milo iure interemit. aſſumitur inſidiarũ crimen, vt factum iure videatur, quod alioqui non licebat. Hæc aſſumptiua pars iterum multiplex. Aut enim aſſumit in defenſionem cauſſam doloris vlciſcendi, quando crimen alterius facti cauſſa tuemur, noſtraq; defenſio conſtat eius accuſatione, qui vindicatur. vt, Occiſus eſt Clodius, qui vim inferebat. Hæc relatio criminis appellatur, ineptius tranſlatio.

Aut aſſumit pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomen, id eſt factum tuetur ex aliqua vtilitate reipublicæ, aut hominum multorum, aut ipſius aduerſarii. Hæc remotio criminis eſt dicta. Differt a relatione, quod illa cauſſam tuetur ex cõtrario facto: hæc ex vtilitate defenſionem ſuſcipit: vt, Si Naſica fateatur occiſum eſſe Tyberium Gracchum, ſi Brutus Cæſarem: idq; pietatis, religionis, & patriæ nomine, ſimul vtetur, & relatione criminis, & remotione, quia dominationis adferet crimen, cædẽq; reipublicæ commodis adiunget. At ſi quæ mandata legatus acceperat, haud expoſuit, reus factus vtilitate nitetur, quod exponi talia non expedire patriæ duxerit. Si Trebonius miles excuſet a ſe factam cædem, pudicitiæ nomine remouebit crimen. Aſſumitur etiam neceſſitas, inſcitia, caſus. Purgationẽ vocat libro de Inuẽtione. Neceſſitas, vt ſi quis obire munus ingraueſcẽte morbo non potuit. Inſcitia, id eſt ignorãtia, vt ſi tenueris alienum quod putaras eſſe tuum. Caſus, vt ſi cupiens in ſylua confodere ferã imprudenter hominẽ conficiat: ſiq; ludo certãs aduerſante fortuna concertatorẽ interimat. Colligamus paucis, Qualitas eſt abſoluta quum iure factum depellitur. Relatio criminis quum factũ depellitur vlciſcendi doloris gratia. Remotio criminis quum pietatis, aut religionis, aut patriæ nomine factum defenditur. Purgatio ſiue Conceſſio, quum ducitur in defenſionem neceſſitas, inſcitia, aut caſus. Poſtrema Deprecatio, quia minus eſt in ea præſidii minuſq; firmamenti: ea tum neceſſaria, quum quid fecimus motu animi & perturbatione ſine ratione, veniamq; deprecamur. Et hæc, inquit, defenſionem contra crimẽ in legitimis iudiciis non habet, quod ordinarii iudices, & legibus, & iureiurando, atq; religione teneantur: ſed in liberis diſceptationibus, quum qui diſceptat atq; cognoſcit legibus eſt ſolutus. Vt rex, vt populus vniuerſus miſereri quidẽ poteſt, ac veniam dare ſupplicanti, qui omni præſidio relictus ad vnam confugit miſericordiam. Altera eſt deprecatio iuncta defenſioni, in omni fere iudicio perutilis, & in peroratione frequens. Poſteaquam partes generis huius oſtendit, vt locos ad confirmationem monſtret, hoc addit. Ex controuerſia naturaq; quæſtionis huius quæri ſolet, Sit ne actum iure, hoc eſt legibus. Recte ne, hoc eſt ex æquo & bono. Quorum duorum diſputatio ex locorum deſcriptione ſumẽda eſt, tum ea quæ principio digerit locos Rhetoricos, tum ea quæ poſtea tradetur in explicatione cauſſarum forenſium. Ex his enim multa repetentur in tribus illis generibus dicendi, quia ſe mutuis auxiliis omnia iuuant.

C.F. Ageſis ergo, quoniam in confirmationem, & reprehenſionem diuiſeras orationis fidem, & dictum de altero eſt, expone nunc de reprehendendo. C.P. Aut totum eſt negandum quod in argumentatione aduerſarius ſumpſerit, ſi fictum aut falſum eſſe poſſis dicere: aut redarguenda ea quæ pro veriſimilibus ſumpta ſunt. Primum dubia ſumpta eſſe pro certis. Deinde etiam in perſpicue falſis eadem poſſe dici. Tum ex iis quæ ſumpſerint, non effici quæ velint.

Quæ ad faciendam fidem pertinent, in confirmationem & reprehenſionem diuiduntur: dictum de altera, nunc exponenda reprehenſio ſiue refutatio. Qui refellit aduerſarium, aut ficta falſaue negat, aut redarguit ea quæ pro veriſimilibus ſumpta ſunt, in quibus aduerſarius arbitratur eſſe firmum præſidium. Extra hæc duo nihil eſt. Nam ſi quem repræhendimus, aut negamus ab eo dicta, aut admittimus. Sic conſtituuntur duæ partes. Si quid admittimus, id a cauſſa noſtra tribus modis amolimur: aut enim certum eſt, aut dubium. Si dubium, cōtemnimus, eludimus: Si certum, dicimus aut in perſpicue falſis idem poſſe dici, aut ex eo non effici quod velit aduerſarius. In hæc genera repræhenſiones omnes cadent. Proponamus exempla. Si erit palā falſum, negare ſatis eſt, inquit Fabius. Vt pro Cluentio, Cicero, eum quem dixerat accuſator epoto poculo conciſiſſe, negat eodem die mortuum. Ficta ſunt pro Sexto Roſcio, Poſtquam iſti intellexerunt ſumma diligentia vitam Sexti Roſcii cuſtodiri, neque ſibi vllam cædis faciundę poteſtatem dari, conſilium cœperunt plenum ſceleris & audacię, vt nomen huius de parricidio deferrent. Eſt alia quidem ratio falſi, alia ficti. Comœdias fictas, non itidem falſas dicimus. Contra ſunt argumenta falſa, quæ non dixeris eſſe ficta, quamobrem a Cicerone diuiduntur. Dubia pro certis aſſumuntur, vt qui Cluentii nomen detulerunt, nitebantur argumento tanquam neceſſario, iudicium pecunia fuiſſe corruptum, non ab Oppianico, qui damnatus eſſet, ſed a Cluentio qui viciſſet. Cicero trahit in dubium, facitq; veriſimile ab Oppianico, quamuis poſtea damnato, iudicium pecunia tentatum. Idem pro Sexto Roſcio ſic refellit aduerſariorum crimina, vt eadem conuenire dicat accuſatoribus, & ſi putāt perſpicue falſum videri Roſcium ab ſe de medio ſublatum. Idem pro Cluentio, ex iis quæ ſumpſerant aduerſarii de nota Cenſoria, demonſtrat nō effici quod velint, Cluentium pecunia circumueniſſe innocentem, ſed a veritate deuiaſſe Cenſores.

Accedere autem oportet ad ſingula, ſic vniuerſa frangentur. Commemoranda ſunt etiam exempla, quibus ſimili in diſputatione creditum non ſit, conquerenda conditio communis periculi, ſi ingeniis hominum criminoſorum ſit expoſita vita innocentium.

Facta partitione reprehenſionum peruenit ad ea quæ ſunt omnium partium communia. Primum præceptum Quintil. interpretatur, Quæ turba valebunt, inquit, diducenda erũt, quod paulo ante dixi. Eras hæres & pauper, & magna pecunia appellabaris a creditoribus, & offenderas, & mutaturum tabulas teſtamenti ſciebas. Vrgent vniuerſa, at ſi ſingula queq; diſſolueris, iam illa flamma, quę magna congerie conualuerat, diductis quibus alebatur, concidet. Alterum commune præceptum de exemplorum commemoratione tractat in oratione pro Roſcio Amerino, vbi narrat Clœlii Tarracinenſis adoleſcentes filios iudicio abſolutos, & ſuſpitione omni liberatos, quorum nomina de parricidio delata fuerant: quia neq; ſeruus quiſq̃ reperiretur, neq; liber, ad quem ea ſuſpitio pertineret, pręter duos adoleſcentes filios, qui cum patre iugulato dormierãt. in qua diſputatione actoribus creditum non eſt. Deinde locus eſt communis in quo conquerẽda, id eſt deploranda conditio communis periculi, ſi ingeniis hominum criminoſorum, qui ſunt accuſatores in falſum crimen proniores, ſit expoſita vita innocentium. quod idem in oratione pro Quintio facit. Quintus Hortenſius, qui hoc iudicio partes accuſatoris obtinet, contra me dicturus eſt, cui ſummam copiam, facultatemque dicendi natura largita eſt. Ita fit vt ego qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, quum etiam telum aduerſarius nullum iecerit: Illis autem id tempus impugnãdi detur, quum & vitandi illorum impetus poteſtas adempta nobis erit, & ſi qua in re, id quod parati ſunt facere, falſum crimen quaſi venenatũ aliquod telum iecerint, medicinæ faciendę locus nõ erit. Hic & de cõditione cauſſæ, & accuſatoris ingenio, & periculo imminẽte cõqueriť.

De argumẽtatione.

C. F. Quoniam vnde inueniuntur quæ ad fidem pertinent, habeo: quemadmodum in dicendo ſingula tractentur expecto. C. P. Argumentationẽ quærere videris, quę eſt argumẽti explicatio, quę ſumpta ex iis locis qui ſunt expoſiti, conficienda, & diſtinguenda dilucide eſt.

Argumẽtatio quid ſit.

C. F. Plane iſtuc ipſum deſidero. C. P. Eſt ergo (vt ſupra dictũ eſt) explicatio argumenti argumentatio: ſed

ea conficitur, cum ſumpſeris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per ſe videtur.

Quintilianus hunc ſequutus authorem de confirmatione primum, poſtea de refutatione. Poſtremum de enthymemate & epicheremate dicendum putauit: quia natura prius eſt inuenire quo pugnemus argumento, ſiue noſtra confirmare, ſiue obiecta refutare cupiamus. Poſterius eſt ex argumenti ſeminario producere argumentationem. Argumentatio definitur, argumenti explicatio, hoc eſt materiæ ad faciendam fidem comparatæ tractatio. Ea ſumitur ex locis tum communibus, tum propriis ſingulorum ſtatuum, ex quibus omnia deriuari neceſſe eſt. Argumentatio conficienda & diſtinguenda dilucide eſt, quia argumentum proprie dictum, non confectum ſed inchoatum, non diſtinctum ſed implicatum, non dilucidum ſed obſcurum eſt. Argumentatio multo fuſior explicat argumentum. Argumentum eſt, Ne perſequare filium pater. Argumẽtatio eſt, Natura parentibus ingenuit amorem & charitatem liberorum, firmũq; vinculũ propinquorum colligauit, vt patres filios, filii patres pie ſanctéq; tuerentur. Quo fœdere, qua neceſſitudine deuinctus es optime parens. Ne tu igitur filium, tuumq; ſanguinẽ multo chariſſimum perſequare. Nõne vides vt vno verbo res eadem inuolui & argumentatione explicari poteſt? Sunt qui faciũt hoc diſcrimen, vt ſit argumentũ res quę probationi alterius adhibetur. Argumentatio, argumenti elocutio. Illic ſententię, hic verba intelligãtur: quod quidẽ in idem recidit, quia explicatio & elocutio plura verba deſiderant, certũq; conſtituũt ordinẽ. Ad conficiẽdam argumentationẽ ſumenda ſunt haud dubia, quæ certa ſunt: aut probabilia, quæ ſi non certa tamẽ veriſimilia ſunt. Ex indubitatis efficies & colliges id quod erat dubium. Ex probabilibus minus probabilia. hoc quale ſit explicat Quintil. his verbis, Quum ſit argumentum ratio probationẽ præſtans, qua colligitur aliud per aliud, & quæ quod eſt dubium per id quod dubiũ non eſt confirmat, neceſſe eſt eſſe aliquid in cauſſa, quod probatione non egeat. alioqui nihil erit quo probemus, niſi fuerit quod aut ſit verum aut videatur, ex quo dubiis fides fiat. Certum eſt Antonium Cęſari diadema imponere voluiſſe, vidit enim totus fere pop. Ro. Ex illo conficies, Antonium ſeruire voluiſſe, quod dubiũ videtur. Probabile eſt a filio ruſtico frugi bonoq; non interfectum patrem. Ex illo Cicero conficit, non eſſe Roſcium parricidam, quod erat minus probabile.

Argumentandi autem duo ſunt genera: quorum alterum ad fidem directo ſpectat: alterum ſe inflectit ad motum. Dirigitur, cum propoſuit aliquid quod proba- Argumentationum duę ſpecies.

ret, ſumpſitq; ea quibus vteretur: atque his confirmatis, ad propoſitum ſeſe retulit, atque concluſit. Illa autẽ altera argumentatio, quaſi retro & cõtra prius ſumit quę vult, eaq; confirmat. Deinde id quod proponendũ fuit, permotis animis iacit ad extremum.

In argumentatione ſpectatur fides & motus, vt ante dictum eſt: quamobrem duo facit argumentandi genera, alterum quod ad fidem, id eſt rei dubiæ probationem ſine affectuum ratione ſpectat: alterum quod ſe inflectit ad motum, hoc eſt ſuſcipitur magis ad mouẽdos animos q̃ ad ſimplicem propoſitionis fidem. q̃q̃ plurimum adiuuat eam, ſed aliud etiam ſpectat officium. Prior argumentatio fere directo non ſemper conſtituitur. hoc eſt, recto modo, rectoq; ordine digerendæ argumentationis. Dirigitur, inquit, ſi propoſitio primum, deinde aſſumptio ponatur, & vtraq; confirmetur, ſi modo confirmationis eget, deinde complexio & concluſio propoſiti conſequatur. vt bonum eſt virtus. Nam id demum bonum eſt, quo nemo male vti poteſt: virtute nemo male vti poteſt, bonum eſt ergo virtus. Syllogiſmus dicitur quo perraro bonus vtetur orator, quia puerile quiddam ſapit. ſed vtetur epicheremate paulo remotiore ab illa concisa & moleſta concluſione. quæ vt Quintilianus ait, contemptum ex humilitate, & odium ex quadam ſeruitute, & ex copia ſatietatem, & ex amplitudine faſtidium parit.

Epicherema eſt Philippica ſecunda, Cur prouinciæ Caſſio & Bruto datæ? cur Quæſtores additi? cur Legatorum numerus additus? atque hæc acta per te, non igitur homicidæ. Sequitur vt liberatores tuo iudicio ſint, quandoquidem tertiũ nihil poteſt eſſe. Peius hoc modo collegiſſet, Prouinciæ per te Caſſio & Bruto datæ: prouinciæ abs te non dantur homicidis: non igitur homicidæ, ſed liberatores tuo iudicio ſunt. Dicat quiſpiam, Sunt ne enthymemata argumentationes? quædam ſe explicant: vt, bonum eſt virtus, quo nemo male vti poteſt. Quædam inuoluta & implicata ſunt: vt, vincetur infirmus. Hic enim duobus verbis eſt propoſitio, atq; ratio. Priora ſunt argumentationes, poſteriora non ſunt. Nam argumentatio eſt argumenti explicatio. Altera eſt argumentatio, quæ ſe inflectit ad motum, ea prius ſumit quæ vult vt quæ poſſunt animos hominum mouere: eaque confirmat, ſi natura debilia ſunt: deinde propoſitionem permotis animis & affectu concitatis iacit, & impetu dicendi contorquet ad extremum. Id autem eo fit, q; ſi mitiorem proponeret, eamque ſimpliciter confirmaret, non tam vehementer arderet affectus: vt in argumentatione dialectica, nullæ graues excitantur tragœdiæ, quando rectiſſimum argumentandi ductum proſequitur. Huiuſce rei proferamus exemplum, ex actione tertia in Verrem, Nam quæro abs te, circũſeſſus ne ſis Lampſaci? cœpit ne domum in qua diuer-

ſabare,illa multitudo incendere voluerint ne Legatum Pop.Ro.comburere viuum Lāpſaceni? negare non potes. Hæc Cicero ſumpta voluit.deinde cõfirmat, Habeo enim teſtimonium tuum,quod apud Neronem dixiſti:habeo quas ad eũdem literas miſiſti. Addit alteram confirmationem, Bellum ne Populo Romano Lampſaci ciuitas facere conabatur? deficere ab imperio ac nomine noſtro volebat? video enim,& ex his quæ legi & audiui intelligo, in qua ciuitate non modo Legatus populi Romani circunſeſſus,non modo igni,ferro,manu,copiis oppugnatus,ſed aliqua ex parte violatus ſit,niſi publice ſatiſfactum ſit, ei ciuitati bellum indici atq; inferri ſolere. Hactenus confirmationes. Aſſumit aliud. Quæ fuit igitur cauſſa,cur cuncta ciuitas Lampſacenorum de concione, quemadmodum tute ſcribis,domum tuam concurreret? Iterum confirmat, Tu enim neq; in literis quas Neroni mittis,neq; in teſtimonio cauſſam tanti tumultus oſtendis vllam. Obſeſſum te dicis,ignem allatum,ſarmenta circundata. Lictorem tuũ occiſum eſſe dicis,prodeundi tibi in publicum poteſtatem factam negas, cauſſas huius tanti terroris occultas. Deinde quod proponendum fuerat iacit ad extremum, Cum igitur quę cauſſa illius tumultus fuerit teſtes a nobis producti dixerint,ipſe celarit,nonne cauſſam hanc quam nos propoſuimus, tum illorum teſtimonia,tum iſtius taciturnitas perpetua confirmat? Hæc multo vehemẽtiora,q̃ ſi more ſyllogiſmi tractentur. Vim afferre volueras Philodami filiæ. Nam Lampſaceni non ſine cauſſa te incendere voluerunt. Nulla eſt alia cauſſa præter illam,ergo ea eſt. Quod ſi grauiores affectus,& exempla quæris,inuenies duobus locis,vbi tractamus amplificationem. Noluimus hoc argumentandi genus cũ amplificatione permiſcere,& ſi aliquid habet commune cum illa nec eam Cicero excludit,ſed exemplum proponere robuſtius,amplius,& concitatius q̃ quod rectam argumentandi rationẽ obſeruat. In quo ſi dicat ſe ipſe propoſuiſſe cauſſam quam iacit ad extremum,non hic quidem,ſed narratione ſuperiore propoſuit, nec tritam ſecutus eſt argumentandi viam.

Eſt etiã illa varietas in argumentãdo,& non iniucunda diſtinctio,cum interrogamus noſmetipſos, aut percontamur,aut imperamus,aut optamus,quæ ſunt cum aliis compluribus ſententiarum ornamẽta. Vitare autem ſimilitudinem poterimus non ſemper a propoſito ordientes,& ſi non omnia confirmando diſputabimus, breuiterq; interdum quæ erunt ſatis aperta,ponemus:quodq; ex his efficitur,ſi id apertum ſit,non habebimus neceſſe ſemper concludere.

Argumentandi varietas.

Quia ſimilitudo parit ſatietatem, contra varietas iucunditatē, qua ratione variemus argumentationes oſtendit. Varietas eſt aut in figuris, aut in ordine. Figuræ numerantur quatuor, quibus interrogamus noſmetipſos aut percontamur, aut imperamus aut optamus. Quæ quoniam non ſolæ ſunt, in his accipi vult & alia plura ſententiarum ornamenta, id eſt figuras. vt communicationem, permiſſionem, exclamationem. Ordo trifariam dirigitur. Vnus immutat treis illas argumentationum partes, ne ſemper anteponatur propoſitio: deinde ponantur aſſumptio & connexio. Alter interſerit quædam præter argumenta, vt oſſa neruiq́ confirmationis, aliis quibuſdam rebus veluti carne & cute contegantur. quod nihil eſt odioſum magis, quam crebra, ieiunia, nuda, litigioſa argumentorum frequentia. Alius ordo breue enthymema collocat, pro longa partium diſpoſitione, ac concluſione. Interrogamus noſmetipſos. Terentius, Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem quum acceſſor vltro? Enthymema eſt. Ire debeo, quia me acceſſit vltro. Percontari quid ſit oſtendit Quintilianus his verbis, Quid tam commune, quam interrogare vel percontari? Nam vtroq́ vtimur indifferenter, quum alterum noſcendi, alterum arguendi gratia videatur adhiberi. Hęc ille. De percontatione luculentum eſt exemplum, quod paulo ante citauimus ex actione tertia in Verrem. Imperamus. Cicero pro Rabirio, Quin cōtinetis vocem indicem ſtultitiæ veſtræ? teſtem paucitatis? Increpat ac imperat. Facies enthymema nudum, hoc modo, Tacere vos decet, quia clamor hic oſtendit & ſtultitiā veſtram, & paucitatem. Optamus. Idem in eodem loco, Vtinam hanc mihi facultatem cauſſa concederet, vt poſſem hęc prædicare, C. Rabirii manu Lucium Saturninum hoſtem pop. Ro. interfectum. Fiet enthymema purum ſine figura, Auderem prædicare a Rabirio Saturninum eſſe cæſum, quia hoſtis erat Pop. Rom. A propoſito non orditur Cicero pro Milone, Quod ſi duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem ſi ſe telo defenderet, interfici impune voluerunt: quis eſt qui quoquo modo quis interfectus ſit, puniendum putet? Hic ratio, deinde intentio. De altero ordine, qui multa commiſcet ornamenta & motus, non eſt exemplum exponendum, quia nimium prolixum. Conſtat autē inter argumentationes eſſe locos communes, figuras, ſententias, affectus, expoſitiones, commorationes, quæ ſunt argumentationis ornamenta, & quæ ſic interſeruntur, vt imperiti vix ſentiant argumenta. Breuiter interdum quæ erunt ſatis aperta ponemus, neque concludemus. Cicero pro Milone, Eius mortis ſedetis vltores, cuius vitam ſi putetis per vos reſtitui poſſe nolitis. Fuſius iſtuc explicari poteſt, Eius vlciſci mortem iniquum eſt, cuius ipſi vitam reſtituere nolitis. P. Clodii vitam reſtituere nolitis, ideo mortis eius vltores ſedere non debetis.

Probationes inartificiales.

C. F. Quid illa, quæ ſine arte appellantur, quæ iamdudum aſſumpta dixiſti, ecquonam modo, ecquonam loco

artis indigent? C.P. Illa vero indigent: & nec eo dicũtur ſine arte q̄ ita ſunt: ſed quod ea non parit oratoris ars, ſed foris ad ſe delata, tamen arte tractat, & maxime in teſtibus. Nam de toto genere teſtium, q̄ id ſit infirmum, ſæpe dicendũ eſt, & argumenta rerum eſſe propria, teſtimonia voluntatum. vtendumque eſt exemplis, quibus teſtibus creditũ non ſit: & de ſingulis teſtibus, ſi natura vani, ſi leues, ſi cum ignominia, ſi ſpe, ſi metu, ſi iracundia, ſi miſericordia impulſi, ſi præmio, ſi gratia adducti, comparandique ſuperiore cum authoritate teſtium, quibus tamen creditum non ſit.

De teſtibus

Quoniam cauſſis aliis alii ſunt aptiores loci, proprios ſingulorum ſtatuum locos aſſignauit, eos quidem certe qui ſæpius occurrunt. Nunc autem ex ordine ac ratione ſcribendi, ſtatuum omnium communes arte metitur. vt teſtimonia & quæſtiones. quibus etiam primas aſſignare non erat alienum a cõſuetudine collocandi. Ad teſtimonia pertinent rumores, iuſiurandum, præiudicia, tabulæ, vaticinationes, authoritates: hæc eſſe teſtimonia ſupra commonſtrauimus. Teſtimonia dicuntur inartificialia, q̄ ea non parit oratoris ars, vt argumenta ratione collecta: ſed a litigatorib⁹ ad ſe delata, tamẽ arte tractat, vt vires & robur accipiãt, vel amittãt. In teſtes alter eſt locus communis de toto genere teſtium, qui ratione multitudinis, in arte præcedit. Alter eſt proprius, de ſingulis. In genere dicẽdum eſt, plus adhibendum fidei rationibus, q̄ teſtibus. quoniam argumẽta ſunt rerum propria, id eſt natura monſtrant ea quorum ſunt, & oſtenduntur argumẽta & inde nomen habent a demonſtratione. Teſtimonia autem ſunt voluntatum. Idcirco quiſq; pro ſua libidine confingere poteſt. Vtendumq; eſt exemplis, quibus teſtibus creditum non ſit. Singuli refelluntur, ſi natura vani, hoc eſt veritatis inanes & rerum bonarũ vacui, nulliusq; bonæ frugis homines. in ſermone, ſi leues, ſine grauitate, pondere conſtantiaque dicto. ſim. Si cum ignominia, vt adulteri deprehenſi. Si ſpe, boni aſſequendi. Si metu, mali impendentis. Si iracũdia. i. feruore animi. Si miſericordia impulſi, ſi præmio, ſi gratia. i. fauore, vel amicitia inducti. Comparandiq; ſuperiore cũ authoritate teſtium, quorum exemplis paulo ante dixerat vtẽdum, vt ſi melioribus creditum non ſit, deterioribus multo minus credatur. Vſus eſt hac arte pro Flacco, vbi primum inſectatur vniuerſum genus teſtium Græcorũ, tanq̄ diffluens vanitate, atq; leuitate. Teſtimoniorum, inquit, religionem & fidem nunq̄ iſta natio coluit, & quæ ſequun-

tur. Deinde comparat eos Romanis teſtibus, iis quibus etiam credi non vult, poſtea accedit ad ſingulos, tandemq; colligit, nihil religione teſtatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expreſſum. contraq; omnia corrupta libidine, iracundia, ſtudio, precio, periurio reperientur. quæ quoniã longiora ſunt, apud eum legenda tibi reliquo. Argumenta teſtibus antepoſuit, pro Cælio, Vos abduci a teſtibus, neq; huius iudicii veritatem, quæ mutari nullo modo poteſt, in voluntate teſtium collocari ſinam: quę facillime fingi, nullo negocio flecti, ac detorqueri poteſt. argumentis agemus. Reliqua ⁊omnes ex oratione in Vatinium teſtẽ. Hæc & ſimilia dicuntur in teſtes: pro teſtibus autem dicenda ſunt contraria.

De tormentis.

Sæpe etiam quæſtionibus reſiſtendum eſt, ꝙ & dolorem fugientes multi in tormentis emẽtiti perſæpe ſunt, moriq; maluerunt falſum fatendo, q̃ vere inficiando dolere. Multi etiam ſuam vitam neglexerunt, vt eos qui his chariores quam ipſi ſibi eſſent, liberarent. Alii autẽ aut natura corporis, aut cõſuetudine dolendi, aut metu ſupplicii, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alii ementiti ſunt in eos quos oderunt. Atque hæc exemplis firmanda ſunt. Neque eſt obſcurum, quin, quoniam in vtraq; parte ſunt exempla, & item ad coniecturã faciendam loci, in contrariis contraria ſint ſumenda. Atq; etiã incurrit alia quædam in teſtibus, & in quæſtionibus ratio. Sæpe enim ea quę dicta ſunt, ſi aut ambigue, aut inconſtanter, aut incredibiliter dicta ſunt, aut etiam aliter ab alio dicta, ſubtiliter reprehenduntur.

Quæſtiones tormenta ſunt, quibus exquiritur veritas. Illis non eſſe credendum probatur, ꝙ aliis patientia facile mendacium faciat, aliis infirmitas neceſſarium. Infirmi dolorem fugiunt, ideoq; falſum confitentur. Robuſti metu ſupplicii aut mortis vim tormentorum perferunt: alii ementiuntur in eos quos oderunt, vt Caſca & Ruſcio pro Milone: aut pro charis amicis, ne vitæ quidẽ parcunt. Ideo frequentius accidebat, ꝙ Romæ ſerui miſerum hominũ genus, non liberi, tormento cruciabantur. De ſeruis in tormẽta coniectis, quædam pro Cluentio, quædam pro Milone: ſed nihil ad hæc pręcepta, quæ temporibus noſtris,

etſi vſu euenire poſſunt,non tamen habent firmum præſidium.In vtranq; partem ſunt exempla, vt argentarii cuiuſdam ſeruus innocens , qui dolorem ferre non poſſet,in tormentis ementitus,ſupplicio mortis affectus eſt.Contra ſeruus Antonii oratoris noluit verum confiteri. Item ad coniecturam faciendam loci,ſunt quales aſſignauit in ſtatu coniecturali,vnde ſumuntur argumenta. Ad hæc,teſtimonia & quæſtiones refellũtur,ſi quid ambigue dictum,quod in alium ſenſum trahi poſſit:aut inconſtanter,vt diſſentaneum prioribus:aut incredibiliter,quod alienum a veritate:aut aliter ab alio teſte dictum . Cicero pro Cecinna, Fidiculanum teſtem arguit,quoniam aliter dixiſſet q̃ cęteri teſtes,quoniam inconſtanter:qui nullos armatos fuiſſe quum dixiſſet , poſtea ſeruos ſuos armatos fuiſſe dixit.

Concluſionis partes.

C. F. Extrema tibi pars reſtat orationis quæ poſita in perorando eſt,de qua ſane velim audire. C. P. Facilior eſt explicatio perorationis. Nã eſt diuiſa in duas partes , amplificationem & enumerationem. Augendi autem & hic eſt proprius locus in perorando:& in curſu ipſo orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua,aut reprehenſa.

Amplificatio qui fiat.

Eſt igitur amplificatio grauior quędam affirmatio,quę motu animorum conciliet in dicendo fidem.Ea & verborum genere conficitur,& rerum.Verba ponenda ſunt, quæ vim habeãt illuſtrandi,nec ab vſu ſint abhorrentia,grauia,plena,ſonantia,iuncta,facta,cognominata,non vulgata,ſuperlata,in primisq; tranſlata,nec in ſingulis verbis,ſed in incontinentibus ſoluta , quæ dicuntur ſine coniunctione, vt plura videantur.

Amplificatio i verbis.

Augent etiam relata verba,iterata, duplicata,& ea quæ aſcendunt gradatim ab humilioribus verbis ad ſuperiora. Omninoq; ſemper quaſi naturalis,& non explanata oratio, ſed grauibus referta verbis,ad augendum accommodatior.

Peroratio eſt extrema concluſio , quæ natura ſequitur alias partes, vt finis ac modus orationis.Diuiditur in duas partes,amplificationem & enumerationem.

aut enim mouere volumus affectus,facilius obtinẽdę caussę gratia:aut dissipata sparsaq; argumenta in vnũ colligere,vt quid efficiant,intelligat auditor. Vtrũq; locis vtile. Inde natæ duæ partes,duplexq; ratio perorandi. Motus eſt prior. Is in amplificatione maxime conſiſtit. Amplificationi locum attribuit.eam deinde finit.& demũ qua ratione conficiatur,oſtendit. Locus eſt ei proprius in perorando. Sed & aliquando primas habet:aliquãdo ſequitur in curſu quæſtiones,quum egreditur & declinat orator ad amplificandum,quod argumentando probauit. Exẽpla vtriuſq; ſupra citauimus. Amplificatio eſt grauior quædam affirmatio, q̃ ſimplex illa argumentatio, quae motu animorũ magis q̃ rebus probandis cõciliet in dicendo fidem. iis enim quibus animus mouetur multo facilius credimus. Conficitur amplificatio,quẽadmodum omnis oratio,certo quodã genere verborũ,ac ſententiarũ. Prius autẽ verba tractat,deinde ſententias, etſi natura ſententiæ verbis ſunt priores,& inuentio rerum præfertur elocutioni,ſed initio faciliorem maluit expedire partem. Verba ponenda ſunt quæ vim habeãt illuſtrandi,illa inſignia quę rem conſtituãt pene ante oculos,& orationis lumina ac verba figurata. vt importuni locutores nullo rerũ pondere innixi verbis humidis & lapſantibus diffluunt. His verbis res euidenter exprimitur. Ponẽda ab vſu nihil abhorrentia,quoniam inuſitata ſunt illuſtribus aduerſa. & abſurdum videtur illuſtri genere dicendi,reperiri verba paucis,aut nemini cognita, vt Silenta, Manciolæ, Triſeclisenex. Sunt autem grauia verba cum pondere & authoritate, vt patrem patriæ parricida trucidauit. grauius eſt,q̃ iſtuc,Cæſarem Brutus occidit. Plena a ſonantibus differunt. Sonus eſt in amplitudine literarum. vt a,o,r, thrax,bos,ros, ampla verba & ſonantia,etiam ſi conſtant vna ſyllaba. Plenum illud eſt in magnitudine verborum. quæ cõplet actionem,& illam pronũciandi contentionem,& ex illa mole verborum res quodammodo facit videri grandiores. vt, Luctãtes ventos,tẽpeſtatesq; ſonoras. Cæſar deorũ immortaliũ beneficio, cũ ſua virtute, tum approbatione authoritatis meæ incitatos latronis impetus retardauit. His adde iuncta. quæ ſunt cõpoſita,vt conſceleratus,perturbare, cõdolere.& ſi qua ſunt compoſitione grauiora. Facta,quæ facit orator,vt dicturiebat impotens animi,& æſtuabat colluuione verborum teterrima. Facies autem parcius,in hac miſera ſuperſtitione Latinorũ. Cognominata reddidit ad verbũ συνώνυμα,quę re ſunt eadem,ſed nomine diuerſa,vt immanis,tetra,crudelis,& importuna belua. Non vulgata nõ adeo trita,vt nihil moueant animos. qui ſolẽt excitari,noua dignitate verborum. vt vulgatum eſt: de re tãta nemo poteſt mediocriter loqui. Non vulgatum & ideo robuſtius. Tanta rerũ magnitudine omnis inferior eſſe videtur oratio. Extollitur vltra vulgare dicendi genus. Vulgatũ eſt. Nos patriam fugimus. Amplius eſt, Extorres a patria profugimus. Sic oratio in amplificatione ſummouetur a vulgo,non vt ambiat affectationem,& inauditum verborum genus,ſed vt ampliorem acquirat ex verbo dignitatẽ. Superlata, hyberbolica, Ferit æthera clamor. Tranſlata, metaphorica, Habet Lu-

cium fratrem,quam facem dii immortales? quod facinus? quod ſcelus? quē gurgitem? quam voraginem? Soluta ſunt quæ dicuntur ſine coniunctione vt plura eſſe videantur. Soluuntur autem ſingula. ſoluuntur & continentia, quæ ſunt cohærentia, & ſic inter ſe iuncta vt vno conatu pronunciari debeant. Cic. Nos poenates,aras,focos,ſepulchra maiorum:nos leges,iura,libertatē,cōiuges,liberos, patriam defendimus. hæc ſingula. Mar. Antonius,id molitur,id pugnat, vt hæc omnia perturbet, euertat,prædā reip. cauſſam belli putet, fortunas noſtras partim diſſipet,partim diſpertiat parricidis. Hæc continentia. Relata verba dicūtur,quum propoſitis aliquot,& cōſtitutis totidē pene referūtur. Cicero, Antonii promiſſa cruenta,tetra,ſcelerata, diis hominibuſq; inuiſa, nec diuturna neq; ſalutaria: Noſtra cōtra honeſta,integra,glorioſa,plena lætitiæ,plena pietatis. Iterata ſunt verba repetita. Cicero pro Milone, Vbi nunc Senatus eſt quem ſecuti ſumus? vbi Equites Romani: Illi,illi,inquit, tui? vbi ſtudia municipiorum? vbi Italiæ voces? Duplicata ſunt in eadem peroratione. Valeant, inquit, valeant ciues mei. &, Equites Romani illi, illi tui. Ea quæ aſcendunt gradatim ab humilioribus verbis ad ſuperiora,ſic habent, vt maius alio gradatim ſuperueniat. Cicero in Verrē,Facinus eſt vincire ciuem Romanū: ſcelus verberare: prope parricidium,necare: quid dicam in crucem tollere? In amplificatione ſemper quaſi naturalis oratio,hoc eſt velut ſponte fuſa,etſi latet aliquid ornatus, accommodatior eſt q̄ explanata,id eſt elegantia verborum perpolita. Quęrēda igitur grauia, non ambitioſe ac nimis eleganter ornata.

Hæc igitur in verbis, quibus actio vocis, vultus, & geſtus cōgruēs, & apta ad animos permouendos & accōmodata eſt. Sed & in verbis, & in actione cauſſa erit tenenda,& pro re agenda. Nam hæc,quia videntur perabſurda,cum grauiora ſunt quam cauſſa, diligenter fere quid quenque deceat,iudicandum eſt.

Nihil proderit optimis verbis vti,niſi qualia ſunt talia in aurem perferantur: quod fiet apta pronunciatione,quā ante diſtribuit in vocem,in vultū,& in geſtū: cauſſamq; ſcripſimus, Sed & in verbis & in actione cauſſa erit tenēda vt ſciamus, ſit ne digna tam grauibus tragoediis, quia furioſum eſſet paruis in rebus deos atq; homines commouere. Hic igitur vt in aliis rebus obſeruandum eſt in arte præcipuum decorum.

Rerum amplificatio ſumitur eiſdem locis omnibus,quibus illa quæ dicta ſunt ad fidē, maximeque definitiones

valent conglobatæ, & conſequentium frequentatio, & contrariarum, & diſſimilium, & inter ſe pugnantiũ rerum conflictio, & cauſſæ, & ea quę ſunt de cauſſis orta, maximeq́ʒ ſimilitudines & exempla: fictæ etiam perſonæ, muta denique loquantur.

Rerum amplificatio ſumitur eiſdem locis omnibus, quibus argumenta eruũtur: vt definitione conſequentibus, cõtrariis, diſſimilibus, repugnãtibus cauſſis, effectis, & exemplis. quorum vim naturamq́ʒ prius expoſuimus. Definitiones valent conglobatæ, & in vnũ collectę, quia rem vehemẽter illuſtrant. Antonius ſecũdo de Oratore ſic amplificat hiſtoriam, Hiſtoria vero teſtis temporũ, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuncia vetuſtatis: qua voce alia niſi oratoris immortalitati commendatur? Hic quinq́ʒ ſunt tanq̃ definitiones. Tibi ne vilis eſt illa doctrina Rhetorices? quæ ſit orandi facultas? ars bene dicendi? ſcientia grauiter & copioſe diſſerendi? inueniendi magiſtra atq́ʒ diſponendi cum elocutione, memoria, & apta pronunciatione? quæ dicit accommodate ad perſuadendum? quæ docet, mouet atq́ʒ delectat? hic ſex definitiones conglobatæ. Cõſequẽtium frequẽtatio eſt enumeratio conſequentiũ crebra, qualis eſt in concluſione pro Milone, Quid vos iudices, quo tãdẽ animo eritis? memoriam Milonis retinebitis? ipſum eiicietis? & quę ſequũtur. Damnationẽ Milonis hęc ſequũtur, eiectio viri, & digniorẽ eſſe locũ in terris qui hanc virtutẽ excipiat, & milites quõdã fortiſſimos ignauos fuiſſe in ciuis inuicti periculo, & a Cicerone in patria nõ eũ potuiſſe retineri a quo reuocatus erat in patriã, & eundẽ nõ habiturũ quod reſpõdeat liberis, Quintoq́ʒ fratri. Idẽ facit in oratiõe pro Murena multo fuſius ac vehementius. Contraria ſi conferuntur, eluceſcunt, & inde vires addunt orationi. Cicero, O ſpectaculum illud non modo hominibus, ſed vndis ipſis & litoribus luctuoſum, cedere patria ſeruatorẽ eius, manere in patria perditores. Diſſimilia ſunt differentia, quæ differunt a pugnantibus: q̃ etſi omnia pugnãtia ſunt diſſimilia, tamen omnia diſſimilia non ſunt pugnantia: vt, luxuries & arrogantia non repugnant, ſed diſſimilia ſunt. Cicero de villa M. Varronis, O tecta ipſa miſera, q̃ diſpari domino tenebantur. Studiorũ enim ſuorum M. Varro voluit eſſe illud, non libidinum diuerſorium. Quæ in illa villa ante dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? iura po. Ro. monumenta maiorũ, omnis ſapientiæ ratio, omniſq́ʒ doctrina. At enim te inquilino, nõ enim domino, perſonabãt omnia vocibus ebriorum, natabant pauimenta vino, madebant parietes, Ingenui pueri cum meritoriis, ſcorta inter matreſfamilias verſabantur. Repugnantia ſunt decima Philip. Quæ eſt enim iſta tua oratio Calene? quę mẽs? qui nunq̃ poſt Celandas Ianuarias idem ſenſeris, quod is qui te ſentẽtiam prius ro-

gat? cur nunquam tam frequens Senatus fuit, quod vnus aliquis tuam ſententiam ſecutus ſit? cur ſemper tui diſſimiles defendis? cur quum te & vita & fortuna tua ad ocium & dignitatem inuitet, ea probas, ea decernis, ea ſentis, quæ ſunt inimica & ocio communi, & dignitati tuæ? Hæc Fuſium Calenum facere, & eundẽ bene de repub. ſentire (quod videri volebat) inter ſe repugnant. Cauſſæ & ea quæ ſunt de cauſſis orta. i. effecta, iuuant amplificationem. Cicero, Tantæne tuæ Verres libidines erunt, vt eas capere ac ſuſtinere non prouinciæ Pop. Ro. non nationes exteræ poſſint? Tu ne quod videris? quod audieris? quod concupieris? quod cogitaris? niſi id ad nutum tuum præſto fuerit, niſi libidini tuæ cupiditatiq; paruerit: immittentur homines, expugnabuntur domus, ciuitates non modo pacatæ, verum etiam ſociorum atq; amicorum, ad vim atq; arma confugiẽt? vt ab ſe atq; a liberis ſuis legati Po. Ro. ſcelus atq; libidinem propulſare poſſint? Cauſſam pręmittit effrenatam libidinem, deinde effecta poſtponit, & inde vehementer amplificat. Similitudines, Cicero pro Archia poeta, Saxa & ſolitudines voce reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur, atq; conſiſtunt: nos inſtituti rebus optimis, nõ poetarum voce moueamur? Hic tres ſimilitudines addit. Exemplum, Homerum Colophonii eſſe dicunt ſuum, Chii ſuum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi vero ſuum eſſe confirmãt. Itaq; etiam delubrum eius in oppido dedicauerunt. Permulti alii præterea pugnant inter ſe atq; contendunt. Hæc poſuit ad amplificandam poetæ laudem. Fictæ perſonæ, pro Cœlio, Puſio frater, Appius ſenex. Muta loquuntur, vt Cicero in Catilinam loquentem facit patriam. Exempla propoſuimus hinc & inde ſumpta, quia non poterant vno eodemq; loco vniuerſa reperiri. nec eo data ſunt præcepta, vt omnibus omni loco, ſine gratia varietatis vteremur, ſed vt e multis optima quæq; materiæ præſenti accommodaremus. Ne quis autem exemplorum multitudinem, vt opus laborioſum relinquat, hoc apud ſe cogitet, inutilia fere & hæc & reliqua præcepta, niſi exemplorum demonſtratione vſuq; cognoſcantur.

Omninoq; ea ſunt adhibenda ſi cauſſa patitur, quæ magna habentur, quorum eſt duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia vſu. Natura, vt cæleſtia, vt diuina, vt ea quorum obſcuræ cauſſæ, vt in terris mundoq; admirabilia quæ ſunt: ex quibus, ſimilibusq;, ſi attendas, ad augendum permulta ſuppetent. Vſu, quæ videntur hominibus aut prodeſſe, aut obeſſe vehemẽtius. quorum ſunt genera ad amplificandum tria. Nam aut charitate mouentur homines, vt deorũ, vt patriæ, vt pa-

rentum: aut amore, vt fratrum, vt coniugum, vt liberorum, vt familiariũ: aut honeſtate, vt virtutum, maximeq; earum quæ ad communionem hominum & liberalitatem valeat. Ex iis & cohortationes ſumuntur ad ea retinenda, & in eos a quibus ea violata ſunt, odia incitantur, & miſeratio naſcitur. Proprius locus augendi in iis rebus aut amiſſis, aut amittendi periculo.

Non omnis cauſſa patitur adhiberi magna, ſed ſi quãdo patietur, orationẽ efficient ampliorẽ. Cicero, Nõ vult Po. Ro. obſoletis criminibus accuſari Verrẽ, noua poſtulat, inaudita deſiderat. nõ de Prętore Siciliæ, ſed de crudeliſſimo tyrãno fieri iudiciũ arbitratur. Includũtur in carcerẽ cõdemnati. ſuppliciũ cõſtituitur in illos, ſumitur de miſeris parẽtibus nauarchorũ. adire ad filios ſuos, liberis ſuis cibũ veſtitumq; introferre prohibẽtur patres hi quos videtis iacebãt in limine, matreſq; miſeræ pernoctabãt ad oſtiũ carceris, ab extremo cõplexu liberũ excluſæ: quę nihil aliud orabãt, niſi vt filiorũ extremum ſpiritũ excipere ſibi liceret. Hęc Cicero velut admiranda proponit. Alia ſunt magna natura, alia vſu. Natura vt cæleſtia, tonitrua, imbres, tẽpeſtates, ſiderũ ſtellaruq; inſolitæ mutationes, vt diuina oracula, vaticinia, reſponſa, ſomnia: vt ea quorũ obſcuræ cauſſæ latent, vt luce videri cometẽ, lupos vlulare in ciuitate, monſtra gigni, triſtem apparere naturam.

Omniũ iſtorum pulcherrimũ reperies exemplũ in fine lib. i. Georgicon, vbi Virgilius admirabiliter amplificat illã Cæſarianæ mortis atrocitatẽ. Vſu & cõſuetudine viuẽdi magna ſunt, quę proſunt, vel obſunt homini vehementius, vt hæc tria, charitas, amor, virtus, & cõtraria. Charitas eſt in deos, in patriam, in parentes. Amor in fratres, cõiuges, liberos, familiares. Charitas amor eſt ſanctus: Amor autẽ latius patet. Honeſtas eſt in omni genere virtutum, & quædã citra virtutem honeſta, vt elegans ratio loquẽdi, vt geſtus decẽs. Hiſce rebus vtitur in peroratione pro Milone, cuius in patriã charitatẽ, In ciues amorẽ, in agẽdo virtutẽ vehementer explicat. Ex iis & cohortationes ſumuntur, ad ea retinẽda, & in eos a quibus ea violata ſunt, odia incitãtur, quæ tractat ipſe grauiter vndecima Philip. in Dolabellam conſulem, qui Trebonium crudeliter occiderat.

Nihil eſt enim tam miſerabile, q̃ ex beato miſer. Et hoc totum quidem moueat, ſi bona ex fortuna quis cadat: & a quorum charitate diuellatur, quæ amittat, aut amiſerit: in quibus malis ſit, futurusve ſit, exprimatur breuiter. CITO ENIM areſcit lachryma, pręſer-

tim in alienis malis. Nec quicq̃ in amplificatione nimis enucleandum eſt. minuta eſt enim omnis diligentia: hic autem locus grandia requirit. Illud iam eſt iudicii, quo quaq; in cauſſa genere vtamur augendi. In illis enim cauſſis quæ ad delectationem exornantur, ii loci tractandi ſunt, qui mouere poſſunt expectationẽ, admirationem, voluptatem. In cohortationibus autẽ, bonorum ac malorum enumerationes, & exempla valent plurimum. In iudiciis, accuſatori fere, quę ad iracundiã: reo plerunque, quæ ad miſericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accuſator miſericordiam mouere debet, & defenſor iracundiam.

Quale ſit hoc intelliges ex oratione pro Rabirio Poſthumo, Occultat pecuniã Poſthumus. Latent regię diuitiæ. Ecquis eſt ex tãto populo, qui bona C. Rabirii Poſthumi nummo ſeſtertio ſibi addici velit? Sed miſerum me. Quãto hęc dixi cum dolore? Hem Poſthume. tune es Curii filius? C. Rabirii iudicio & voluntate filius? natura, ſororis filius? tune ille in omneis tuos liberalis? cuius multos bonitas locupletauit? qui nihil profudiſti? nihil vnq̃ in libidinem contuliſti? tua Poſthume nummo ſeſtertio a me addicuntur? O meum miſerum acerbũq; præconium. Hoc inſigne amplificandi genus. In miſeratione non eſſe commorandum monuit rhetor Appollonius: Quia cito areſcit lachryma, præſertim in alienis malis. Quod ſic Quintilianus expoſuit, Nunquam debet eſſe longa miſeratio. nec enim ſine cauſſa dictum eſt, Nihil facilius q̃ lachrymas inareſcere. Nam quum etiam veros dolores mitiget tempus, citius euaneſcat neceſſe eſt illa, quam dicendo effinximus imago, in qua ſi moramur, lachrymis fatigatur auditor, & requieſcit, & ab illo quem cœperat impetu ad rationem redit.

Obſeruandum præterea, ne quicquam nimis enucleatũ ſit, hoc eſt fuſe & ſubtiliter explicatum, quia minuta eſt omnis diligentia, multaque parua dicit, qui omnia dicere conatur. Amplificatio grandia requirit: faciendus ergo delectus, nitendumq; iudicio, quo quaque in cauſſa genere vtamur augendi. aliud enim aliis conueniet locis. Nec quæ de amplificatione dicuntur, in vnam cauſſam cadunt omnia. Nam quum ſint tria genera cauſſarum, in exornatione ſiue demõſtratione, quæ ad delectationem comparatur, ii loci tractandi ſunt, qui mouere poſſunt expectationem, admirationem, voluptatem. Expectatio eſt ex nouo genere dicendi: quo laudauit Archiam poetam, in cuius admirationẽ ducit au-

ditores cum voluptate. In cohortationibus & genere ſuaſorio, bonorũ ac malorũ enumerationes, & exempla valent plurimum, vt in orationibus contra Seruilium Lullum videas: quale illuc eſt luculentiſſimum, Vnumne fundũ pulcherrimum pop. Ro. caput veſtrę pecunię, pacis ornamẽtum, ſubſidium belli, fundatum vectigalium, horreũ legionũ, ſolatium annonæ, diſpertire patiemini? Subdit exemplũ, An obliti eſtis, Italico bello, amiſſis cæteris vectigalib⁹, quãtos agri Campani fructibus exercitus alueritis? In genere iudiciali diſceptatores concitat accuſator, vt ipſe facit in Verrẽ frequentiſſime. Contra mitigat patronus vt idem pro Milone. Aliquando mutantur officia pro quæſtionum varietate, vt ipſe erga Stenium miſericordiam mouet accuſator. Defenſor idem iracundiam in Roſcios Sexti Roſcii propinquos, quod nunq̃ faceret in litigatorem ſuum.

De Epilogo per enumerationẽ.

Enumeratio reliqua eſt, non vnquam laudatori, ſuaſori non ſępe, accuſatori ſæpius q̃ reo neceſſaria. Huius ipſa tempora duo ſunt: ſi aut memoriæ diffidas eorum apud quos agas, vel interuallo temporis, vel longitudine orationis, aut frequentatis firmamentis orationis, & breuiter expoſitis, vim eſt habitura cauſſa maiorem. Et reo rarius vtendum eſt, ꝙ ponenda ſunt contraria, quorum diſſolutio in breuitate latebit, aculei pungẽt. Sed erit in enumeratione vitandum, ne oſtentatio memoriæ ſuſcepta, videatur eſſe puerilis. Id effugiet, qui nõ omnia minima repetet, ſed breuia ſingula attingens, pondera rerum ipſa comprehendet.

Rerum repetitio, quod ait Quintilianus, & congregatio, quæ græce dicitur ἀνακεφαλαίωσις, a quibuſdam Latinorum enumeratio, & memoriam iudicis reficit, & totam ſimul cauſſam ponit ante oculos, & etiam ſi per ſingula minus mouerat, turba valet. Enumeratio laudatori, & ſuaſori non ſæpe neceſſaria. Ille memoriæ auditorum non diffidit, quia nihil periclitatur. genus eſt ad voluptatem fere cõparatum, fuſum, copioſum, ſecurum: in quo tam multa repetendo, noua quædam duceretur oratio. Hic ſententiam dicit eam quam diceret, ſi non vteretur argumentis. ſtudet breuitati, neq; verſatur in cauſſa tam moleſta, q̃ qui iudicia tractant. Adde, ꝙ in vtroq; genere ſunt rerum expoſitiones, & amplificationes, quæ repetitione decreſcunt. Nihil obeſt tamen aliquando breuiter argumẽta firmiora collegiſſe, vt quid efficiatur ex illis aperte cognoſcat auditor, pre-

ſertim in confuſiore cauſſa. Enumeratio accuſatori ſæpius q̃ reo neceſſaria, quia multa iactat accuſator: infirma quidē ſingula, ſed quæ tandē collecta, turbę multitudine roborantur. Reo ponenda ſunt contraria, quorū diſſolutio in breuitate latebit, aculei pungēt. Sic ille paulo poſt. Senſus eſt, reo ponenda ſunt contraria iis quæ obiecit accuſator, quorū diſſolutio & refutatio in breuitate & anguſta enumeratione minus intelligetur. Aculei pungent, hoc eſt accuſatoris frequentata firmamenta, repetitione defenſoris iterū ferient aures, pungent animos, & cōparata breui diſſolutioni, maiorē vim habere videbūtur. Non ſunt aculei defenſoris argumenta, ſed acria illa tela quæ vehementer intorſit accuſator, vt aurē ferirent. quæ quidē reo ponēda ſunt, ſi medelam contrariam in enumeratione velit adhibere. Poſteaq̃ præcepit, a quo fiat enumeratio frequētius, & quo genere cauſſarū, temporis aſſignat opportunitatē. Fit igitur, aut quia memoriæ diſceptatorū diffidit orator, aut quod frequentatis firmamētis. i. argumentis vnū in locum ſtipatis vim eſt habitura cauſſa maiorē. Memorię diffidit eorum apud quos agit, vel interuallo temporis, ſi quis eādem cauſſam multos dies egit, quod ſæpe accidebat in difficilioribus cauſſis, vt vltra decimū diē agendo pducerentur, vel lōgitudine orationis, quę memoriā confundit. Cicero paucis enumerationē conficit in frumētaria, pluribus in vltima actione, modice in oratione pro Cecinna. Quū iudiciū de vi ſit, is qui arguitur, vim ſe hominibus armatis feciſſe fateatur, & quę ſequuntur. Ea eſt enumeratio pro reo. In enumeratione vitandū ne oſtētatio memoriæ ſuſcepta, videatur eſſe puerilis. Etenim puerile eſt artis memorię ſignum dare, oſtentare ingenium, prę ſe ferre nimiā diligentiam, quod neglexiſſe multos hac pręceptione monſtrat. Ergo ſingula delibanda ſeruato rerum pondere.

CICERO FILIVS.

QVoniam & de ipſo oratore, & de oratione dixiſti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremū propoſuiſti quęſtionis locū. C. P. Duo ſunt, vt initio dixi, quęſtionum genera: quorum alterum finitum temporib⁹ & perſonis, controuerſiam, cauſſam appello: alterū infinitum, nullis neque perſonis, neque temporibus notatū, propoſitum voco. Sed eſt conſultatio quaſi pars cauſſę quædā, & cōtrouerſiæ. Ineſt enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de propoſito dicamus, cuius genera ſunt duo, cognitionis alterum, eius ſcientia eſt finis, vt verine ſint ſenſus:

De quæſtione.

Quęſtionū duo genera.

De quæſtione infinita. Propoſitũ cognitionis & actionis.

alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid: vt ſi quęratur, quibus officiis amicitia colenda ſit. Rurſus ſuperioris genera ſunt tria: ſit necne, quid ſit, quale ſit. Sit necne, vt, ius in natura ſit, an in more. Quid autem ſit, ſitne ius id quod maiori parti ſit vtile. Quale autem ſit, iuſte viuere ſit necne vtile.

In treis partes diſtributa eſt õnis doctrina dicẽdi: in ipſam vim oratoris, deinde in orationẽ, tum in quæſtionem. Nunc de quęſtione tertia parte, quę eſt materia Rhetorices. Eſt aũt quæſtio, quę in vtranq; partẽ diſputatione trahi poteſt. Quæſtio infinita, in qua aliquid generatim quæritur, vt expetenda ne eſt eloquẽtia? Quæſtio finita, in qua quid in perſonis atq; certa & cõſtituta re quæritur. Neceſſe eſt quidẽ aut de toto genere quæſtiones fieri, aut de eius aliqua parte: vt de toto genere parricidii, vel de vno aliquo parricidio: vt de vniuerſo hominũ genere, aut natione, aut ordine, vel de vno paucisve certis. Nam genus non vtiq; ſupremũ, ſed etiam ſpeciem in hac parte cõplectitur. Sic natura rerum duas genuit quæſtiones, certã & incertã. Priorem ex ſingulis, vel tanq̃ ſingulis quæ indiuidua dicuntur. Alterã ex tota ſpecie vel vniuerſo genere. Quæſtio infinita dicit̃ conſultatio, quia fere cadit in deliberationẽ. dicitur & propoſitũ, quod eſt gręce [illegible]. Quęſtio finita cauſſa dicitur & cõtrouerſia. Quærat aliquis cur & hic, & ſecũdo libro de Oratore finitã quæſtionẽ ſolis cõprehẽdat perſonis & tẽporib⁹? qui latius in Topicis metiatur. Cauſſa, inquit, certis perſonis, locis, tẽporibus, actionibus, negociis cernitur, aut in omnibus, aut in pleriſq; eorũ. Nã & cõtrouerſiæ ſunt de loco ſolo, de certa actione, de certo negocio. Arbitror eũ perſonas & tẽpora, vt frequentiora poſuiſſe, in quibus ea quæ ſunt eiuſdẽ rationis intelligerẽtur. Cõſultatio eſt tanq̃ genus: & ideo pars cauſſæ quędã & controuerſiæ, quia ineſt infinitũ in definito, ſicut in ſpecie genus quod explicabamus per definitionẽ. Homo eſt animal rationale. Duæ ſunt partes hominis, animal quod eſt genus, rationale quæ differentia eſt. Ad genus tamen referuntur omnia, vt partes referuntur ad totum ſummamq; comprehenſionem. Genus itaq; natura poſtremum, arte & tractatione primum: quamobrem incipit a conſultatione. Quæſtionis infinitæ genera ſunt duo. Cognitionis alterum, cuius finis eſt ſciẽtia. Alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid. Etenim in mortalibus, ſolus homo rerum vim naturamq; ſpeculatur, & illius propriæ ſunt quæſtiones. Si quid inquirit cognoſcendi gratia non agendi, quæſtio eſt cõtemplationis, vt verine ſint ſenſus, anne fallaces? ſolne maior eſt terra? vbi concreſcunt pluuiæ? vnde fit tonitruum? ſuntne octauo cælo poſitæ ſtellæ? & innumerabiles eiuſmodi quæſtiones, quæ in philoſophia tractantur. vnde quæſtio infinita a quibuſdam quæſtio philoſophica nominata eſt.

Hæc & ſimilia ſunt animi notiones,& ornamenta,ad agendum non ita neceſſaria. Si quid inquirit homo agendi cauſſa, quod vel perſequatur tanquam bonum,vel fugiat tãquam malum,quæſtio eſt actionis. His duobus mẽbris omne propoſitum continetur.quia ſi quæſtio eſt humanæ perſcrutationis, homo aut tantum ſcire cupit,aut etiam agere ſciendo.Neceſſe eſt his duobus omnia contineri. Dicat aliquis,Hæc diuiſio conuenit etiam cõtrouerſiæ ac finitæ quęſtioni: vt quæſitum eſt,an Socrates eſſet omnium ſapientiſſimus?quod eſt contemplationis:& an idem violaſſet religiones? quod eſt actionis. Exiſtimo vtriuſq; partis eſſe diuiſionem. Sic enim confirmat in Topicis, Quæſtionũ quæcunq; de re ſint,duo ſunt genera:vnum cognitionis,alterum actionis.Quod non magis abſurdum,q̃ diuiſionem proximã vtriuſq; quæſtionis eſſe cõmunẽ, ſit necne?quid ſit?quale ſit?Cur ergo tribuuntur infinitæ quęſtioni?Quia quod in genere mõſtratum eſt,illud in ſpecie quoq; planum factum eſt. Quæſtio ſpeculationis igitur in tria genera partitur,Sit necne?quod eſt coniecturæ:Quid ſit?quod eſt definitionis:Quale ſit?quod eſt qualitatis.Plura de re quæri non poſſe ante demõſtrauimus.Quoniã ſi rem non cõſtat eſſe,ſit necne quæritur.Si conſtat,aut de accidentibus agitur,aut de eo cui accidunt.Hic quid ſit,illic quale ſit quæritur.Exẽpla non ſunt huius interpretationis.Hoc noſſe ſatis eſt,Senſus plerunque veros haberi.Nam Ariſtoteles libro de ſenſu exiſtimat,in propria materia non decipi ſenſum,vt oculũ veris coloribus.Cic primo de Finibus,Quod porro animo cernimus,id omne oritur a ſenſibus:qui ſi omnes veri erunt,vt Epicuri ratio docet, tum denique poterit aliquid cognoſci & recipi.Quos qui tollunt,& nihil poſſe percipi dicunt,ii remotis ſenſibus,ne idipſum quidẽ expedire poſſunt,quod diſſerunt.Hiſce verbis fuiſſe rẽ controuerſam de ſenſibus oſtendit,& ea de re ſuã pronunciat ſententiã.Ius tum natura,tum more conſtat,vt omnibus eſt notũ.Nam e iure naturali profluxere bonæ leges bonique mores.Non ſemper ius eſſe quod maiori parti ſit vtile iudicarunt ii,qui a legibus agrariis abhorruerũt, quiq; paſſim venari piſcarive prohibuerunt. Iuſte viuere vtile eſt,ſi vtile ab honeſto nõ ſepares. Quibus officiis colatur amicitia cognoſces ex eiuſdem libro de amicitia. Amico concedẽda ſunt omnia vſq; ad aras & deos,vt dicebat Pericles. Gellius de hac re capite tertio libri primi.

Actionis autẽ duo ſunt genera. Vnum ad perſequendum aliquid,aut declinandum,vt quibus rebus adipiſci gloriam poſſis,aut quo modo inuidia vitetur. Alterum quod ad aliquod cõmodum, vſumq; refertur, vt quemadmodum ſit reſpublica adminiſtrãda, aut quemadmodum in paupertate viuendum.

Tria ſunt rerum genera noſtræ mortalitati cōparata, quædā bona quæ natura perſequimur, vt gloria: quædā mala, quæ declinamus, vt inuidia: quædā media, vt paupertas, & adminiſtratio reipublicæ, quibus & bene vti & abuti poſſumus. Hinc quæſtiones actionis: Vna de bono perſequēdo, & de malo vitādo. Altera, de cōmodo vſuq; rerū vtroq; verſus ſpectantiū, quo pacto vertamus in cōmodum noſtrum. Sunt hęc & in [illegible], & controuerſia. Gloria vera virtute cōparatur. Inuidia modeſtiæ nomine & aliorum commoditate vitatur, quā Auguſtus Cæſar optime vidit. Reſpublica adminiſtratur bonis legibus, maturo conſilio, & viribus conſilio obtemperantibus. Hæc late patent, vt apud Platonē videre eſt. In paupertate ita viuendum vt te metiare, tuoq; ſis contentus.

Coniectura in quæſtione infinita.

Rurſus autem ex cognitionis conſultatione, vbi ſit, necne ſit, aut fuerit, futurumve ſit quęritur. vnum genus eſt quæſtionis, poſſitne aliquid effici, vt cum quæritur ecquiſnam perfecte ſapiens eſſe poſſit? Alterū quemadmodum quidq; fiat, vt quonam pacto virtus pariatur, naturane an ratione, an vſu. Cuius generis ſunt omnes, in quibus vt in obſcuris, naturalibuſq; quæſtionibus, cauſſæ rationeſq; rerum explicantur.

Quæſtio infinita coniecturalis eſt præteriti temporis, & inſtantis, & futuri. Ea natura prior eſt, Hoc quærit, poſſit ne aliquid effici? quod eſt omnium primum. Si non poteſt fieri ſubſiſtimus: Si poteſt, vltra progredimur. & proximum eſt inuenire cauſſam vnde aliquid oriatur, & quemadmodū quidq; fiat, quod phyſicorum proprium eſt cauſſas rationeſq; rerum explicare, ſed & orator perſæpe retro legit cauſſas, vt effecta deprehendat. Exemplorum vis eſt, Neminē perfecte eſſe ſapientem. Virtutem a natura ſeminariū, ab ratione vſuq; incremētū accipere.

Definitio in quæſtiōe infinita.

Illius autē generis, in quo quid ſit id de quo agitur, quæritur, duo ſunt genera: quorū in altero diſputādum eſt, aliud an idē ſit, vt pertinacia & perſeuerantia. In altero autē deſcriptio generis alicuius & quaſi imago exprimenda eſt, vt qualis ſit auarus, aut quid ſit ſuperbia.

Coniecturam partitus, ex ordine partitur definitionem. Duo ſunt tempora quum adhibemus definitionem. Si diputatur, an aliud an idem ſit, vtrūq; definire oportet: quorumq; definitiones erūt vi perſimiles, eadem eſſe iudicabimus,

& contra.vt perſeuerantia & pertinacia ſunt alia,non eadem.Perſeuerantia eſt in ratione bene conſtituta,ſtabilis permanenſque conſtantia.Pertinacia,in ratione male conſtituta firma permanſio. Alterum definiendi tempus eſt,quando vim naturamq; rei breui deſcriptione volumus explicare.Id fit dupliciter,aut accidẽtium enumeratione,rerum imaginem exprimimus,vt ſi pingas auarũ ſuis coloribus:aut genere ac proprietate vim totam comprehendimus.vt,Superbia eſt mentis elatio prætergrediens meritos honores.

Tertio autem in genere in quo quale ſit quæritur,aut de honeſtate,aut de vtilitate,aut de æquitate dicendum eſt.De honeſtate ſic,vt honeſtum ne ſit pro amico periculum aut inuidiam ſubire.De vtilitate autem ſic,vt ſit ne vtile in republica adminiſtranda verſari.De æquitate vero ſic, vt ſitne æquum amicos cognatis anteferre. Atq; in hoc eodem genere,in quo quale ſit,quęritur,exoritur aliud quoddam diſputandi genus.Non enim ſimpliciter ſolum quæritur quid honeſtum ſit,quid vtile, quid æquum,ſed etiam ex comparatione,quid honeſtius, quid vtilius,quid æquius,atq; etiam quid honeſtiſſimũ, quid vtiliſſimum,quid æquiſſimum:cuius generis illa ſunt,quæ præſtantiſſima ſit dignitas vitę.Atq; ea quidem quæ dixi,cognitionis ſunt omnia.

Qualitas in cõſultatiõe

Hæc eſt partitio qualitatis,quæ tertia fuerat in ſpeculatione.In qualitate, aut ſimpliciter quæritur,aut comparate.Comparate quærimus dupliciter,aut cõparatione facta duorum,aut multorum ſuperlatione,in qua re nulla eſt difficultas: Simpliciter quæritur,aut de honeſtate,aut de vtilitate,aut de æquitate.Hic obrepit cogitatio vtrumne omnia ſint honeſta? aut vtilia?aut æqua? poſſit ne tam fuſa qualitas hiſce tribus partibus cõprehendi? Ego quidem ſic exiſtimo,voluiſſe Ciceronem tractare quæſtionem pro oratorum dignitate,idcirco nullã habuiſſe rationem earum,quę rebus humanis vtilitatem nullã ferunt.nec putauit artem eſſe proponendam de viliſſimis quibuſq;,ſed optima quæque ſcribenda cenſuit, atque ſpeculatione digniſſima.Valeant igitur argutuli nugatores,qui minutim ſectis infinitis prope quæſtionibus,arbitrantur ingeniũ ſummi viri alta quadã ſpeculatione ſuperaſſe,quibuſcum actum pręclare videretur,ſi centeſimam tanti

viri partem eſſent aſſecuti.quē quum reprehendunt,ſuſpitionē de ſe relinquunt omnibus doctis,ſingularis ingenii virtutes non potuiſſe cōplecti. An poſſit eſſe Fabius? an fuerit? vnde fuerit creatus? an arma ceperit? an in bello fuerit? an bellū geſſerit in Veientes? Nonne ſi conſtat bellū geſſiſſe Fabiū in Veientes,reliquæ ſunt ſuperuacuæ quæſtiones? Ergo ſi rerū qualitas in dubitationem venerit, aut quęremus illa media,vt alborē,pallorem,frigus,ſapores,odores,pondus,quę raro perſcrutatur orator,aut de bonis & malis agebus,in quibus oratoris frequēs verſatur oratio. Relictis itaq; vanioribus ad meliora progreſſus in treis partes bona diſtribuit,in honeſta turpia,in vtilia inutilia,in æqua iniqua:quæ quidem plurimum iuuant oratorem, & in demonſtratione & deliberatione & iudicio. Honeſta quid ab vtilibus differant ſciunt omnes:quid ab æquis,non item ſciūt. Honeſtū,iuris eſt etiam ſummi, Aequum clementiæ mitioriſq; iuris. Illud ſpectat officium citra turpitudinem:hoc & officium,& quid cuiq; bonum ſit,obſeruat. Nam cum honeſto poteſt conſtare iniquitas. Amicum pecunia donaſti:honeſtum eſt. Egētem propinquū atq; poſcentē eadem pecunia donare noluiſti:iniquum eſt.

Quęſtio infinitę actionis.

Reſtat actionis locus,cuius alterum eſt præcipiendi genus,quod ad rationē officii pertinet,vt quemadmodum colendi ſint parentes. Alterum autem ad ſedandos animos,& oratione ſanādos,vt in conſolandis mœrorib9,vt in iracundia cōprimenda,aut in timore tollendo,aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrariū eſt diſputādi genus ad eoſdē illos animi motus,quod in amplificanda oratione ſępe faciendū eſt,vel gignendos vel concitandos. Atq; fere hæc eſt partitio conſultationum.

Hæc duo membra non videntur abſoluere totū corpus actionis, niſi propius inſpicias. Proponamus igitur hic poni quæſtiones,quæ vtiliter oratione tractātur. Conſtituamus oratorem,qui proponat aliquid,vel agendum,vel non agendum. Neceſſe eſt eum ſuadere quid opinione boni,aut opinione mali diſſuadere, aut animos quodammodo afficere. Sic duo genera naſcuntur,vnum quod ad rationem officii & virtutis,alterum quod ad mouendos animos pertinet. Motus animorum duplices,alii grauiores,alii mitiores. Rurſum affectus ſunt numero quatuor,vt ante dictū eſt.duo præſentiū rerum,voluptas, ægritudo:duo futurarum,cupiditas,metus.affectu mitiore ſedamus animos, grauiore motu concitamus. Ex his intelliges quid hic ſibi velit in actionis diſtributiōe. Similis erit partitio finitæ quęſtionis. Nā eſt aut cognitionis,aut actionis rerū ſingularū. Et q̄rit

an eſt, quid eſt, quale eſt. nec ſimpliciter, ſed aliter & aliter, vt cõſultatio. Ad agẽdum autem proponit certa quędam perſequenda & declinanda, & ad vſum trãſferenda. Item officia quærit ſingula, vel motus animi. Nullum eſt ex iis quęſtionum genus, quod non incidat in orationem. Orator enim treis habet ſtatus, & totidem quęſtiones. multaq; loco diſſerit, non ad agendum modo, ſed etiam cognoſcendum: Idque facit aliquando generatim, ſæpenumero ſingulatim, in quibus verſatur omnis ratio quæſtionum.

C.F. Cognoui: ſed quæ ratio eſt id his inueniendi & diſponendi requiro. C.P. Quid tu, Aliamne cenſes, & non eandem eſſe quæ eſt expoſita, vt ex eiſdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia? Diſpoſitio quæſtionis infinitę.

Qui ſen & propoſitum tractare volet, e definitione, genere, ſpecie, differentia, aliiſq; locis ducet argumenta: nec alia ratione diſponet, q̃ quæ ſunt finitæ controuerſiæ. At hæc videntur repugnare ſuperioribus. dicebat enim, Collocationis in infinita quæſtione, ordo eſt idem fere quem expoſui locorum. In definita aũt adhibenda ſunt etiam quæ ad motus animorum pertinent. Illic diuerſam ſtatuebat collocationem: hic conſtituit eandem. Dicemus vtroque modo theſin collocari poſſe, & ordine locorum, & diſpoſitione cauſſæ. Quamobrem ſubdiderat, Quum de cauſſa dixero in qua eſt propoſitum, de vtroque dixero. Si docere tantum volumus, ordinem locorum ſeruare poſſumus: ſi docere & mouere, eadem eſt diſpoſitio conſultationis & controuerſiæ.

Cognita igitur omni diſtributione propoſitarum conſultationum, controuerſiarum cauſſarum genera reſtant omnino. Et earum quidem forma duplex eſt: quarum altera delectationẽ ſectatur auriũ: alterius vt obtineat, probet, & efficiat, quod agit, omnis eſt ſuſcepta contentio. Itaq; illud ſuperius exornatio dicitur: quod cum latum genus eſſe poteſt, ſaneq; varium, vnum ex eo delegimus, quod ad laudãdos claros viros ſuſcepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum eſt orationis, quod aut vberius ad dicẽdum, aut vtilius ciuitatibus eſſe poſſit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiorumque verſetur. Reliquum autem De generib[9] cauſſarũ.

genus cauſſarum,aut in prouiſione poſteri tẽporis, aut
in prẹteriti diſceptatione verſatur:quorum alterum de-
liberationis eſt, alterum iudicii. Ex qua partitione tria
genera cauſſarum extiterunt. Vnũ,quod a meliori par-
te laudationis eſt appellatum, deliberationis alterum,
tertium iudiciorum.

Propoſitæ ſunt conſultationes,& quæſtiones infinitæ, ad quas referũtur om-
nia,vt ad genera prima. Subſident in ordine controuerſiæ cauſſæ,quæ ſunt fini-
tæ quæſtiões,in tria genera diſtributæ. In quo putet aliquis inſcite nos affirmaſ-
ſe,omnẽ cõſultationũ diuiſionẽ cauſſæ conuenire,quia poſtea cauſſam diuidat.
Cõfirmatio iterum,hæc tria genera cauſſarũ infinitæ quẹſtioni conuenire. Nam
& in genere laudamus,& cõſultationes ſunt deliberationes. Et theſis cadit in iu-
dicium,vt vniuerſum parricidium,pro Sexto Roſcio. Quid igitur partitiones
cõfunduntur? Nihil abſurdum eſt,ea quæ cõueniunt generibus, & formis, ea cõ-
uenire ſingulis:& quæ ſingulorum ſunt,ea ſubiici formẹ,atq; genus ex parte lo-
cupletare. Nam ratio animalis & hominis,vni Socrati conuenit:ratio vnius So-
cratis refertur ad hominem atq; animal. Ita quadam affinitate colligantur infi-
nitæ quæſtiones,& cõtrouerſiæ:quæ ſunt perinde,atq; genus & ſpecies. Quod
aũt hẹc tria genera cauſſarũ fere tractat orator,ad eumq; deferuntur cauſſæ & fi-
nitæ quæſtiones,ſubiecit illi parti,cui propius adhærere videbantur,vnde gene-
ra cauſſarum dicuntur,non item conſultationum. Id cognoſcere nõ erit opero-
ſum,ſi retro flectas iter. Vbi cauſſam detulit ad oratorem litigator,primum con-
templatur eius vim atq; naturam,& quo genere dicendi continetur:deinde quis
ſtatus quæſtionis:poſtea ad quem finem contendat oratio, tandem qua proba-
tione finem aſſequatur. Hoc modo tria genera cauſſarum ſunt cõtrouerſiæ pro-
xima. Remotiores ſtatus,& actiones,& contemplationes, quæ cadunt in proba-
tionem:quod qui ſpectauerit,videbit apertius omnem quæſtionum partitionẽ.

Genus eſt cauſſæ,quod ſectatur aurium delectationem. Demonſtratio nomi-
natur & exornatio. Alterum contendit,vt obtineat,probet, efficiat quod agit.
Id ſi verſatur in prouiſione poſteri temporis,deliberatio eſt:ſi in prẹteriti diſpu-
tatione,iudicium. Ex qua partitione tria genera cauſſarum nata ſunt. Genus
demõſtrationis,inquit,latum ſaneq; varium eſſe poteſt:quia nihil eſt in vniuer-
ſitate naturæ,de quo non aliquid in vtranq; partem dici queat, aut ornãdi gra-
tia,aut improbandi,aut certe docendi. Sed quoniam hominũ præcipua laus eſt,
hoc vnũ ex omnibus deligitur,ex quo cæterorũ ratio cognoſcatur. Poſteaq̃ pro-
poſuit,quinam vteretur nomine demõſtrationis,eam commendat:nullũ genus
vberius ad dicendum,quoniã in eo explicare libere poteſt orator omnes eloquen

tiæ virtutes,eo ꝙ magna ex parte comparatũ ſit ad voluptatem. Nullum genus vtilius ciuitatibus,quia,quod paulo poſt affirmat,nõ ad bene dicendũ ſolum,ſed etiam ad honeſte viuendũ valet. Hortatur ad virtutes,reuocat a vitiis. Cõmendat bonos,vituperat improbos. Implet animos admirabili quodam amore virtutũ: quumq; plurimum orator in cognitione virtutum vitiorũq; verſetur,non aliorum modo,ſed ſuos ipſe mores meliores efficit. Adde,ꝙ deliberatio conſtat iiſdẽ rebus aliter poſitis,honeſtis & vtilibus. Ariſtoteles author eſt Rhetoricorum primo,Et iudicia laude ac vituperatione miſcentur. Vnde conſtat magnas generis huius eſſe partes. Ideoq; principio non incommode tractari.

Quamobrem de primo primum,ſi placet,diſputemus.

C.F. Mihi vero placet. C.P. Ac laudandi vituperandiq; rationes,quæ non ad bene dicendum ſolum, ſed etiam ad honeſte viuendum valent, exponam breuiter, atq; a principiis exordiar & laudandi, & vituperandi. Omnia enim ſunt profecto laudanda,quę cõiuncta cum virtute ſunt,& quæ cum vitiis,vituperanda. Quamobrem finis alterius eſt honeſtas,alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis,narrandis, exponendisq; factis,ſine vllis argumentationibus:ad animi motus leniter tractãdos magis,q̃ ad fidẽ faciendã, aut confirmandã accommodate. Non enim dubia firmãtur,ſed ea quæ certa,aut pro certis poſita ſunt,augẽtur. Quamobrem ex iis quæ ante dicta ſunt,& narrandi, & augendi præcepta repetentur.

De genere demonſtratiuo.

Quæ laudãda ſunt.

Demõſtrationis finis.

Laudatio q tractetur.

Principia laudandi & vituperandi ſunt,habere nota omnia quæ laudi,quæque vitio cedunt.ea paucis amplectitur. Omnia,inquit,ſunt profecto laudanda, quæ coniuncta cum virtute ſunt:& quæ cum vitiis,vituperanda. Omnes enim virtutes,& omnia quæ referuntur ad virtutes,iure laudantur. Ariſtoteles enumerare conatur,omnia quæ laudari ſolẽt. At,inquit Fabius,nimium multa dixit,nec tamen totum : quamobrem maluit Cicero paucis admodum comprehendere,quod ingenio quiſq; ſuo capere poſſet. Hæc ſi principia tenebit orator,finem ſibi proponet, aut honeſtatem,aut turpitudinem : non ꝙ omnis demonſtratio tantum verſetur circa honeſti quæſtionem(Id enim Fabius impro-

bat)ſed quod ad eum finem precipuum contendunt omnia: quem qui prouiderit, eo ſine vllis erroribus, facilius perueniet. Hoc genus habet liberum procemium. de procemio communiter ante dictum eſt, qua ratione adductus omiſit hanc partem. Cõficitur genus hoc dictionis, id eſt perpetuæ orationis, narrandis exponendisq́ factis, quibus etiam dicta, & indicia quædam virtutum comprehendito. Sic eſt demonſtratio perpetua quędam factorum dictorumq́ narratio. In ea nullæ ſunt argumentationes. Cauſſam ponit hanc: quia non dubia firmantur, ſed ea quæ certa, aut pro certis poſita ſunt augentur: quibus argumentationem adhibere, tam ſtultum eſt quam lucem afferri ſoli. Quæ verba ſic accepimus, argumentationem firmamq́ probationem, & elocutione diſtinctam huic generi non eſſe neceſſariam, ſpargi tamen ſeminaria argumentorum, & ex aliis alia colligi. Nam robuſtius eſt illud dicendi genus, quod inſpergit argumenta, quodq́ loco dilatat argumẽtationem: quod & Cicero facit, & Quintilianus probat his verbis, Vt deſiderat autem laus quę negociis adhibetur probationem, ſic etiam illa quę oſtentationi componitur, habet interim ſpeciem aliquam probationis. Quale ſit iſtuc intelligemus exẽplo propoſito. Cicero pro Milone, ſumit in defenſionem Clodium fuiſſe inſidiatorem. Hoc ſi valere debet, neceſſario probandum eſt, quia iudicium eſt. non ita res habet in demonſtratione. Idem proponit Antonium decoxiſſe, vulgare ſcortum fuiſſe, Curioni proſtitutum, familiarem Clodio in Tribunatu fuiſſe, & alia complura quę non probat, quia genus eſt demõſtrationis. Idem pro Cornelio Balbo, Pompeii virtutes argumentatione firmat, quoniam etſi laus eſt, negociis tamen adhibetur. Hoc & ſimilia pręcepta non ſunt aliqua neceſſitate firmata, ſed his de rebus tradita, quæ frequenter accidunt. Deinde ſi quæ ſunt argumentationes, non tam ſunt ad fidem faciendam accommodatæ (quod proprium eſt argumẽtationis) q̃ ad animi motus leuiter ſuauiterq́ tractandos: vt ſit potius amplificatio, q̃ illa ſimplicior argumentatio. Quod ſi genus hoc expoſitione conſtat & amplificatione, certe iuuabitur his, quæ de narrando amplificandoq́, ſuperiore loco dicta ſunt.

Genus orationis in demonſtratione.

Et quoniam in his cauſſis omnis ratio fere ad voluptaté auditoris, & ad delectationé refertur, vtendũ erit his in oratione ſingulorũ verborũ inſignibus, quæ habét plurimũ ſuauitatis: id eſt aut factis verbis, aut vetuſtis, aut tranſlatis frequenter vtamur: & in ipſa conſtructione verborum, vt paria paribus, & ſimilia ſimilibus ſæpe referantur, vt contraria, vt geminata, vt circunſcripta numeroſe, non ad ſimilitudinem verſuum,

ſed ad explendum aurium ſenſum, apto quaſi quodam verborum modo.

Materiam laudandi poſuit, deinde finem, poſtea vniuerſam tractationē. Nunc addit ornamēta verborum & ſententiarum. Quoniam in his cauſſis omnis ratio, id eſt doctrina dicendi, ad ad voluptatem auditoris refertur, vtendum erit inſignibus, id eſt ornamentis, quæ habent plurimum ſuauitatis. Inſignia non modo appellat inſigniores verborum figuras, ſed omnia verba illuſtriora, quæ maiori quodam lumine ſplendeſcunt, vt facta, vt vetuſta, vt ſonantia, vt grauia.

Inſigniores figuræ ſunt, tranſlatio, paria paribus, ſimilia ſimilibus relata, contraria, geminata, amplificationis figuræ. His omnibus accedit numeroſa circūſcriptio, quæ ſuauis eſt cōpoſitio, & ad aurium voluptatem pedibus excurrens oratio. Cicero in Oratore, Omnino duo ſunt quæ condiant orationem, verborum numerorumq; iucunditas. In verbis ineſt quaſi materia quædam: in numero autem expolitio. Illorum quidem poſuimus exempla : iterum tamen illuſtraſſe locum non pigebit. Sumamus illud de laudibus Siciliæ prouinciæ, quarta Actione in Verrem, Et quoniam quaſi quædam prędia pop. Ro. ſunt vectigalia noſtra atq; prouinciæ: quemadmodum propinquis vos veſtris prędiis maxime delectamini: ſic populo Ro. iucunda ſuburbanitas eſt huiuſce prouinciæ. Iā vero hominum ipſorum, Iudices, ea patiētia, virtus, frugalitasq; eſt, vt proxime ad noſtrā diſciplinam illam veterem, non hanc quæ nunc increbuit, videantur accedere. Nihil ſimile Græcorum, nulla deſidia, nulla luxuria: cōtra ſummus labor in publicis priuatiſq; rebus, ſumma parſimonia, ſumma diligētia. Tres hic ſunt numeroſæ circunſcriptiones, non certis pedibus ad ſimilitudinem verſuū incedentes, quod vitioſum eſſet : ſed ad explendum aurium ſenſum apto quaſi quodam verborum modo, hoc eſt ſuaui quadā menſura atq; modulatione, confectæ. Paria paribus relata ſunt periodo prima. Nam tria ſunt membra eodem prope numero ſyllabarum. nec enim ſyllabæ in pari relatione numerantur, vt cenſet author ille qui ſcripſit ad Herenniū. Contraria ſunt deſidia & deligētia, luxuria & parſimonia, vt Cicero vtitur appellatione contrariorum. Verbum factum, ſuburbanitas. Ad hæc repetitio verborum, aggeratio, diſſolutio coniunctionum, imago, ſimilitudo, verba ſonantia, grauia, epithetis aucta, in hac oratione breui reperiuntur. Tranſlatio eſt paulo ante, Cella penaria, Nutrix plebis romanæ: & poſtea, Ara legum. Similia ſunt eodem in loco, Sed ita reliquit ornatam, vt eſſet idem monumentum victoriæ, manſuetudinis, continentiæ, quum homines viderent & quid expugnaſſet, & quibus pepercilſet, & quæ reliquiſſet. Nam paria referimus ad numerum ſyllabarum: Similia ad ſimiliter cadentia, & deſinentia, & verba finitima: vt poſſis proſis, fama flāma. de quibus multa Quintilianus in nono. Paria certe ſunt quantitate: Similia qualitate. Vetuſta ſunt, Egregie cordatus homo, catus Aelius Sextus

Cethegus, dictus ollis popularibus olim,
Qui tum viuebant homines atq; æuum agitabant,
Flos delibatus populis & ſuada medulla.

Infinita ſunt apud veteres non tum vetuſta quum dicerentur, ſed iam vetuſta ſi quis vtatur. quod more Cice. parce decenterq; faciendum eſt. Geminata, Vidit, vidit homo ſapientiſſimus quid ſe deceret. In geminatis autem omnis repetitio verborum includi mihi videtur.

Figuræ ſententiarũ in laudatione.

Adhibendaque frequentius etiã illa ornamenta rerum ſunt, ſiue quæ mirabilia, nec opinata: ſiue ſignificata monſtris, prodigiis, oraculis: ſiue quę videbũtur ei, de quo agimus, accidiſſe diuina, atq; fatalia. Omnis enim expectatio eius qui audit, & admiratio, & improuiſi exitus habent aliquam in audiendo voluptatem.

Poſteaq̃ leuiora poſuit ornamenta verborum, quorum pulchritudine iucundior efformatur exornatio, grauiora ponit ornamenta rerum, quæ habent aliquam in audiendo voluptatem: vt mirabilia, nec opinata monſtra, prodigia, oracula, diuina, atq; fatalia. hæc porro complent expectationem atq; deſiderium audientis. inducunt admirationem, eoq; ſæpenumero perueniunt, quo ventum iri non ſuſpicabatur auditor: qui exitus improuiſus gratiorem inicit voluptatem. Quum Virgilius ad ampliorem Aeneæ gloriam, Turnum exornare vellet, mirabilia, nec opinata finxit. hoc eſt inſolita & hominum opinione maiora. Nam libro nono Turnum, qui hoſtium mœnibus incluſus eſſet, ſummoq; periculo verſaretur, interritum, conſtantem, & ſecurum facit.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus,
Incipe ſi qua animo virtus, & conſere dextram. Iſtuc profecto mirabile. Vbi accepit auditor incluſum vnum virum, magna hoſtium manu circunuentum: mirabundus expectat quonam res ſit abitura: tum nec opinatum ſubiicit. Sic inopinum vocat Cicero etiam Philippica prima.
Tum demum pręceps ſaltu ſeſe omnibus armis, In fluuium dedit. Idem poeta ad matrimonii commendationem, quo Lauiniam diuinitus aſcitus Aeneas ducturus erat, excogitat monſtrum libro ſeptimo,
Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis.
Huius apes ſummum denſæ, mirabile dictu,
Obſedere apicem. Id pro monſtro poſuit a vatibus explicando, etſi poteſt natura factum videri. Paulo poſt de re eadem attulit prodigium.
Viſa, nefas, longis comprehendere crinibus ignem,

Atq; omnem ornatum flamma crepitante cremari. Continuo ſuperiora firmat oracula Fauni:

Ne pete connubiis natam ſociare Latinis
O mea progenies, thalamis neu crede paratis
Externi veniunt generi. Nec ita multo poſt reperies accidiſſe diuina atq; fatalia, quum penuria adegit edendi violare malis audacibus orbem fatalis cruſti: Aeneaſq; dixit, Salue fatis mihi debita tellus. Hæc ex arte ſunt omnia, ideoque conuenientiora. Si oratoria quæris exempla, ſuppeditabit panegyricus ad Traianum. Id quærendum potius, quid a monſtris differant prodigia. Cicero de Diuinatione lib. i. confundere videtur, Portentorum, inquit, exercitatiſſimi interpretes extiterunt, quorum quidem vim, vt tu ſoles dicere, verba ipſa prudenter a maioribus poſita declarant: quia enim oſtendunt, portendunt, monſtrant, prędicunt, oſtenta, portenta, monſtra, prodigia dicuntur. Valerius Maximus etiam monſtra prodigiis complectitur. Donatus in Eunuchum Terentii, monſtrum finit, quicquid eſt contra naturam: & prodigium contra naturam eſt. Hoc tãtum differunt, q; monſtrum minus eſt admirabile q̃ prodigium. Monſtrat hic Cicero qui in enumeratione a minimo progreditur ad maximum.

Sed quoniam in tribus generibus bona, mala ve verſantur, externis, corporis, & animi: prima ſunt externa, quæ ducuntur a genere: quo breuiter modiceq; laudato: aut ſi erit infame prætermiſſo: ſi humile, vel præterito, vel ad augendam eius, quem laudas, gloriam tacto: deinceps, ſi res patiatur, de fortunis erit, & facultatib⁹ dicẽdum. Poſtea de corporis bonis: in quibus quidem quæ virtutem maxime ſignificat, facillime forma laudatur. Deinde eſt ad facta veniendum: quorum collocatio triplex eſt, aut enim temporũ ſeruãdus eſt ordo: aut in primis recentiſſimum quidq; dicendum: aut multa & varia facta in propria virtutum genera ſunt digerenda. Bonorũ genera tria, vnde laus ducitur.

Tria ſunt genera bonorum malorumve, quoniam bona malave ad hominẽ ſolum comparata dicuntur: aut igitur extrinſecus aſſumũtur, vt externa: aut in eius corpore, & animo ſunt: ex quibus homo componitur. Prima ſunt externa non dignitate, ſed ordine naturæ: quoniam ante nos eſt natio, patria, genus, & quædam facultates. Ex genere naſcitur corpus, animus autem poſtremus ac-

cadit. Genus eſt in maioribus, & parentibus noſtris. Eius ratio triplex, aut illuſtre eſt, aut infame, aut humile. Laudatur illuſtre breuiter modiceq;, id eſt temperate modoq; ſeruato, ne quid nimis: quoniam vera laus eſt animi, non generis & externorum. Caius Cæſar in ea laudatione qua Quæſtor Iuliam amitam laudauit e more pro roſtris. Amitæ meæ Iuliæ maternum genus ab regibus ortum: paternum cum diis immortalibus coniunctum eſt. Nam ab Anco Martio ſunt Martii reges, quo nomine fuit mater a Venere Iulii, cuius gentis familia eſt noſtra. Eſt ergo in genere & ſanctitas regum, qui plurimum inter homines pollēt: & cerimonia deorum, quorum ipſi in poteſtate ſunt reges. Infame genus prætermittitur in laude, tractatur in vituperatione. Cicero Philip. tertia. Quæ porro amētia eſt, eum dicere aliquid de vxorum ignobilitate, cuius pater Numitoriam Fregellanam proditoris filiam habuerit vxorem? ipſe ex libertini filia ſuſcepit liberos? Humile præteritur: vel ad augendam eius quem laudas gloriam, tangitur. Cicero contra Rullum, Mihi quidem apud vos de meis maioribus dicendi facultas non datur. non quin tales fuerint, quales nos illorū ſanguine creatos diſciplinisq; inſtitutos videtis, ſed q laude populari atq; honoris veſtri luce caruerunt. Ex his efficit Conſulatum ſuum paulo celebriorē. Exempla duco a partibus orationum, quoniam nihil refert vnde ſumas, ſi modo pars eſt generis huius, veteriſq; demonſtrationis. In rebus externis fortunæ ſunt, hoc eſt diuitiæ. Sunt etiam facultates, quæ ſunt opes in hominibus, rebusq; poſitæ. Plinius Secundus. epiſt. lib. i. verecunde commendat Aciliani facultates, Neſcio an adiiciam eſſe patri eius amplas facultates. Nam quum imaginor vos, quibus quærimus generum, de facultatibus ſilendum puto: quum publicos mores, atq; etiam ciuitatis leges intueor, quæ vel in primis cenſus hominum ſpectādos arbitrantur, ne id quidem prætereundum videtur. Et ſane de poſteris, & his pluribus cogitati, hic quoque in conditionibus deligendis ponendus eſt calculus.

Poſtea de bonis corporis agendum, de valetudine, robore, laborum patientia, agilitate, forma. In quibus quæ virtutē ſignificat, facillime forma laudatur. Plato in Gorgia refert iſtuc in conuiuiis ſolitum cani, Primum bonum, proſperam eſſe valetudinem: alterum, egregiam formam: tertium, diuitias. Certe forma, id eſt corporis totius elegantia, habet aliquid liberale, dignumq; laude, maxime cum virtute coniuncta. Inde Pulcher Iulus a Virgilio dicitur. Et, Præſtanti corpore Turnus. Et, Formoſus Euryalus, quo pulchrior alter non fuit Aeneadum. Plinius in epiſtola modo citata, de Minutio Aciliano, Eſt illi facies liberalis, multo ſanguine, multo rubore ſuffuſa. Eſt ingenua totius corporis pulchritudo, & quidam ſenatorius decor. quæ ego nequaquam arbitror negligenda. Sæpe tamen forma ducitur in argumentum libidinis, quamobrem non ſine re dicit eam formam poſſe laudari, quæ virtutem maxime ſignificat. Factorum, dictorumque collocatio triplex eſt. Aut enim temporum ſeruandus eſt ordo, vt quo quæque facta ſunt ordine, ſic exponendo digerantur; quod Ciceronem

pleruncꝫ ſeruare ſuperiori commentario diximus. Sic enim res eſt dilucidior, & memoria firmior, ſi ratio narrandi & temporis ordo ſeruatur. Aut in primis recentiſſimum quodcꝫ dicendum, & a nouiſſimis ad prima veniendum, vt ſit temporis ordo ſuperiori contrarius. Aut varia facta permiſcentur, non habita ratione temporum, ſed virtutibus in genera partitis, ad prudentum reducuntur facta prudenter: ad fortitudinem, geſta fortiter. Sunt hi tres ordines nec pauciores. Aut enim recta progredimur a primis ad vltima: aut reuoluimur ab vltimis ad prima: aut tempora confundimus. Primo ordine vſus eſt in Anto. Philip. ſecunda: poſtremo pro lege Manilia, quum dicit de Pōpeii ſcientia militari, de virtute, de authoritate, & felicitate, quæ pro ratione cauſſæ tum maxime laudanda videbantur. De medio apud eū nullam reperies integram orationē, ſed tantum fragmenta quædam: vt quum Antoniana tertia. C. Octauium cōmendat a patre adoptionis Iulio Cæſare, deinde a patre naturali, poſtea a Iulia, vnde venit Actia mater Auguſti. Hoc modo genus retro legit.

Sed hic locus virtutum atcꝫ vitiorum latiſſime patens,
ex multis & variis diſputationibus nunc in quandā an- Diuiſio virtutum.
guſtam, & breuem concludetur. Eſt igitur vis virtutis
duplex: aut enim ſcientia cernitur virtus, aut actione. Prudētia.
Nam quæ prudentia, quæ calliditas, quæcꝫ grauiſſimo Calliditas.
nomine ſapientia appellatur, hæc ſcientia pollet vna. Sapientia.
Quæ vero moderandis cupiditatibus, regendiſque ani- Tēperantia
mi motibus laudatur, eius eſt munus in agendo, cui tē-
perantiæ nomen eſt. Atque illa prudentia in ſuis rebus,
domeſtica: in publicis, ciuilis appellari ſolet. Tēperātia
autem in ſuas itidem res, & in cōmunes diſtributa eſt: Abſtinētia
duobuſque modis in rebus cōmodis diſcernitur, & ea Fortitudo.
quæ abſunt non expetendo: & ab iis quæ in poteſtate Patientia.
ſunt abſtinendo. In rebus autem incommodis eſt itidem
duplex. Nam quæ venientibus malis obſtat, fortitudo:
quę quod iam adeſt, tolerat & perfert, patientia nomi-
natur. Quæ autem hæc vno genere cōplectitur, magni- Magnitudo animi.
tudo animi dicitur: cuius eſt liberalitas in vſu pecuniæ.

ſimulq; altitudo animi in capiendis incommodis,& maxime iniuriis,& omne quod eſt eius generis,graue,inſedatum,& turbulentum.

Si laus omnis ad virtutem reducitur,fons & origo laudationis eſt virtus,& inde vera ſumuntur argumenta laudis.Ergo locum virtutum latiſſime patētem, tritumq; diſputatione philoſophorum, in anguſtam quandam breuemq; formam concludit:vt locus generis huius aperiatur,non ad exactam philoſophorum diſputationem,ſed ad veræ laudis eruendam probationem. Quicquid autem inde ſumetur,ad genus & ſpeciem communes locos pertinebit.vt ſi conſtet omnem virtutem eſſe laudabilem,ſingulæ ſpecies generis ſui participes ad laudis ornamenta referantur. Virtus omnis aut ſcientia & contemplatione,quæ nullum exigit actū,cernitur,vt prudentia:aut actione, quæ non vna & ſola ſpeculatione contenta,operam actumq; deſiderat, vt temperantia. In priore genere ſunt prudentia,calliditas,atq; ſapientia. Prudentia eſt,quæ conſtat ſcientia rerum bonarum & malarum.Hoc modo definit ipſe, de Natura Deorum tertio. & eodem libro,Callidos,inquit,appello, quorum tanquam manus opere,ſic animus vſu concalluit. Quid autem a ſapientia diſtet prudentia,diſtinguit Officiorum lib.ii.Princeps omnium virtutum eſt illa ſapientia, quam σοφίαν Græci vocant.Prudentiam enim quam Græci φρόνησιν dicunt,aliam quandam intelligimus,quæ eſt rerum expetendarum,fugiendarumq; ſcientia. Illa autem ſapientia,quam principem dixi,rerum eſt diuinarum,& humanarum ſcientia, in qua continetur deorum & hominum cummunitas,atq; ſocietas inter ipſos.Hęc ille. Quibus verbis oſtendit eſſe multo inferiorem prudentiam, quæ tantum circa res expetendas,fugiendaſq; verſatur.Sapientiam multo ſuperiorem, quæ expetenda,fugiendaq; videt,rationes omnium rerum ſcrutatur.vera & falſa, diuina & humana cognoſcit:quæ princeps eſt omnium virtutum, nec ab illis ſeparari poteſt. Prudētia eſt duplex:altera verſatur in rebus domeſticis, οἰκονομικὴ dicitur, ea eſt ſcientia diſpenſationis vniuerſæ domus:altera eſt prudentia ciuilis, Græce πολιτικὴ,quæ ratio eſt & ſcientia bene adminiſtrandæ ciuitatis. Igitur prudentia,calliditas,& ſapientia pollent,vimq; ſuam oſtendunt vna ſcientia,id eſt ſola contemplatione.In actione quidem capiunt aliud nomen.Etenim vt bene quis agat,in primis cognitione rerū opus eſt, vt prudentia,ſapientiaq;:deinde actione,quoniam virtus in agendo perficitur.Virtutis, inquit Officiorū primo, laus omnis in actione conſiſtit. Hæc virtus agendi, Temperantia nominatur. cuius proprium eſt moderari cupiditatibus,regere motus animi,ſedare perturbationes,modumq; rebus adhibere.Hic autem nomine temperanitæ complectitur omnes virtutes,quę in actione conſiſtunt: & ab vna temperantia tanquam ab vno fonte,deriuat alia genera virtutum:vnde conſtat hoc nomen extendi la-

tius q̃ quum temperantia, quarta virtutum ſpecies conſtituitur. Temperantiam facit duplicem, vnam priuatis in rebus: quæ nomine generis appellatur, aut moderationis. Alteram in publicis, quæ proprie iuſtitia nominatur. Temperantia priuatis in rebus eſt duplex. Aut enim res commodæ ſunt, aut incommodæ. Temperantia in rebus commodis, iterum duplex, aut enim adſunt, aut abſunt commoda. Hinc Continentia eſt in prætermittendis voluptatibus, quod affirmat ipſe, Voluptates autem ſunt ex opinione boni præſentis. author idē in quæſtionibus Tuſculanis. Hinc etiam Abſtinentia, quę res alienas & abſentes non concupiſcit. Alia eſt temperantia in rebus incommodis. Quæ autem futuris incommodis obſtat, Fortitudo: Quæ præſentia tolerat & perfert, Patientia nominatur. Fortitudinem atque patientiam magnitudo animi complectitur. quia præſentibus incommodis & futuris opponitur. Ea duplex, aut enim in rerum externarum deſpicientia ponitur, & pecuniam tribuit, id eſt quodlibet poſſeſſionum genus. ea vocatur Liberalitas. Aut res gerit magnas plenaſque laborum & periculorum: hæc vocatur altitudo animi, quæ capit incommoda, iniurias, grauia, inſedata, turbulenta, qualia ſuſcepiſſe ſe pro Republica gloriatur. De fortitudine & magnitudine animi Officiorũ primo, Omnis fortis animus & magnus, duabus rebus maxime cernitur: quarum vna in rerum externarum deſpicientia ponitur. altera eſt, vt res geras magnas illas quidem & maxime vtiles, ſed vehementer arduas plenaſque laborum & periculorum tum vitæ, tum multorum quæ ad vitam pertinent. Patientia ſic definitur ab eo ſecundo de Inuentione, Patientia eſt honeſtatis aut vtilitatis cauſſa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpeſſio.

In communione autem quæ poſita pars eſt, iuſtitia dicitur: eaq; erga deos religio, erga parentes pietas, vulgo autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animaduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia nominatur. Atq; hæ quidem virtutes cernuntur in agendo.

Iuſticia. Religio. Pietas. Fides. Lenitas. Amicitia.

Temperantia in ſuas res & in communes diſtributa eſt. In communione, & hominum ſocietate poſita pars eſt, Iuſtitia nomine. Iuſticia multiplex. Alia erga deos, quæ Religio vocatur. Alia erga parentes & patriam, quę Pietas aut Bonitas appellatur. Alia in creditis rebus ac fidei cõmiſſis, ea Fides eſt. Alia in moderatione & temperantia animaduertendi, hoc eſt maleficii corrigendi, cui Lenitati nomen eſt. Alia in beneuolentia & animorum coniunctione, quæ dicitur amicitia. In his omnibus officium eſt tribuere cuiq; ſuum, atq; ſeruare hominum communionem ac ſocietatem. Hæc ſunt igitur nomina virtutum, ſcientia, pru-

dentia domeſtica & ciuilis, calliditas atq; ſapientia. Actionis autem ſunt, temperantia, continentia, abſtinentia, fortitudo, patientia, liberalitas, altitudo animi, iuſticia: Iuſtitiæ partes, religio, pietas, fides lenitas, amicitia. Quod ſi philoſophi & idem Cicero aliam fecerunt virtutum diuiſionem, non ea de cauſſa hęc traditio repudianda eſt. Quid enim vetat idem aliter & aliter dici? Quis vnam perpetuo miſer anguſte perſequitur orbitam? Quis vnq̃ breuius aut melius iſta partitus eſt? Ridere poſſis inanem Georgiorum gloriam: qui totos Ariſtotelis locos huc adiiciunt: non vt apertius expatiari, remq; circunſpectare liceat, quod faceret bonus interpres, ſed vt extincto lumine confuſis omnibus, peregrina & graeca tenere videantur. Nec arduum eſt Ariſtotelis Ethica ſumere in manum, & inde multa tranſcribere: niſi aliter Ariſtoteles, aliter Cicero tractare voluiſſet. Ego quidem exiſtimo ad Ciceronis interpretationem nihil eſſe melius, q̃ dicta Ciceronis opportune citata. In tradendis virtutibus naturam ſecutus eſt. Quia nulla eſt ſine cognitione virtus, hinc auſpicandum fuit. Cognitio naturę excellentior eſt Prudentia. Hęc vſu firmata, Calliditas. Perfecta & omnibus numeris abſoluta cognitio, Sapientia eſt. Quod autem virtus actione perficitur, alter fuit locus de virtutibus actionis. Temperantiam, vt animi quandam moderatricem in componẽdis affectibus, vt ſummum genus conſtituit, vt quæ fuſa eſſet per omnia ſicut & decorum, quod genus ante fecerant ii qui dixere, Optimum eſſe modum, &, Nihil nimis, &, Modum ſummam eſſe virtutem. Ex eo fonte deriuauit fortitudinem, quæ ſe, non alium ſpectat: deduxit iuſtitiam, quæ virtus eſt ad comparata: ſubiecit illis ſpecies, vt prima quæq; videbatur, propriumq; ſingularum declarãdi cauſſa, dedit. Secuerunt alii minutius: ſed profeſſus eſt hunc locum virtutum latiſſime patentem, in anguſtam quandam reuocaturum diſputationem.

Sunt autem aliæ quaſi miniſtræ comiteſq; ſapientiæ, quarum altera quæ ſint in diſputando vera, atque falſa, quibuſq; poſitis quid ſequatur diſtinguit, & iudicat. quę virtus omnis in ratione, ſcientiaq; diſputandi ſita eſt: altera autem oratoria. Nihil enim eſt aliud eloquentia, niſi copioſe loquens ſapientia. quæ ex eodem hauſta genere quo illa quæ in diſputando, vberior eſt atq; latior, & ad motus animorum, vulgiq; ſenſus accõmodatior. Cuſtos vero virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemq; maxime conſequens verecundia eſt.

Dialectice.

Rhetorice.

Verecundia

Miniſtræ comiteſq; ſapientiæ, Dialectice & Rhetorice. Dialectice vera diſtinguit a falſis, quid e rebus poſitis vere colligi poſſit, vt in ſyllogiſmo, iudicat, cuius proprium eſt ratione & ſciētia diſputare. Rhetorice ex eodem hauſta genere veluti ſeminario diſſerēdi, vberior eſt atq; latior, &, vt Zeno dicebat, tanq̃ manus aperta. Ad motus animorum quos frequenter admiſcet, & ad vulgi ſenſus accōmodatior. Cur inquies hæ dicantur miniſtræ comiteſq; ſapientiæ., non itē cæteræ diſciplinæ? arbitror hanc eſſe cauſſam. Reliquæ diſciplinę verſantur in cognitione rerū, ſuntq; ſapientiæ quædā particulæ. Ratio diſſerendi & eloquentia cognitione rerū poſteriores ſunt: quoniā ante rē animo cogitaſſe, & cognouiſſe oporteat, q̃ ore & verbis enuncietur. Nec vnū quid proprium ſpectat, ſed omniū ſunt cōmunes artiū, quod affirmat Ariſtoteles Rhetoricorū primo. Ea de cauſſa comites ſunt miniſtræq; ſapientiæ. q; ſubſeruiant in exprimendis ac ſermone explicādis animi cōceptis, vt vis illa ſapiētiæ condita virtute dicēdi ad alios perferatur. Quid igiť eloquētiā ſapiētiāq; facit eādē? Verba ſunt ei' lib. iii. de Oratore. Hāc cogitādi pronūciandiq; rationē vimq; dicendi, veteres Græci ſapientiā nominabant. Et paulo poſt, Stoicis, inquit, habeo gratiam. q; ſoli ex omnibus, eloquentiam virtutem ac ſapientiam eſſe dixerunt. Fateor eloquentiam cognitioni omnium rerum coniunctam atque virtuti, ſapientiam eſſe. Tamen ſemper hoc manebit, eloquentię vim elocutione & actione monſtrari, cuius officii ratione dicitur miniſtra, comeſq; ſapientiæ. Id oſtendit illius oratio, Nihil eſt, inquit, aliud eloquentia, niſi copioſe loquens ſapientia. Hoc modo ſapientia non eſt eloquentia, niſi quum loquitur & copioſe dicit. Hoc etiam quęri poteſt, Putetne Dialecticen ſiue rationem diſſerendi, & eloquentiā eſſe virtutes? Certe multis locis affirmat, eloquētiam vnam eſſe de ſummis virtutibus. & id Quintilianus argumentatione confirmat. xxi. cap. lib. ii. vbi cenſet reliquas artes eſſe medias, quę neq; laudari per ſe, neq; vituperari poſſunt. ſed vtiles, aut ſecus, ſecundum mores vtentium fiunt. Rhetoricen autem & illam Dialecticen diſputatricen virtutes eſſe demonſtrat, & authoritate philoſophorum, & argumentorum probatione. quam opinionem concepiſſe veriſimile eſt ex eo, quod Cicero duas artes in virtutibus haberet, propterea q; opera dicentis præſtantiora ſunt, ac hominum ſocietati, magis expetenda. Addamus & hoc quamobrem initio ſapientiam propoſuit, vt quæ ſcientia contineretur? & tamen alio comites eius tranſtulit? Cauſſa eſt. aliæ virtutes per ſe ſunt expetendæ, proprieq; hoc nomine dicuntur: ſapientiæ comites niſi cum virtute coniunctæ, nullā vim retinere poſſunt, & nomen amittunt, ideoq; ſapientiam & virtutes natura ſequuntur. Sicut verecundia poſtrema collocatur, quia virtutum eſt omnium cuſtos: cuius eſt natura, dedecus fugere, laudemq; maxime conſectari.

Atq; hi ſunt quidem fere quaſi quidam habitus animi, ſic affecti & cōſtituti, vt ſint ſinguli inter ſe proprio

Habitus virtutum.

virtutis genere diſtincti, a quibus vt quęq; res geſta eſt, ita ſit honeſta neceſſe eſt, ſummeq; laudabilis. Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus, ad virtutē quaſi præculti, & præparati rectis ſtudiis, & artibus, vt in ſuis rebus, ſtudia literarum, vt numerorum, ac ſonorū, vt menſurę, vt ſyderum, vt equorum, vt venandi, vt armorum. In communibus propenſiora ſtudia in aliquo genere virtutis colendo, aut diuinis rebus deſeruiendo, aut parentibus, amicis, hoſpitibus, præcipue atque inſigniter diligendis.

Habitus artium & ſciētiarum.

Tria numero omni virtuti cōueniunt. Nam virtus omnis eſt habitus animi. Habet aliquid proprium. Honeſta eſt ſummeq; laudapilis. Virtus habitus animi dicitur, vt quædam qualitas, & conſtitutio, & affectus, quo ſic animus habet, ſic afficitur, ſic ad aliquid honeſtum mouetur. Vulgus habitum capit aliter, vt actuum concurſationem. Virtutem habitum facit Ariſtoteles ethicorum ſecundo, ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὖσα, τῇ πρὸς ἡμᾶς ὡρισμένῃ λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειε. Id eſt: virtus eſt habitus voluntarius in eo medio conſtitutus quod humanæ vitæ ratio prudenſque definiat. Habitus illi ſunt inter ſe proprio virtutis genere diſtincti. Aliter conſtituitur animus ad liberaliter agendum: Aliter habet ſe ad pericula capeſſenda: Aliter afficitur ad pietatis officia. Nam pro virtutum diſtincta varietate, animum varie comparari neceſſe eſt. Alii ſunt habitus animi, & conſtitutiones eius in cognoſcendis artibus. Etenim artium cognitio qualitas eſt animi: ſicut & virtus. Cicero in Academicis, Scientiam nuſq̄ eſſe cēſebat, niſi in animi motionibus atq; rationibus. Habitus iſti perfecti videntur, q; animum excolendo perficiunt, quodq; rectis ſtudiis & honeſtis artibus ad virtutem præparantur. Ii ſunt duplices: Alii verſantur in ſuis rebus, hoc eſt propriis non communibus, alii vero in communibus. In propriis ſunt hæc: vt ſtudia literarum, quæ grammatice eſt: vt ſtudia numerorum, arithmetice: vt ſonorum, muſice: vt menſuræ, geometria: vt ſiderum, aſtrologia: vt equorum, ἱππική, ars equorum domandorū: vt venandi, θηρευτική: vt armorum, tyrociniū: de quo Plato in Lachete, καὶ δὴ καὶ τὸ ὁπλιτικὸν τοῦτο, εἰ μὲν ἐστὶ μάθημα ὅπερ φασὶν οἱ διδάσκοντες, καὶ Νικίας λέγει, χρὴ αὐτὸ μανθάνειν. Hęc ſtudia nonnunq̄ conferuntur in cōmune. Tamē ex eo propria dicuntur, quod haberi ſine communicatione queunt. Nec ſic aliorū cōmoda ſpectant, vt ſtudia iuſtitiæ. Ex iis autem capit incrementum prudentia atque ſapientia, quamobrem pro virtutibus habentur, quia ad virtutem quaſi præco-

luntur,vt ſint animi præclaræ quædam facultates. In communibus autem rebus, hoc eſt ad iuſtitiam,communionis hominum ſeruatricem,pertinentibus, etiam ſunt ſtudia propenſiora. Ii ſunt habitus animi tanto præſtantiores virtute populari, quanto liberalium artium cognitio communi ſenſu maior eſt. Ea ſunt ſtudia morum,quæ in philoſophia verſantur.præcipue ſtudia iuſticiæ,religionis,pietatis,amicitiæ,fidei,beneuolentię.Hæc enim referre debemus ad iuſtitiam,quoniam paulo ante dixit eam virtutem in communione verſari: cæteras in ſuis rebus eſſe.Studia propenſiora dicuntur,quia nõ modo poſita ſunt in vulgari opinione communiq; omniũ ſenſu, ſed etiam inſtitutione ac doctrina magiſtri percoluntur,quo ſint in commnne bonum propenſiora.Ergo ſtudia philoſophiæ moralis & in ſuis rebus,& in communibus collocantur. Id ex actione cognoſces.Viuit aliquis frugi,Suo contentus eſt,Suo ſe pede metitur:hæc virtus & ſtudium virtutis huius,in ſuis eſt rebus.Propulſat aliquis a quibus debet & poteſt iniuriã,Deos colit,parentes officio pietatis adiuuat,ſolatur amicos, benigne tractat hoſpites:hæc ſtudia,& ex ſtudiis actiones in communionẽ conferuntur.

Atque hæc quidem virtutum.vitiorum autem ſunt genera contraria.Cernenda autem ſunt diligenter, ne fallant ea nos vitia,quæ virtutem videntur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiam immanitas in voluptatibus aſpernandis,& magnitudinem animi ſuperbia in animis extollendis, & deſpicientia in contemnendis honoribus,& liberalitatem effuſio, & fortitudinem audacia imitatur:& patiẽtiam duricia immanis, & iuſtitiam acerbitas,& religionem ſuperſtitio,& lenitatem mollitia animi,& verecundiam timiditas,& illã diſputandi prudentiam concertatio,captatioque verborum,& hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi.Studiis autem bonis ſimilia videntur ea,quæ ſunt in eodem genere nimia.

Vitia virtutibus proxima.

Si contrariorum diſciplina perſimilis eſt,ex virtutum diuiſione cognoſcimus vitiorum genera contraria.qualia ſunt imprudentia,imperitia,ſtultitia,intemperantia,libido,effrenata cupiditas,incontinentia,intolerantia, ignauia, deſidia,

impietas,inertia.Vitia quæ virtutem videntur imitari,trahunt nos in errorem, & ad praua deducunt,vt turpium rerum laudem ſequamur,quod vir bonus euitabit orator,niſi communi vtilitate ducetur.Tum licere putant malis rebus nomina bona imponere.de quo Quintilianus in tertio.Idem Ariſtoteles præcipit. Id quoq; quod mox Cornelius Celſus prope ſupra modum inuaſit.Quia ſit quędam virtutibus ac vitiis vicinitas,vtendum proxima deriuatione verborum: vt pro temerario fortem,pro prodigo liberalem,pro auaro parcum vocemus: quæ eadem etiã contra valent,quod quidem orator,id eſt vir bonus nunq̃ faciet,niſi forte communi vtilitate ducatur.Prudentiã imitari videtur malitia,quã definit de natura deorum lib.iii.Eſt malitia verſuta & fallax ratio nocendi.Et Tuſculana quarta,Malitia,inquit,certi cuiuſdam vitii nomen eſt:vitioſitas omnium.Cicero malitiam,dolum fallacem,malumq;,vulgus autem vitioſitatẽ capit.Immanitas eſt feritas quędam aſperitaſq; morum in voluptatibus aſpernandis,qualis eſt in nimia,& prorſus inhumana viuendi ſeueritate.Magnitudo animi eſt inter ſuperbiam,quæ præter modum extollit animos,& deſpicientiam,quæ deſpicit honores.Effuſio eſt prodiga largitio.Audacia,eſt inconſulta in periculum propenſio. Duritia immanis,eſt indigna ac beluina toleratio malorum.Acerbitas in exigẽdo iure acrior & immanior ſeueritas.Superſtitio,vana,importuna,inepta,formidoloſa religio.Mollitia animi,remiſſior eſt indulgentia. Diſputandi prudẽtiam, id eſt dialecticen,imitatur concertatio captatioq; verborum,quæ eſt ſophiſtarũ contentioſa garrulitas.Eodem modo oratoriam vim & eloquentiam aſſectatur inanis quædam profluentia loquendi,hoc eſt immoderata verborum redundãtia,ſine vllo pondere ſententiarum.Studiis autem bonis,vt grammaticæ,arithmeticæ,geometriæ,ſimilia videntur ea quæ ſunt in eodem genere nimia:vt ſupervacuæ rerum ſubtilium inueſtigationes,& inanis illa diligentia,quæ curioſitas appellatur.de qua Cicero quinto lib.de finibus,Omnia quidem ſcire cuiuſcũq; modi ſint,cupere,curioſorum eſt.duci vero maiorum rerum contemplatione ad cupiditatem ſcientiæ,ſummorum virorum eſt putandum.

Quamobrẽ omnis vis laudandi vituperandiq;,ex his ſumetur virtutum,vitiorumq; partibus.ſed in toto quaſi contextu orationis hæc erunt illuſtranda maxime, quẽadmodum quiſq; generatus, quemadmodum educatus,quemadmodũ inſtitutus moratuſq; fuerit:& ſi quid cui magnum, aut incredibile acciderit,maximeque ſi id diuinitus accidiſſe potuerit videri:tum quod quiſq; ſenſerit,dixerit,geſſerit,ad ea quæ propoſita ſunt,virtutum

genera accommodabuntur, ex illiſque iiſdem inueniẽdi locis cauſſæ rerũ, & euentus, & conſequentia requirent.

Materia laudandi vituperandiq́ ſumitur e locis virtutum atq́ vitiorũ. Virtutes igitur argumentorũ loci dicentur, non ampliſſimi loci, generibus pauci, qui rhetorici nominantur, ſed illorum ſpecies propioreſq́ loci. Nam virtutis eſt velut vnum corpus, Partes eius plurimæ: quæ quum ad vnum genus, vt corpus reducuntur, vno loco generis continentur. Quæ ſumentur ab iis locis, ſiue erũt argumẽta, ſiue materia dicẽdi, in toto quaſi contextu orationis & filo quodã perpetuo erunt illuſtranda maxime, hoc eſt exponenda genere orationis illuſtri, quod quale ſit ante declarauit. In temporum gradibus generatio pręcedet: educatio ſubſequetur: deinde inſtitutio morumq́ diſciplina. Tum ordine naturali cogitata, dicta, facta ponentur, ſuoq́ generi ſingula accommodabuntur, vt prudentiæ, vt fortitudini, vt temperantiæ. Magna, incredibilia. Diuina, quoniã animis afferunt voluptatem, ornate & ſuauiter erunt explicanda. qualia exempli gratia paulo ante ex Virgilio citabamus. Cauſſæ mirum in modum faciunt ad laudem, propterea quęritur qua de cauſſa quidq́ factum ſit. Vt ſi Spurius Melius annonam leuaſſet ſolo nomine liberalitatis, id erat factum laudabile. Credita eſt alia cauſſa, vt ambitio regni, quę turpem videbatur effeciſſe largitionem. Conſtituendæ ſunt igitur honeſtæ cauſſæ, vt ſimiles eſſe videantur effectus. Ex cauſſis agunt aliæ neceſſario, aliæ ſine vlla neceſſitate. Ex illis conſequentia, quæ neceſſario conſequi dicit in Topicis: Ex his profluũt euentus. qui non eueniunt ex cauſſis neceſſario. Vt quum Cicero D. Brutum laudat Antoniana tertia, O ciuem natum reipublicæ, memorem ſui nominis, imitatoremque maiorum. Ponit euentũ cauſſæ minime neceſſariæ. Nam genus illud a Iunio Bruto, qui Tarquinios exegit, videtur impuliſſe D. Brutum ad interficiendum Cæſarem, ſed non fuit neceſſe. Quum vero Seruium Sulpitium exornat his verbis, Nec vero ſilebitur admirabilis quædã & incredibilis, & pene diuina eius in legibus interpretandis, æquitate explicandis, ſcientia: ponit conſequẽtia. Neceſſe eſt enim poſita pene diuina ſcientia conſequi gloriam, & nomen eius apud multos. Hic ne quis requirat illam philoſophorum neceſſitatem. Neceſſaria cum Cicerone dicimus, ea quæ vix vnquam fiunt aliter, agente ſponte natura. Cauſſæ rerũ & euentus, & conſequentia requirentur ex illis inueniendi locis, qui principio numerabantur, non ex his minoribus, vnde laudandi vituperandiq́ materia depromitur.

Neq́ vero mors eorum, quorum vita laudabitur, ſilentio præteriti debebit, ſi modo quid erit animaduertendum aut in ipſo genere mortis, aut in iis rebus quæ

poſt mortem erunt conſecutæ. C.F. Accepi iſta, didiciq́ breuiter, non ſolum quemadmodum laudarem alterum, ſed etiam quemadmodum eniterer, vt poſſem ipſe iure laudari.

Ab ipſo genere mortis, & ab iis rebus quę poſt mortē erunt conſecutę, laus accipi poteſt. Sicut a maioribus ac parentibus ante nos, & a modo naſcendi capitur: vt laudatus eſt Iulius Cæſar, qui vulneribus acceptis ſinum ad ima crura deduxit, quo honeſtius caderet etiā inferiore corporis parte velata. Laudatus & ab iis rebus quæ poſt mortem erant conſecutæ. Nam relatus eſt in deos, ac percuſſorum fere neq́ triennio quiſq̃ amplius ſuperuixit, neq́ ſua morte defunctus eſt. Hactenus de ratione virtutum: quarum tractatio ſicut ad laudem, facit etiā ad bene beateq́ viuendum. Sic enim voluit optimam diſciplinam, quam magni faceret, ab vtilitate commendari.

De deliberatione.

Deliberandi finis.

Deliberanti quid videndum.

Videamus igitur deinceps in ſententia dicenda, quā viam, & quæ præcepta teneamus. C.P. Eſt igitur in deliberando finis vtilitas, ad quam omnia referuntur in conſilio dando, ſententiaq́ dicēda: vt illa prima ſint ſuaſori, aut diſſuaſori videnda, quid aut poſſit fieri, aut non poſſit, & quid aut neceſſe ſit, aut non neceſſe. Nam & ſi quid effici non poteſt, deliberatio tollitur, quanuis vtile ſit: & ſi quid neceſſe eſt (neceſſe autem id eſt ſine quo ſalui, liberive eſſe non poſſumus) id eſt reliquis & honeſtatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendū. Cum autem quęritur quid fieri poſſit, videndum etiam eſt quam facile poſſit. Nam quæ perdifficilia ſunt perinde habenda ſæpe ſunt, ac ſi effici non poſſint. Et cum de neceſſitate attendemus, & ſi aliquid nō neceſſarium videbitur, videndum tamen erit quam ſit magnū. Quod enim permagni intereſt, pro neceſſario ſæpe habetur. Itaq́ cum conſtet hoc genus cauſſarum ex ſuaſione, & diſſuaſione, ſuaſori proponitur ſimplex ratio, ſi & vtile

eſt,& fieri poteſt,fiat.Diſſuaſori duplex:vna ſi non vtile eſt,ne fiat:altera,ſi fieri non poteſt,nec ſuſcipiatur. Sic ſuaſori vtrunq; docendum eſt, diſſuaſori alterum infirmare ſat eſt.

Dicere ſentẽtiam,eſt aliquid oratione decernere, quod fit in deliberando.hoc ſecũdum genus eſt,ſi quæſtionum rationem ordinemq; ſpectemus.Nam quum theſis & conſultatio ſit natura prior,ac ſæpius in hoc genere & ſuperiori tractetur,q̃ iudicio,ordine quæſtionum exornatio,& deliberatio iudiciale genus antecedunt.Quod autem honeſtas in demonſtratione finis eſt,in deliberatione vtilitas qua complectitur honeſtatem,prępoſuit illud genus,in quo quæritur,quid honeſtum ſit:quia poſterius eſt,an honeſtum vtile ſit.Principio cõſtituit finem, vt ad quem referuntur omnia.Hoc eo fit q; natura finem ſpectans initio,quem poſtremum aſſequatur,ad eum reducit omnia.In deliberatione recte ſtatuitur finis vtilitas,etſi Quintilianus improbat.Deliberationes,inquit,miror a quibuſdam ſola vtilitate finitas.Eos excuſat poſtea.nec dubito quin ſecundum opinionem pulcherrimam,ne vtile quidem,niſi quod honeſtum eſſet,exiſtimarint.Sic res habet.Cicero paulo poſt,Vtilitas,inquit,in diſcernendis bonis maliſq; verſatur:bonis ſubiicit honeſta quæ proficiſcuntur a virtutibus:hoc modo vtilitate comprehendit honeſtatẽ.Sed vir ſapiens intellexit in deliberando honeſta conſiderari,non ſimpliciter,& vt ſunt honeſta,ſed vt nobis vtilia,vel ad gloriã, vel ad boni conſecutionem.quod quum ſit,vtilitas poſtremus eſt finis. Deliberationis ſunt duæ partes:ſuaſio & diſſuaſio.Vtriuſque eſt videre,primum quid aut poſſit fieri,aut non poſſit:& quid neceſſe ſit,aut non neceſſe. Siquid effici nõ poteſt,deliberatio tollitur, quanuis vtile ſit. vt ſi conſtet Iſthmon intercidi non poſſe,fruſtra in poſterum deliberat Cæſar. Neceſſe quid accipi velit,oſtendit. videbat enim fore qui dicerent,Neceſſarium hic non habere locum,quod Quintilianus arripuit.Quãtalibet,inquit,vis ingruat,aliquid fortaſſe pati neceſſe ſit, nihil facere.Neceſſarium eſt igitur,& quod aliter fieri non poteſt, & quod ſi fieri poteſt,tamen ſaluis nobis,aut ſalua dignitate noſtra fieri non poteſt.Hoc neceſſe eſt,quod arbitratur reliquis honeſtatibus in ciuili ratione & commodis anteponendum.Vt Antoniana ſeptima,Bellum cum Antonio neceſſarium dicit, quia pax eſſe non poteſt ſalua libertate populi Romani. Pax eſt tamen ſua natura & honeſtior & commodior q̃ pugna ciuilis. Rurſus vtrãq; partem diuidit, Quærendum eſt an omnino fieri poſſit,& q̃ facile poſſit?Nam quæ perdifficilia ſunt,perinde habenda ſępe ſunt,ac ſi effici non poſſint.Vt effici potuit, Annibalem in Italia vinci. verum quia perdifficile erat,nõ putarunt id effici poſſe Romani,ideoq; reuocauerunt in Aphricam.Quærendum eſt eodem modo quid omnino neceſſarium,quidq; magni interſit tanquam neceſſarium. Mancinus

facere foedus illud Numantinum neceſſarium vidit, ſi militem ſeruare vellet. fecitq; neceſſitate ductus. Roma ſeruos armauit in Annibalem prope neceſſario, Id enim videbat opem ferre poſſe reipub. Hoc quoq; neceſſe duxit. Suaſori proponitur vna ratio, ſi & vtile eſt, & fieri poteſt, fiat. Vt Cicero bellum ſuadet in Antonium, Philippica ſeptima. Si pace frui uolumus, bellum gerendum eſt: ſi bellum omittemus, pace nunquam fruemur. Vtile proponit pace frui. Quod autem bellum fieri poſſit, oſtendit. Eos Conſules habemus, eam pop. Ro. alacritatem, eum conſenſum Italiæ, eos duces, eos exercitus, vt nullam calamitatem reſp. accipere poſſit, ſine culpa Senatus. Diſſuaſori duplex ratio proponitur. Vna, ſi non vtile eſt, ne fiat. Altera, ſi fieri non poteſt, ne ſuſcipiatur. Idem in eadem oratione, in qua partes ſuaſoris & diſſuaſoris agit. Cur igitur pacem nolo? quia turpis eſt, quia periculoſa, quia eſſe non poteſt. Suaſor igitur vtrunq; docet, diſſuaſor altero cōtētus eſſe poteſt. Illi proponitur vnica via, hic habet optionem, vtram malit viam tenere.

De vtilitate

Quæ per ſe expetenda propter cōmoditatem

Quare quoniam in his verſatur omne cōſilium duobus, de vtilitate ante dicamus, quæ in diſcernendis bonis, maliſq; verſatur. Bonorum autem partim neceſſaria ſunt, vt vita, pudicitia, libertas, vt liberi, coniuges, germani, parentes: partim non neceſſaria, quorum alia ſunt per ſe expetenda, vt ea quæ ſita ſunt in officiis, atq; virtutibus: alia ꝙ aliquid commodi efficiunt, vt opes & copiæ. Eorum autem quæ propter ſe expetuntur, partim honeſtate ipſa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honeſtate, ea quæ proficiſcuntur ab iis virtutibus de quibus paulo ante eſt dictum: quæ ſunt laudabilia ipſa per ſe. Commoditate autem aliqua, quæ ſunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda. Quorum alia ſunt quaſi quodammodo cum honeſtate coniuncta, vt honos, vt gloria: alia diuerſa, vt vires, forma, valetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ.

Vtilitas in diſcernendis bonis maliſq; verſatur, id eſt rebus expetēdis atq; fugiendis. Bonorum, quibus vtilitatem metimur, alia neceſſaria, hoc eſt ſine qui

bus ſalui liberi ve eſſe non poſſumus. Sic ante definit, vt vita, pudicitia, libertas, vt liberi, coniuges, germani, parentes. Tolle vitã, perimus: dic liberos, coniuges, germanos, parentes eſſe perituros, iterum quodammodo perimus, aut periclitari velle debemus: quoniam illorum vita, nobis æque chara debet eſſe atque noſtra. Tolle libertatem aut pudicitiam, miſere ſeruimus. Seruitute mors omnis optabilior eſt, quod ſæpe teſtatur. Dicamus vno verbo, Nullam exiſtimat vitam ſine libertate, & honeſta cõditione vitæ. Hęc autem plurimum valẽt ad perſuadendum, & in Antonium frequenter vſurpat. Bonorum partim non neceſſaria, quibus deſtituti vitam libertatẽq; retinere poſſumus, nõ vniuerſis quidẽ deſtituti, ſed aut ſingulis, aut multis eorum. Ea ſunt duplicia, alia ſunt per ſe expetenda, vt officium, quod ab ipſo finitur hoc modo, Officium eſt quod ita factum eſt, vt eius facti probabilis ratio reddi poſſit. Alia non per ſe expetuntur, ſed q aliquid cõmodi efficiunt, vt opes & copiæ. Eorum quæ propter ſe expetũtur, partim honeſtate ipſa, partim cõmoditate aliqua expetuntur. Quæ diuiſio mirabilem quandã videtur habere difficultatem. Nam ſecundum mẽbrũ cõfundit, & priore cõmiſcet. Et paulo poſt diuitias referre videtur ad ea, quę ſunt per ſe expetenda, quas ante ſubiecerat his quæ aliquid cõmodi efficiunt. Deinde tria genera bonorũ reuocat ad ea quæ propter ſe expetũtur. quomodo propter ſe expetuntur? Hæc mihi relinquẽda videbantur iis, qui putant omnia eſſe peruia. Nõ erat verendum ne vitio darent meã negligentiam ſi quid intactũ reliquiſſem, ſed timendum potius ne meã accuſent diligentiã, quæ multo facilius ſui tædiũ parit. Etſi vereri non debeam, eloquentiæ præcepta copioſe tractare, ſi qua mihi data fuiſſet eloquẽdi facultas: quia turpe ſit in copioſa ratione dicẽdi, inopia & ieiunitate laborare. Illi ſciũt, neſcimus. Perficiunt, vix bene conamur. Cõpẽdia viarum ſequuntur, longiora, ſi modo ſunt apertiora, malumus. Nihil vſq̃ reperiunt impedimenti, nos circa momẽta luctamur. Impellamus igitur & hunc ſcopulũ. Expetendorum tria ſunt genera, Aliud eſt ſimpliciter honeſtũ, vt officiũ & virtus. Aliud honeſtũ vtilitati copulatum, vt gloria. Aliud vero ſimpliciter vtile, vt diuitiæ. Primũ genus honeſtate ſola petitur, qua nihil eſt vtilius. Alterum nõ honeſtate modo quæ potior eſt, ſed etiã cõmoditate quadã expetitur, vt honos & gloria. Tertium vtilitate ſola ducitur, vt vires, forma, valetudo, nobilitas, diuitiæ, cliẽtelæ. Sũt igitur duo genera cõmodorũ, vnde totidẽ diuiſiones. Diuitiæ pertinẽt ad ſecundũ genus, nec ſunt propter ſe expetendæ. Bonorũ tria genera ſunt propter ſe expetẽda, ſi modo iunguntur honeſtati. Sed quædã bona ſunt diuerſa, hoc eſt nulla cum honeſtate coniuncta, vt diuitiæ, clientelæ. Ex his obiecta diſſoluimus, hanc autem rerum diuiſionem hic videas, quũ dicit, Quorum, ſcilicet cõmodorum, alia ſunt quaſi quodammodo cum honeſtate coniuncta, vt honos, vt gloria: alia diuerſa, vt forma, vires, valetudo Videas & ſecundo libro de Inuentione, Rerũ expetẽdarũ, inquit, tria genera ſunt. Nam eſt quiddã quod ſua vi nos alliciat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſua

dignitate,quod genus virtus,ſcientia,veritas eſt. Aliud autem non propter ſuam vim & naturam,ſed propter fructum atq; vtilitatem petendum,quod genus pecunia eſt. Eſt porro quiddam ex horum partibus iunctum, quod & ſua vi & dignitate nos inducit,& præ ſe gerit quandam vtilitatem,quo magis expetatur, vt amicitia,bona exiſtimatio. Hæc ille.

Eſt etiā quaſi quędam materies ſubiecta honeſtati, quæ maxime ſpectatur in amicitiis:amicitię autem,charitate & amore cernuntur. Nam cum deorum,tum parentū patriæque cultus,eorumque hominū,qui aut ſapientia,

Charitas. aut opibus excellunt, ad charitatem referri ſolet. Coniuges autē & liberi & fratres,& alii quos vſus,familiaritaſque cōiunxit,quāquam etiam charitate ipſa,tamē

Amor. amore maxime continētur. In his igitur rebus cum bona ſint,facile eſt intellectu quæ ſint contraria.

Eſt etiam quaſi quædam materies ſubiecta honeſtati,quæ maxime ſpectatur in amicitiis,hoc eſt, amicitiæ partim honeſtate ipſa,partim cōmoditate aliqua expetuntur:ex quibus vt e materia & hypotheſi ducitur argumentum deliberāti. Amicitia,inquit,ſecundo de Inuentione,voluntas eſt erga aliquem rerum bonarum,illius ipſius cauſſa,quem diligit,cum eius pari voluntate. Hic quia de ciuilibus cauſſis loquimur,fructus ad amicitiam adiūgimus, vt eorū quoq; cauſſa petēda videatur,ne forte qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant,reprehēdere incipiant:quanquam ſunt qui propter vtilitatem modo petendā putāt amicitiam,ſunt qui propter ſe ſolum,ſunt qui propter ſe & vtilitatem,quorum quid veriſſime conſtituatur alius locus erit conſiderandi. Nunc hoc ſic ad vſum oratorium relinquatur,vtrāq; propter rē amicitiā eſſe expetendam. Hactenus Cicero. Fx his colliges cur amicitiā ab iis quæ propter ſe expetūtur, ſeparauerit. Amicitiæ duplices. Nā charitate & amore cernūtur. Charitas eſt ſanctus amor & cultus deorum,parentū,patriæ,ſapiētiū,& illuſtriū virorū. Hæc amicitia eſt quædam ſanctior. Amor honeſtus lati[9] patet. Etenim dicitur omnis amicitia nulla indigētia,nulla vtilitate quęſita,vt in fratres,coniuges,liberos,familiares, neceſſarios. his oībus,quod amoris propriū eſt,optare bona debem[9] pter illū,cultū charitatis.

Quodſi ſemper optima tenere poſſem[9], haud ſane, quoniam quidem ea perſpicua ſunt, conſilio multum egere

mus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, perſæpe euenit vt vtilitas cum honeſtate certet, earumque rerum contentio plerunq; deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honeſta propter vtilitatem relinquantur, ad hanc difficultatē explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem ſolum, ſed etiā ad opiniones eorum qui audiunt, accommodanda eſt oratio, hoc primum intelligamus, hominum duo eſſe genera: alterum indoctū & agreſte, quod anteferat ſemper vtilitatem honeſtati: alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaq; huic generi laus, honos, gloria, fides, iuſtitia, omnisque virtus: illi autem alteri quæſtus, emolumētum, fructuſque proponitur, atque etiam voluptas, quæ maxime eſt inimica virtuti, boniq; naturā fallaciter imitando adulterat, quam immaniſſimus quiſq; acerrime ſequitur: neque ſolum honeſtis rebus, ſed etiam neceſſariis anteponit. In ſuadendo, cum ei generi hominum cōſilium des, ſæpe ſane laudanda eſt.

Vtilitas cū honeſtate certat.

Perſonis accommodāda delibera-tio.

'Ad deliberādum parata materia eſt, vt omnia genera bonorum quæ vel honeſtate ipſa, vel commoditate ſola expetuntur. Quid proxime cohæret? Proximum videtur id, ſpectare qui ſint qui deliberent, vt habita ratione perſonarum, ex vtilitate cauſſæ ſpectet orator, quæ quibus bona debeant accōmodari. Si ſemper optima tenere poſſemus, vt in conſilio bonorum atq; ſapientium, haud ſane conſilio multum egeremus, quoniam quidem perſpicua ſunt optima quęq;, niſi mortalitatem noſtram occæcaret vtilitas. Sed varia temporum conditio & opportunitas agendi capit hominum mentes. Diuortium facit honeſtorum & vtilium. Inde ſuccreſcit populare deliberandi genus, in quo opportuna cum dignitate, honeſta cum vtilitate certant. 'Opportunitas autem, vt ait de Finibus, eſt εὐκαιρία & temporis occaſio, rebus agendis conueniens, in qua maxime ſpectatur vtilitas, ſicut honeſtas in dignitate. Vtrumq; deliberandi genus oratori vidēdum, cuius oratio ad opiniones eorum qui audiunt, accommodatur, vt animos

tractare,& adſuum finem perducere queat:ſi non veritate rectaq; via,certe errore viarum quæ ducunt ad veritatem. Is igitur indoctum & aggreſte hominum genus,hoc eſt neq; literis,neq; ciuili prudentia politum,vtilitate pelliciet. Expolitum vero diſciplinis & honeſta ratione viuendi, facilius dignitate rerum commouebit. Huic generi polito,laus,honor,gloria,fides,iuſtitia, omniſq; virt⁹ proponitur. Laus eſt omnium rerum bonarum. Honos exhibetur in teſtimonium virtutis,& in re non in voce poſitus eſt. Gloria eſt incorrupta vox iudicantium de excellente virtute. Sic finit ipſe Tuſculana tertia. Illi generi indocto quæſtus, emolumentum,fructuſq; proponitur. Quæſtus eſt pecuniæ. Emolumẽtum dicitur quicquid prodeſt,ὠφέλημα græce. Huic contrarium,detrimentum. Fructus hic omne commodum accipitur. Quid autem differat ab emolumento tradit ipſe tertio de Finibus. Illa quæ proſunt,aut quæ nocent, id eſt emolumenta,& detrimenta,aut bona ſunt,aut mala,quæ ſint paria neceſſe eſt. Commoda autem & incommoda in eo genere ſunt,quæ prępoſita & reiecta dicimus:ea poſſunt paria non eſſe. Significat emolumenta bona eſſe,fructus indifferentes,per ſe nec bonos,nec malos. Indocti etiam voluptate capiuntur,quam Stoici definiũt ſublationem animi ſine ratione opinantis ſe magno bono frui. Habet lætitiam in animo,commotionem ſuauem iucunditatis in corpore. Voluptas eſt maxime inimica virtuti,quia,vt inquit primo de Legibus, Imitatrix boni voluptas, malorum autem mater omnium. cuius blanditiis corrupti non cernunt ea quę natura bona ſunt,quia res honeſtæ dulcedine hac & ſcabie carẽt. Hæc ille. Quod igitur imitatrix boni voluptas,blandiſſima domina eſt,& eadem illecebra turpitudinis,honeſti boniq; naturam fallaciter imitando adulterat: quippe quæ habeat quiddam ſimile naturali bono,lenitatis eſt enim & ſuauitatis. Voluptatem immaniſſimus quiſque acerrime ſequitur. quoniam quanto immanior eſt quiſquam,tanto propius accedit ad beluas,quæ voluptate ducuntur. Atqui videntur hæc repugnare ſuperioribus. dicebat antea, Temperantiam immanitas imitatur in voluptatibus aſpernandis. Sed immaniſſimum capit hic,qui ſenſum ſecutus a naturali bono longiſſime receſſit. immanitatem capiebat atrociorem,nimiamq; temperantiam.

Et illud videndũ,quãto magis homines mala fugiãt, q̃ ſequantur bona. Nam neq; honeſta tã expetunt, q̃ deuitãt turpia. Quis enim honorem,quis gloriã, quis laudem,quis vllum decus tam vnq̃ expetat,q̃ vt ignominiã, infamiam,contumeliam, dedecus fugiat? quarũ rerum dolor grauis eſt. Eſt genus hominum ad honeſtatem natum malo cultu,prauiſq; opinionibus omne corruptum,

Honeſti quibus rebus ducantur.

Quare in cohortando, atq; ſuadendo propoſitum quidẽ erit nobis illud, vt doceamus qua vi bona conſequi, malaque vitare poſſimus. Sed apud homines bene inſtitutos plurimũ de laude, & de honeſtate dicem⁹, maximeq; ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum vtilitate tuenda, augendaq; verſantur. Sin apud indoctos, imperitoſq; dicemus, fructus, emolumenta, voluptates, vitationeſque dolorum proferantur, addantur etiam contumeliæ, atque ignominiæ. Nemo enim eſt tã agreſtis, quem non ſi ipſa minus honeſtas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moueat. Quare quod ad vtilitatem ſpectat, ex iis quæ dicta ſunt, reperietur.

Indocti quibus capiantur rebus.

Quid rudibus & politis maxime conueniret, oſtendit. Nunc vtriſq; deliberando proponenda mala cenſet, quia multo magis homines mala fugiunt q̃ ſequuntur bona, neque honeſta tam expetunt q̃ deuitant turpia. Ergo ſumenda etiam contraria ſuaſori, vt honos ignominia, gloria infamia, laus contumelia, decus dedecus. Sed qui fit vt genus hominum ad honeſtatem natum, non tam honeſta expetat q̃ deuitet turpia? Subiicit cauſſam, q, malo cultu prauiſq; opinionibus omne corruptum eſt, nec virtute & ſcientia excolitur, nec certa rectaq; conſectatur. Ergo docebit orator in conſilio qua vi bona conſequi, quaq; ratione mala vitare poſſimus. Ex bonis autem plurimum valent, quæ in communi hominum vtilitate tuenda, augendaq; verſantur, quod genus eſt iuſtitia, fides, liberalitas, omniſq; virtus quæ ſpectat hominum ſocietatem.

De efficiendi facultate.

Quid autem poſſit effici, necne poſſit, in quo etiam q̃ facile poſſit, quamq; expediat, quæri ſolet, maxime ex cauſſis iis, quæ quanque rem efficiant, eſt videndum. Cauſſarum autem genera ſunt plura. Nã ſunt aliæ quæ ipſæ conficiunt, aliæ quę vim aliquam ad conficiẽdum afferunt. Itaq; illæ ſuperiores, conficientes vocentur: hæ reliquæ ponantur in eo genere, vt ſine his confici non poſſit. Conficiens autem cauſſa, alia eſt abſoluta, & per

fecta per ſe alia aliquid adiuuans, & efficiẽdi ſocia quædam. cuius generis vis varia eſt, & ſæpe aut maior, aut minor, vt & illa quæ maximã vim habet, ſola ſępe cauſſa dicatur. Sunt aũt aliæ cauſſæ quæ aut propter principium, aut propter exitum conficientes vocãtur. Cum autem quæritur quid ſit optimũ factu, aut vtilitas, aut ſpes efficiendi ad aſſentiendũ impellit animos. Et quoniam de vtilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere quibuſcũ, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus, armorum, pecuniæ, ſociorum, earumve rerum quæ ad quanque rem efficiendam pertinent, poſſimus vti requirendum eſt. Neq; ſolum ea ſunt quæ nobis ſuppetunt, ſed etiam illa quæ aduerſantur, videnda. Et ſi ex contentione procliuiora erunt noſtra, non ſolum effici poſſe quæ ſuademus, erit perſuadendum: ſed curandum etiam vt illa facilia, procliuia, iucunda videantur. Diſſuadentibus autem aut vtilitas labefactanda eſt, aut efficiendi difficultates efferendæ, neq; aliis ex præceptis, ſed iiſdẽ ex ſuaſionis locis.

Ex quibus rebus colligatur efficiẽdi facultas.

Diſſuadẽdi ratio.

In duobus verſatur omne cõſiliũ, ſi & vtile eſt, & fieri poteſt, fiat. De vtili priori loco dictum eſt, quod quidem videbatur eſſe natura ſecundum. Nam videtur omnium primum, cognoſcere poſſitne aliquid fieri: quia ſiquid effici non poteſt, deliberatio tollitur. Sed vtilia cupimus, qui fruamur, inquirimus, idcirco hũc ordinem ſequimur. Si veniat in dubium poſſit ne aliquid effici, quoniam coniectura ducitur, a cauſſis ſumetur argumentum, qui maxime coniecturalis eſt locus. Cicero in Diuinatione, In quo ſi te multum natura adiuuaret, ſi optimis a pueritia diſciplinis & artibus ſtuduiſſes, in his elaboraſſes: ſi literas gręcas Athenis, non Lelybęi, Latinas Romę, non in Sicilia didiciſſes, tamen eſſet magnum, tantam cauſſam tam expectatam, & diligẽtia conſequi, & memoria complecti, & oratione exponere, & voce & viribus ſuſtinere. Cæcilium cauſſam ſuſtinere nõ

poſſe monſtrat,cui natura,ars,& exercitatio tres eloquentiæ cauſſæ defuerunt. Cauſſa iudicialis eſt quidem,ſed pars illa cohortantis,ne quid tentet Cæcilius ſupra vires. Cauſſarum aliæ conficiunt,quæ efficientes inde vocitantur: vt pudor efficit ruborem. Aliæ vim aliquam ad conficiendum afferunt,vt inſtrumenta,tempus,locus,ſine quibus aliquid effici non poteſt. Efficiens autem cauſſa,alia eſt abſoluta & perfecta per ſe,quæ ſola certo rem efficit:vt ſol diem,ignis calorē. Alia aliquid iuuans,& efficiendi ſocia quædam:vt terra plantas efficit,ſed adiuta cultu,ſole,pluuia,rore. Hæc aut maior eſt,aut minor,vt natura & vſus ad eloquentiam plus faciunt,quam cognitio præceptorum. Sunt autem aliæ cauſſæ quæ conficientes vocantur,aut propter principium,vt materia,quod eſt principium rerum:aut propter exitum,vt finis rei quæ ſuſcipitur. Ferrum gladii cauſſa eſt, quia materia. Artium finis eſt ſcientia. Quæ pertineant ad cauſſas,alia tradit in Topicis. Hactenus de vtilitate & efficiendi poteſtate. Nunc vſus eſt eorum,vt ad aſſentiendum impellant animos:quod facilius obtinebunt,ſi quæ rerum dicuntur appendices vulgo circunſtantiæ,ponentur,quibuſcum,contra quos,quo tempore,quo loco,quibus facultatibus vtamur,ſi noſtra & aduerſa inter ſe comparemus,vt ex duobus procliuiora videamus. Quod ſi ex contentione,id eſt comparatione,procliuiora,hoc eſt faciliora noſtra videbuntur, non erit ſatis, ita nobis videri,ſed erunt oratione demonſtranda,vt non modo dicenti,ſed aliis etiam facilia procliuia, iucunda videantur. Cicero Antoniana quarta facit hanc rerum contentionem,ad cohortandum populum Romanum aduerſus Antonium. Quibuſcum bellum ſuſcipiat,vt D. Bruto,C. Cæſare,veteraniſq;. Contra quem, vt alterum Spartacum Antonium. Quo tempore,vt quum ad recuperandam libertatem exarſit omnis Italia. Quibus facultatibus,vt Republica,Senatu, ærario,quæ non habet Antonius. Hinc ſua facilia,procliuia,iucunda colligit his verbis, Vt igitur Catilinam diligentia mea,Senatus authoritate,veſtro ſtudio & virtute fregiſtis: ſic Antonii nefarium latrocinium, veſtra cum Senatu concordia, tanta quanta nunq̄ fuit,fœlicitate & virtute exercituum ducūq; veſtrorum breui tempore oppreſſum eſſe audietis. Quemadmodum autem ſuaſori proponitur vna ratio,ſi & vtile eſt,& fieri poteſt,ſic ita diſſuaſori duplex:aut vtilitas ab eo labefactanda eſt,quod agit in Seruilium Rullum:aut efficiendi difficultates efferendæ,quod facit in diſſuaſione pacis, Antoniana ſeptima.

Vterq; vero ad augendum habeat exemplorum, aut recentium,quo notiora ſint:aut veterum, quo plus authoritatis habeant,copiam. Maximeq; ſit in hoc genere meditatus,vt poſſit vel utilia,ac neceſſaria ſæpe honeſtis,vel hæc illis anteferre. Ad commouendos autem

De mouendis animis in deliberatione.

animos maxime proficient, ſi incitandi erunt, huiuſmodi ſententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium ſatiandum, aut ad vlciſcendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimẽdi, de incerto ſtatu fortunæ dubiiſq; euẽtis rerum futurarum, & retinendis ſuis fortunis, ſi erunt ſecundæ, ſin autem aduerſæ, de periculo commonendi. Atq; hi quidem ſunt perorationis loci. Principia autem in ſententiis dicendis breuia eſſe debebunt. Non enim ſupplex vt ad iudicem venit orator, ſed hortator, atq; authór. Quare proponere qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus ſit debet, hortariq; ad ſe breuiter dicentem audiendum. Tota autem oratio ſimplex, & grauis, & ſententiis debet ornatior eſſe q̃ verbis.

Deliberatiua qualis oratio.

A propriis argumẽtorũ locis ad cõmunes ordine perducit: vnus eſt exemplorũ, alter cõtẽtionis honeſtorũ & vtiliũ, terti[9] affectuũ, quart[9] autẽ figurę orationis. De exẽplis in hoc gñe Quint. hoc modo, Vſum exẽplorũ nulli materiæ magis conuenire merito fere omnes conſentiunt, quum plerunq; videantur reſpondere futura præteritis, habeaturque experimentum velut quoddam rationis teſtimonium. Alia exempla ſunt recentia eaque notiora ſunt, alia vetera, in quibus plus eſt authoritatis: vtraq; Ciceroni frequentiſſima. Alterum eſt cõmune præceptum oratorem in hoc genere deliberandi eſſe oportere meditatum, hoc eſt exercitatum ſchola, & priuata cogitatione, ac paratos habere communes locos, vt promptius dicat aliquando pro vtilitate contra dignitatem, aut pro dignitate contra opportunitatem, quoniam hæc aliquando conflictantur. Vt qui voluerunt acta Syllæ manere non dignitate, ſed vtilitate firmarunt: aduerſarii contra, ſed vicit vtilitas. Cicero de actis Cæſaris, Primum igitur acta Cæſaris ſeruanda cenſeo. non quo probem. quis enim id quidem poteſt? ſed quia rationem habendam maxime arbitror pacis & ocii. Ponit exemplum Quintilianus in tertio de Opiterginis. Aliud præceptum commune de mouendis affectibus. Aut incitantur animi, aut mitigantur atque reprimuntur. Si incitandi erunt, huiuſmodi ſententiæ proficient, quę ad explendas cupiditates, hoc eſt ad implenda deſideria concepta opinione boni futuri pertinebunt. Aut ad odium ſatiandum, id eſt ad conficiendum, quod ira inueterata (Sic odium finit) affectat. Aut ad vlciſcendas iniurias, Etenim ex quatuor animi motibus duo incitant, ægritudo, cupiditas:

duo reprimunt, voluptas, metus. Ad ægritudinem odium pertinet: ad cupiditatem vlciſcendi voluntas. Sic pro lege Manilia, odium cupiditatemq; P. Romani concitat in Mithridatem, qui ciues Romanos in Aſia necauerat, exhortatur ad vlciſcendam iniuriam. Videte quem vobis animum ſuſcipiendum putetis. Maiores veſtri ſæpe mercatoribus, ac nauiculatoribus iniurioſius tractatis bella geſſerunt, vos tot ciuium Romanorum milibus vno nuncio atq; vno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? & quæ ſequuntur. Si reprimendi erunt animi tum valebit metus: ad quem pertinet incerta fortuna, dubius euentus rerum futurarum, & periculum. valebit & voluptas quæ retinere ſecundam fortunam velit. Quibus rebus vtitur in Rullum frequētiſſime, vt legis Agrariæ cupiditas inflammata reſtingatur. Quartum commune præceptum de modo & figura orationis. In deliberatione vtendum breuibus principiis, oratione ſimplici & graui, & ſententiis quam verbis ornatiore. quod præceptum Quintilianus, vt alia multa, arripuit atque dilatauit. In principio proponet qua mēte dicat, vt Antoniana quarta: quid velit, vt ſeptima: quibus de rebus dicturus ſit, vt prima: hortetur ad ſe breuiter dicentem audiendum, Peto a vobis Patres Conſ. vt eadem benignitate qua ſoletis, verba mea audiatis. Tota oratio ſimplex, non exultans inſolentia verborum & ſententiarum: non eleganter exornata, vt demonſtratio: non contentioſa & ſubtilis, vt iudicialis actio: ſed grauis, ſententioſa, plena ponderis, & authoritatis. Quintilianus tamen ſic iudicat, Ciceronis ſententiæ, inquit, & conciones non minus clarum, q̄ eſt in accuſationibus ac defenſionibus, eloquentiæ lumen oſtendunt.

C. F. Cognoui iā laudationis, & ſuaſionis locos: nūc quæ iudiciis accommodata ſunt expecto, idq; nobis genus reſtare vnū puto. C. P. Recte intelligis, atq; eius quidē generis finis eſt æquitas, quæ nō ſimpliciter ſpectatur, ſed ex comparatione nonnunq̄: vt cū de veriſſimo accuſatore diſputatur, aut cū hæreditatis ſine lege, aut ſine teſtamēto petitur poſſeſſio: in quibus cauſſis, qd æquius, æquiſſimumve ſit quæritur: quas ad cauſſas facultas petitur argumētationū ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atq; etiam ante iudicium, de cōſtituendo ipſo iudicio ſolet eſſe cōtentio, cum aut ſitne actio illi qui agit, aut iamne ſit, aut non iam eſſe deſie-

De genere iudiciali.

rit, aut illane lege, hiſne verbis ſit actio quæritur: quæ etiã ſi ante quam res in iudicium venit, aut concertata, aut diiudicata, aut confecta nõ ſunt, tamen in ipſis iudiciis permagnũ ſæpe habent pondus, cũ ita dicitur, Plus petiſti, ſero petiſti, non fuit tua petitio, non a me, nõ hac lege, non his verbis, non hoc iudicio. Quarum cauſſarum gen⁹ eſt poſitum in iure ciuili, quod eſt in priuatarum, ac publicarum rerum lege aut more poſitum, cuius ſcientia neglecta ab oratoribus pleriſque, nobis ad dicendum neceſſaria videtur.

In omni genere tractando ſtatim initio proſpiciendus eſt finis, vt rectius ad eum cætera dirigantur. Sicut igitur in exornãdo finis eſt honeſtas, in deliberando vtilitas, ſic etiam in iudiciis æquitas. Eſt autem æquitas quam ratio naturalis perſuaſit. quæ etſi a iuſtitia non ſeparatur, tamen alia eſt æquitas, alia iuſtitia. Cicero primo de Officiis, Difficile eſt quum præſtare omnibus concupieris, ſeruare æquitatem, quæ eſt iuſtitiæ maxime propria. Aequitatem & iuſtitiam non eandem fecit, quia æquitas eſt optima ratio iuris, recta moderatio legis & moris, vis honeſti perpetuo conſtans, quæ neque legibus neque ſcriptis continetur, ſed vnde profluxere bonæ leges, & a qua malæ corriguntur, per quam reguntur ea quæ non ſunt lege comprehenſa, quæ infinita ſint neceſſe eſt. Hac vtuntur omnes boni. hanc requirunt qui ſummo iure vexantur. hanc ore verſat omne genus hominum, quum ſubinde refert, Rationabile eſt iſtuc. ſic enim vulgo dicitur, id eſt æquum bonumq;. inde lex & æquitas interdum videntur ita diſcordare, vt relicta lege appelletur æquitas. Leges igitur & quæ proficiſcuntur a legibus & a iure ciuili, ſemper ad facilitatem æquitatemque referenda. Cicero de Seruio Sulpitio, Pene diuina eius in legibus interpretandis, æquitate explicandis, ſcientia. Et paulo poſt, Itaq; quæ proficiſcebantur a legibus & a iure ciuili, ſemper ad facilitatem æquitatemq; referebat. Quum igitur ęquitate nemo lædatur, per multi legibus iniquis & moribus vexentur, iudiciorum finis conſtituitur æquitas, ad quam omne ius, lex omnis, & conſuetudo referuntur. Hanc æquitatem ſecuti ſunt oratores illi veteres, qui nullum ius ciuile didicerant, & ea certe diſputatio propria eſt oratorum materia. Aequitas ſimpliciter ſpectatur, An æquum pro amico peierare? & ex comparatione aut duorum aut multorum, vt Cæcilius ne an Cicero verior erit accuſator? quæ controuerſia diuinatio nominatur, quæ, quod agitatur ante legitimum iudicium, hic primas obtinet. Eodem modo fiet

comparatio inter multos petitores hæreditatis, ſi tres pluresve petent ſine lege aut ſine teſtamento. Nam ſi lex eſſet, vt agnationis, aut teſtamentum, de reipſa contenderetur: ſed quia non eſt, agitur ante iudicium cui detur hæreditatis actio. Quintilianus libro tertio, Diuerſum his genus quod dicitur comparatiuum, cuius rei tractatus in parte cauſſæ frequens eſt, vt quum apud Centumuiros poſt alia quæritur & hoc, vter dignior hæreditate ſit. Sicut autem agi poteſt de accuſatore ſtatuendo, ita etiam nonnunq̃ de conſtituendo iudicio, quę tranſlatio nominatur: an huic? an cum hoc? an hac lege? an apud hunc? an hoc tempore liceat agere? & ſiqua ſunt talia, Vt non debes apud Prætorem petere fidei commiſſum, ſed apud Conſules. Maior enim prætoria cognitione ſumma eſt. Non licet tibi agere mecum. Cognitor enim fieri non potuiſti. Non debuiſti interdicere ſed petere. Formulas tradit, ſit ne actio illi qui agit? vt filio qui vocet in ius dementiam patris? Aut iamne ſit? vt Fabio repetenti creditum anteq̃ cœptum ſit deberi? Aut iamne eſſe deſierit? vt qui vindicet agrum poſt decennium? Aut illane lege? vt poſſitne cum Ebutio Cecinna ab agro prohibitus agere lege de vi, an potius iniuriarum? Aut hiſce ne verbis ſit actio? vt Hypſeo qui petebat a Craſſo prætore, vt ei quem defendebat, cauſſa cadere liceret. Hæc & ſimilia non anteq̃ in iudicium veniunt, concertata ſunt, id eſt a partibus diſputata: aut ſi concertata, non tamen diiudicata, hoc eſt ſententia iudicis pronunciata: aut ſi diiudicata, non tamen confecta, & omnino abſoluta. Poſteaquam igitur res in iudicium venerit, illa permagnum habebunt pondus, vel ad declinandum iudicium, vel etiam ad firmandam defenſionem. Hæc translatio pertinet ad actiones. Actio ius eſt perſequendi iudicio quod ſibi debetur. Vis eius in rebus & in perſonis, ſed in vtriſq; multiplex, & ea cauſſa perdifficilis: de qua permulta iuriſperiti, nec tamẽ ſcribunt omnia. Quamobrem hoc cauſſarum genus poſitum dicit in iure ciuili. Ius autẽ ciuile cõſtat legibus, & more: Lex & mos aut priuata ſpectãt, vt bona ſingulorũ: aut publica, vt ius totius ciuitatis. Iuris ſcientia neglecta ab oratoribus plæriſque vt a Galba & Antonio præſtantiſſimis oratoribus: nobis hoc eſt Ciceroni ad dicendum neceſſaria videtur. Cuius rei cauſſas explicat primo libro de Oratore.

Quare de conſtituendis actionibus, accipiendis, ſubeundiſq; iudiciis, de excipiẽda iniquitate actionis, de cõparanda æquitate, q̃ ea fere generis eius ſunt, vt quanq̃ in ipſum iudicium ſæpe dilabantur, tamen ante iudicium tractanda videantur: paululum ea ſeparo a iudiciis, tempore magis agendi, quam diſſimilitudine generis. Nam omnia quæ de iure ciuili, aut de æquo & bo-

no diſceptantur, cadunt in eam formam in qua quale quid ſit ambigitur, de qua dicturi ſumus, quæ in æquitate, & iure maxime conſiſtit.

Diuinationem & comparationem translationemq; initio tractauit, quod hæc ante iudicium tractanda videātur. Separantur ergo a iudiciis temporibus agendi, quia ante legitima iudicia agitantur: non diſſimilitudine generis, quoniam cadunt in eadem præcepta quæ poſtea tradentur. Conſtituere actionem eſt actorem admittere, qui intendat actionem, hoc eſt recipere in cauſſam. Accipere iudicium, eſt illum vnde petitur, admittere intentionem actoris ſecluſa tranſlatione. Excipere iniquitatem actionis, eſt intentionis dolum malum, & iniuſticiam excludere, ne ſubeunti iudicium fiat iniuria. Aequitatem comparare, eſt diſcernere ex duobus accuſatoribus, aut petitoribus vter ſit dignior, aut qui digniſſimus ex multis. Si quæris ad has controuerſias vnde petatur facultas argumentationum: Reſpondet, hæc eſſe de iure ciuili, & de æquo & bono, hoc eſt de æquitate, idcirco pertinere ad qualitatem, in qua quale quid ſit ambigitur.

Defenſionũ genera.

In omnibus igitur cauſſis tres ſunt gradus, ex quibus vnus aliquis capiēdus eſt, ſi plures non queas, ad reſiſtēdum. Nam aut ita conſiſtendum eſt, vt quod obiicitur factum neges: aut illud quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id eſſe quod aduerſarius criminetur. Aut ſi neque de facto, neque de facti appellatione ambigi poteſt, id quod arguere, neges tale eſſe, quale ille dicat, & rectum eſſe quod feceris, concedendumve defendas. Ita primus ille ſtatus, & quaſi conflictio cum aduerſario, coniectura quadam: ſecundus autem definitione, aut deſcriptione atq; informatione verbi: tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoſcendum diſputatione tractandus eſt.

Status.

Ex depulſione rei tres ſunt ſtatus, ex quibus oritur tripertita ratio iudicii tractādi. Sunt, inquit tres gradus, qui ſunt tanquam fundamēta defenſionis, ex quibus vnus aliquis capiendus eſt, ſi plures non queas, ad reſiſtendũ. Nam ita conſiſten-

dam & velut in gradu pes firmandus eſt, vt quod obiicitur ſactum neges: aut ſi fateare, neges id eſſe quod aduerſarius criminetur, & de appellatione ac nomine contendas. Si neq; de facto vt in coniectura, neq; de facti appellatione vt in definitione, ambigitur, tertium eſt quod dicas, rectum eſſe quod feceris, vt fit in qualitate abſoluta: concedendumve defendas, vt fit in aſſumptiua. Ita primus ille ſtatus qui eſt quaſi conflictio cum aduerſario (vt interpretatur) cõiectura tractandus eſt. Secundus definitione ex genere & proprietatibus: aut deſcriptione ex iis quæ rebus accidunt, vt eſt qualitas & quantitas: aut informatione verbi, hoc eſt definitione ex notatione & etymologia, quæ tria ſunt definiendi genera. Tertius æqui & veri & recti & humani ad ignoſcendum diſputatione tractatur.

Quid æquum ſit, aperte monſtrauimus. Verum hic dicitur iuſtum ac iure factum, ſicut pro Murena. At enim agit mecum auſtere, & ſtoice, Cato negat verum eſſe allici beneuolentiam cibo. Verum, id eſt iuſtum. Rectum dicitur κατόρθωμα, id officium quod ab omni vitio prauitatis alienum eſt. Nam de Finib⁹, Recta, inquit, omnes numeros virtutis continent. Hinc licet intelligas inter æquum, verum, rectumq;, nullum eſſe fere diſcrimen. Humanum, dicitur clementia atq; manſuetudo, qualis fuit in Iulio Cæſare: quod plurimum valere ad ignoſcendum ſatis oſtendit ipſe, pro Marco Marcello, & pro Quinto Ligario.

Et quoniam ſemper is qui defendit, non ſolum reſiſtat oportet aliquo ſtatu aut inficiando, aut definiendo, *Ratio.*
aut æquitate opponenda, ſed etiam rationem ſubiiciat recuſationis ſuæ: primus ille ſtatus rationem habet iniqui criminis, ipſam negationem, inficiationẽq; facti. Secundus, q; non ſit in re, quod ab aduerſario ponitur in verbo. Tertius, q; id recte factũ eſſe defendet, q; ſine vlla nominis controuerſia factum fatetur. Deinde vnicuique rationi opponendũ eſt ab accuſatore, id quod ſi non eſſet in accuſatione, cauſſa omnino eſſe non poſſet. Itaque ea quæ ſic referuntur, cõtinentia cauſſarum vocentur: *Continens & firmamẽtum.*
quanquam non ea magis, quæ contra rationem defenſionis afferuntur, q̃ ipſæ defenſionis rationes continent cauſſas. Sed diſtinguẽdi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur a reo ad recuſandum depellendi

criminis cauſſa: quæ niſi eſſet, quid defenderet non haberet. Firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, ſine quo accuſatio ſtare non poteſt. Ex rationis autem, & ex firmamenti conflictione, & quaſi concurſu quæſtio exoritur quædam, quam diſceptationem voco, in qua quid deueniat in iudicium, & de quo diſceptetur, quæri ſolet.

Status in exornatione ſunt & deliberatione. Quia ſi nulla quęſtio eſt, nulla erit dicẽdi materia. Si qua vero eſt, habeat aliquid in quo ſtet orator neceſſe eſt, qui ſtatus dicat̃, quoniã in eo ſtat vniuerſa diſputatio: ſed ſtatus in genere iudiciali maxime ſpectantur, propter intententionẽ atq; depulſipnem: quãobrẽ ſtatuum rationem in hoc genere præcipue conſiderauit. Quid alij de ſtatu loquantur nihil ad locum præſentem, quia mentem Ciceronis inquirimus. Hoc tenendum, Ciceronem accipere ſtatum, in quo primum conſiſtit, quaſi ad repugnandum congreſſa defenſio. Verba ſunt eius in Topicis, Refutatio accuſationis, in qua eſt depulſio criminis, græce στάσις dicitur, latine appelletur ſtatus, in quo primũ inſiſtit, quaſi ad repugnandum congreſſa defenſio. Itaq; ſi is qui defendit hoc dicat, Non feci, aut aliud feci, aut recte feci: hanc primã defenſionem Cicero ſtatum vocabit, quoniã ſtat, pedemq; ſiſtit is qui refellit. Quod Ciceronis conſiliũ qui redarguũt, vt Fabius, a natura veraq; ratione diſcedunt. Nã perſpexit oculatus homo cauſſam forenſem quoddam eſſe certamen. In certamine & armorum digladiatione, primum omnium eſſe loco conſiſtere, ſtationem in bello vocant: alterum tueri locum ratione captum: tertiũ hoſtem ſuſtinere. Simile eſt in actionibus. Etenim indicto litium bello capit locum defenſor, aut coniecturã, aut definitionem, aut qualitatem, hæc prima ſtatio: vt autem eum locum tueri poſſit, ratione firmat, tanquam foſſis & aggeribus: Ratio nominatur. Inſurgit aduerſarius, & omnia labefactare conatur, tum continens eſt atq; firmamẽtum: quia cominus pugnatur, manusq; velut prælio cõferuntur. Hoc modo verba, quorum ſtudioſiſſimus eſt, accommodauit: quod non ita multo poſt, ſe diſtinguendi gratia feciſſe ſcribit, vt qui prouideret calumniatores nunquam defuturos. Status ergo Ciceroni prima congreſſio eſt. Non feci, non hoc feci, iure feci. Si progrediare longius, rationem ſubiicies recuſationis tuæ, quæ nulla datur in coniectura, ſed negatio & inficiatio pro ratione habetur. In definitione ratio eſt, quod non ſit in re, vt in priuata pecunia ſublata de ſacro, quod ab aduerſario ponitur in verbo, vt ſacrilegio. In qualitate ratio datur, ꝙ æquitas id velit. His gradibus, ab intentione ad ſtatum, & a ſtatu ad rationem deuenitur, qua vi depulſor offirmat aciẽ. Quid faciat aduerſarius? vnicuiq; rationi opponendũ eſt ab accuſatore, id quod ſi non

eſſet in accuſatione,cauſſa omnino eſſe non poſſet.hoceſt ratio rationi cōponenda,vt in aciem confertur acies. Accuſatoris hæc ratio συνέχον dicitur,& continēs, cauſſæq; firmamentum,ſine quo accuſatio ſtare non poteſt. Clodium occidiſti, intētio eſt. Recte occidi,ſtatus,quia inſidiabatur in via.Ratio,imo tu inſidiator eras non Clodius,hic firmamentum continens,& συνέχον. An inſidiatus eſt Miloni Clodius?quæſtio eſt,quam diſceptationē vocat,& κρινόμενον,& iudicationem: quoniā ſumma eſt iudicii, totiusq; diſceptationis. Ex his quid ſibi Cicero velit, facile eſt intelligere,quidq; differant hæc verba,intentio,ſtatus,ratio,continens, firmamentum,quęſtio diſceptationis,κρινόμενον,& iudicatio.Quintilianus in tertio,Cicero,inquit,in Partitionibus oratoriis firmamentum appellat,quod opponitur defenſioni:quia continens quod primum ſit,ab accuſatore dicatur: ratio a reo:ex rationibus & firmamenti quęſtione diſceptatio ſit iudicationum.verius & breuius qui ſtatum,& continens,& iudicationem idem eſſe voluerunt.Hæc ille.

Nam prima aduerſariorum contētio diffuſam habet quæſtionem,vt in cōiectura,ceperitne pecunias Decius. In definitione,minueritne maieſtatem Norbanus.In æquitate,iurene occiderit Opimius Gracchum.Hæc quę primam contentionem habent ex arguendo, & reſiſtendo,lata,vt dixi,& confuſa ſunt.Rationum & firmamentorum contētio adducit in anguſtam diſceptationem,ea in coniectura nulla eſt.Nemo enim eius quod negat factum, rationem aut poteſt,aut debet,aut ſolet reddere. Diſceptatio

Itaq; in his cauſſis eadem & prima quæſtio,& diſceptatio eſt extrema:In illis autē,vbi ita dicitur,Non minuit maieſtatem,quod egit de Cepione turbulētius.Populi enim Ro.dolor iuſtus vim tum illam excitauit,non Tribuni actio.Maieſtas autem,quoniam eſt magnitudo quædam Pop.Ro.in eius poteſtate ac iure retinendo,aucta eſt potius,q̃ diminuta.& vbi ita refertur, Maieſtas eſt in imperii,atq; in omni Po.Ro.dignitate: quam minuit is qui per vim multitudinis rem ad ſeditionem vocauit.Exiſtit illa diſceptatio,minueritne maieſtatē, qui

voluntate Pop.Ro.rem gratam,& æquam per vim egerit.In his autem cauſſis,vbi aliquid recte factũ,aut concedendum eſſe factum,defenditur,cum eſt facti ſubiecta ratio:ſicut ab Opimio,Iure feci,ſalutis omnium,& conſeruandæ reip.cauſſa:relatumq; eſt ab Decio, Ne ſceleratiſſimum quidem ciuem ſine iudicio iure vllo necare potuiſti:oritur illa diſceptatio, potueritne recte ſalutis reip.cauſſa ciuem euerſorem ciuitatis indemnatum necare.Ita diſceptationes eæ,quæ in his controuerſiis oriuntur,quæ ſunt certis perſonis & tẽporibus notatæ,fiũt rurſus infinitæ:detractisq; temporibus,& perſonis,rurſum ad conſultationis formam rationemq; reuocantur.

In iudicio duplex eſt quæſtio,altera diffuſa eſt,altera anguſta.Diffuſa naſcitur ex prima contentione & ſtatu cauſſæ,vt cepitne pecunias Decius?Quæſtio coniecturalis eſt ex hoc ſtatu,Cepiſti,non cepi.Minuitne maieſtatem Norbanus?ex hoc,minuiſti maieſtatem : non minui.Iurene occidit Opimius Gracchum? ex hoc,Occidiſti.Iure occidi,hæc quæſtio ex arguendo,id eſt accuſando & reſiſtendo hoc eſt depellendo , late funditur,quia nulla ratione adducitur in diſceptationis anguſtias. Anguſta quæſtio eſt diſceptatio ſiue iudicatio ex rationis & firmamenti contentione , quæ rem propius attingit,minusque confuſa eſt. Nam quanto quid latius eſt,tanto confuſius:quanto anguſtius,tanto perſpicuum magis. Hoc genus quæſtionis in coniectura non erit.Furtum feciſti:Non feci. Fecitne,quæſtio prima & diſceptatio extrema. In definitione nõ item.Minuiſti maieſtatem. non minui.An minuit?prior eſt quæſtio,ſed a re longior. Accede propius, Non minui maieſtatem,quia ſic agere me voluit maieſtas.Pop.Ro.quæ eſt magnitudo quædam Pop.Ro.in eius poteſtate ac iure retinẽdo.Ex definitione maieſtatis refert accuſator.Maieſtatem minuit is,qui per vim multitudinis rem ad ſeditionem vocauit.Exiſtit & exoritur illa diſceptatio & quæſtio anguſtior poſita ratione cum firmamẽto,Minuerit ne maieſtatem Norbanus,qui voluntate Pop Romani rem gratam & æquã per vim egerit?Hic igitur intentio , depulſio,ſtatus, quæſtio diffuſior,ratio,firmamentum,& quæſtio diſceptationis . Idem fit in qualitate.Occidiſti Gracchum.Iure quidem occidi.an iure occiderit?Quæſtio eſt remota,iure feci conſeruandæ reipub.cauſſa.Hæc ratio eſt.Refert aduerſarius . Ne ſceleratiſſimum quidem ciuem contra leges patriæ occidere potuiſti.Hoc firmamentum eſt.Oritur illa diſceptatio,id eſt iudicatio,Potueritne ſalutis reip . cauſ

ciuem euerſorem ciuitatis contra leges necare? Hinc tolle perſonas Opimii & Gracchi, quæſtio erit infinita, quæ cõſultatio vocatur. Licetne perniciosum ciuẽ cõtra leges necare reip. cauſſa? Cicero ſecundo de Oratore, Nam in ea ipſa cauſſa de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii perſona: nihil Decii: de ipſo eñ vniuerſo genere infinita quæſtio eſt, Nũ pœna videatur eſſe afficiendus qui ciuẽ ex Senatuſconſulto patriæ conſeruãdæ cauſſa interfecerit? quum id per leges non liceret? Gracchus ſeditioſo tribunatu acto, quũ Auẽtinũ armata multitudine occupauiſſet, a L. Opimio Cõſule ex Senatuſcõſulto vocato ad arma populo pulſus interemptuſq; eſt. L. Opimius accuſatus eſt apud populum a Q. Decio Tribuno plebis, etiã quod indẽnatos ciues in carcerem conieciſſet. Decius autẽ accuſatus eſt, quod contra leges pecunias accepiſſet. Cicero ſecundo de Oratore, Quinetiam in iis ipſis cauſſis vbi de facto ambigitur, Ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumẽta & criminũ & defenſionũ reuocẽtur oportet ad genus & ad naturã vniuerſam. Norbanus Trib. pleb. turbulentas conciones habuit aduerſus Q. Cępionem flagrãtẽ inuidia, quod a Cimbris Procõſul victus eſſet. Cæpio dãnatus, bona publicata: Norbanus maieſtatis eſt accuſatus a Sulpitio, defenſus & liberat⁹ ab Antonio, de qua defenſione multa Cice. ſecũdo de Oratore.

Sed in grauiſſimis firmamentis & illa ponenda ſunt, ſi qua ex ſcripto legis, aut teſtamẽti, aut verborũ ipſius iudicii, aut alicuius ſtipulationis, aut cautionis opponũtur defenſioni contraria. Ac ne hoc quidẽ genus in eas cauſſas incurrit, quæ coniectura continentur. Quod eñ factum negatur, id argui non poteſt ſcripto: ne in definitionem quidẽ venit, genere ſcripti ipſius. Nam etiam ſi verbum aliquod de ſcripto definiendum eſt, quam vim habeat, vt cum ex teſtamentis quid ſit penus: aut cum ex lege prædii quæritur, quæ ſunt ruta cęſa, non ſcripti genus, ſed verbi interpretatio controuerſiam parit. Cum autem plura ſignificantur ſcripto, propter verbi, aut verborũ ambiguitatem, vt liceat ei qui cõtra dicat eo, trahere ſignificationem ſcripti quo expediat, aut velit, aut etiam ſi ambigue ſcriptum non ſit, vel a verbis voluntatem, & ſentẽtiam ſcriptoris abducere, vel alio ſe eadem

Firmamẽtũ i ſcriptis

de re cõtrarie ſcripto defendere, tum diſceptatio ex ſcripti contentione exiſtit, vt in ambiguis diſceptetur, quid maxime ſignificetur: in ſcripti, ſententiæque contentione, vtrum potius ſequatur iudex: in contrariis ſcriptis, vtrum magis ſit comprobandum.

In rationali ſtatu quid eſſet continens ſiue firmamentum diſputauit. Ex ordine ſcrutatur, poſſitne reperiri in ſtatu legali. Cenſet autem neq; in coniecturã, neq; in definitionem incidere firmamentum ſi cauſſa ſcripto continetur, ſed ſolum in qualitatem. vt non eſt tua hæreditas mea eſt: ſum enim ſcriptus hæres. Refert aduerſarius, Non eſt conditum lege teſtamentum. Prodigus erat is qui teſtatus eſt, cui bonorum ſuorũ adminiſtratio fuerat interdicta. Hoc ex eſt lege firmamentum. Hæreditatem retinere non potes. Poſſum, quoniam mihi venit teſtamento legitimo. Atqui in eo teſtamento quo tu ſcriptus es hæres, ſcriptum eſt, vt ſtatuas in paleſtra ſtatuere debeas: nego autem ex teſtamento eſſe poſitas. Hoc e teſtamento ducitur firmamentum. Non debuiſti me prehendere. imo debui, quoniam iudicatum erat, niſi perſoluiſſes mihi, ius prehenſionis eſſet, Tum alter, En tibi ſententia & iudicatũ. Intra Calendas Aprilis niſi perſoluerit, ius in eo prehenſionis eſto. Hodierno die ſunt Idus Martiæ. Id firmamẽtum eſt ex verbis ipſius iudicii. Intentio eſt, Alimentum filio peto. Depulſio, Dare non debeo. Quid enim mihi cum filio tuo? Firmamentum ex ſtipulatione, Pro meis in te meritis, in omnem pueritiam eius alimentum daturum te ſpopondiſti. Eſt in manibus ſtipulatio. Stipulatio autem eſt obligatio quæ contrahitur ex interrogatione atq; reſponſione, qua quid dari fieri ve nobis ſtipulamur. Firmamentum ex cautione, id eſt prouiſione, Campanus meus ager eſt, inquit Veteranus ab agro deiectus. Imo meus ex tabulis patris. tum ille, Sum veteranus miles, cui Cæſar ille, cuius acta defenditis, quum vellet eſſe cautum, mihi fundum aſſignauit. Hoc modo cadit in qualitatem legale firmamentum, non in coniecturam: quia quod factum negatur, id argui ſcripto non poteſt. Nõ etiam in definitionem genere ſcripti ipſius, hoc eſt propter idipſum, quod ſententia ſcripti cõtinetur, quia non ipſa res, ſed verbi interpretatio controuerſum parit. Nam ſi quid in ſcripto ambiguum eſt, id verbis non ſatis eſt expreſſum: quod ſi in definitione agitur de facti appellatione, non ex verbo quidem, ſed ex re quęritur appellationeq;. proprium definitionis eſt verbum definire, ſed rem circunſcribere, quid penus? quid ruta cæſa? Quintus Scæuola authore Gellio, Penus eſt, inquit, quod eſculentum aut potulentum eſt, hoc eſt, omne illud quod conditum eſt ad ad alimentum. De rutis cæſis, Mulius de verborum ſignificationibus, In rutis, inquit, & cæſis ea ſunt quæ terra non tenentur, quæq; opere ſtructili tecto ve

non continentur. Ego ruta cæſa in ædibus, ſunt fulcra, ſedes, ſcrinia, armaria, & ſimilia. quæ ſi tollas, ſolidæ manent ædes. In agris ruta ſunt, arena, creta, lapides, metalla, & ſiqua eiuſmodi ſunt eruta. Cæſa vero arbores ceſę, herbæ, ſegetes. Prędia ſunt domus & agri, quæ dicuntur bona immobilia. Lex prædii, quæ eſt de prædii mancipio & poſſeſſione. In ſtatu legali firmamentum ſolum cadit in qualitatem. Tres autem hic facit ſtatus legales. Vnum in ambiguitate. Alterum in ſcripto & ſententia. Tertium in contrariis legibus. In primo ſic conſtituit firmamenti quæſtionē, quum plura ſignificantur ſcripto propter verbi aut verborum ambiguitatem, vt liceat ei qui cōtradicat, eo trahere ſignificationem ſcripti, quo expediat aut velit. Tum diſceptatio, id eſt quęſtio quę a ratione & firmamento naſcitur, ex ſcripti cōtentione exiſtit, hoc eſt oritur, quid in ambiguis maxime ſignificetur. vt teſtamentum eſt, Hæres meus vxori meæ det argenti quod elegerit pondo centum. Debeo, inquit vxor, eligere. Imo ego, inquit hęres: mea eſt hæreditas. Tum illa, Fruſtra ſcripſiſſet, Quod elegerit, ſi mihi non detur eligendi facultas. Hoc firmamētum eſt. Tum diſceptatio & quæſtio, quo pertinent hæc ambigua verba, Quod elegerit? In altero ſtatu quum liceat a verbis voluntatem & ſententiam ſcriptoris abducere, diſceptatio, & quæſtio eſt, vtrū potius ſequatur iudex: vt lex eſt, Fur quadruplum ſoluat. Duo ſurripuerunt pariter decem millia. Petuntur ab vtroq; quadragena, offerunt illi vigena. A ſingulis peto quadragena, inquit is vnde ſublatum eſt. Damus, inquiunt, ſinguli vigena, vt ſit tibi quadruplum, quia lex non habet vt exigas octuplum. Tum ille: Verba ſunt legis, Fur quadruplum ſoluat. hoc firmamentum eſt. poſtea diſceptatio, vtrum potius ſequatur iudex ſcriptumne an voluntatem. In tertio ſtatu quum alio ſe eadem de re contrarie ſcripto defendere licet, quæſtio eſt vtrū magis ſit probādum: vt in hac controuerſia, Rapta vitam necemve raptoris optet. Duæ ſunt ab eodem raptæ. altera vitam optat, mortem altera. quæſtio eſt, vtrū magis ſit probandum?

Diſceptatio autem cum eſt conſtituta, propoſita eſſe debet oratori, quo omnes argumentationes repetitæ ex inueniendi locis coniiciantur. Quod quanquam ſatis eſt ei qui videt, quid in quoq; loco lateat, quique illos locos tanquam theſauros aliquos argumētorum notatos habet, tamen ea quæ ſunt certarum cauſſarum propria tangemus.

Poſteaquam diſceptatio eſt conſtituta, hoc eſt extrema quæſtio, ex conflictione litigantium reperta: ea propoſita eſſe debet oratori tanquam ſcopus, & finis, &

ſumma quædam quo referuntur argumentationes. Ea eſt enim quæſtio de quã Iudices pronunciare debent, & inde iudicatio nominatur. Argumẽtationes autẽ ſumuntur ex inueniẽdi locis, quos ante numerauit: vt ex definitione, notatione, genere, ac cæteris. Hoc ſatis eſt ei qui videt ex arte & exercitatione, quid in quoq; loco lateat, quiq; locos tanquam theſauros in quibus condita lateant argumenta, notatos ac ſignatos habet. Sed illi quoniam ſunt ampliores loci, non ſtatim quæ continentur oſtendunt: quamobrem non inutile eſt eorum partes propius aſſignare, vt e locis communibus, & propriis facilius eruantur argumenta.

In coniectura igitur cũ eſt in inficiando reus, accuſatori hæc duo prima ſunt: ſed accuſatorẽ pro omni actore & petitore appello. Poſſunt enim etiam ſine accuſatore in cauſſis hæc eadem controuerſiarum genera verſari, ſed hæc duo ſunt ei prima, cauſſa, & euentus. Cauſſam appello rationem efficiendi: euentum, id quod eſt effectum. Atque ipſa quidem partitio cauſſarum paulo ante in ſuaſionis locis diſtributa eſt. Quæ enim in conſilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut vtilitatem videntur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem qui de facto argumentabitur, colligere debebit. Quamobrem & vtilia illi quem arguet fuiſſe, & ab eo effici potuiſſe demonſtret. Vtilitatis coniectura mouetur, ſi illud quod arguitur, aut ſpe bonorũ, aut malorum metu feciſſe dicitur, quod fit acrius, quo illa in vtroque genere maiora ponuntur. Spectantur etiam ad cauſſam facti motus animorum, ſi ira recens, ſi odium vetus, ſi vlciſcendi ſtudium, ſi iniuriæ dolor, ſi honoris, ſi gloriæ, ſi imperii, ſi pecuniæ cupiditas, ſi periculi timor, ſi æs alienum, ſi anguſtiæ rei familiaris, ſi audax, ſi leuis, ſi crudelis, ſi impotens, ſi incautus, ſi inſipiens, ſi amans, ſi commota mente, ſi vinolentus, ſi cum ſpe effi-

Quid accuſator videat in iudicicia li genere.

ciendi, ſi cum opinione celandi, aut ſi patefactum eſſet, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in lõginquum tempus differendi: aut ſi iudicii pœna leuior q̃ facti præmiũ: aut ſi facinoris voluptas maior q̃ damnationis dolor. His fere rebus facti ſuſpicio confirmatur, cum & voluntatis in reo cauſſæ reperiuntur, & facultas. In voluntate autẽ vtilitas ex adeptione alicuius commodi, vitationeq; alicuius incommodi quæritur, vt aut ſpes, aut metus impuliſſe videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudẽ, q̃ ratio vtilitatis impellit. quamobrẽ ſint hæc dicta de cauſſis.

Accuſatio eſt criminum. Petitio rerum debitarum. Hic tamen accuſatio pro actione criminum, & petitione rerum vſurpatur. nec enim tantum controuerſiarum genera verſantur in accuſatione, ſed etiam in petitione, & inficiatione reperiuntur. In coniectura quum eſt in inficiando reus, factumq; negat, accuſatori duo prima ſunt videnda; cauſſa & euentus. Nam quia factum probare contendit, & ſine cauſſa nihil omnium ſuſcipitur, a cauſſis ordiendum eſt, vnde ſequatur is effectus, quo tendit omnis oratoris accuſatio. Cicero pro Sexto Roſcio, Sic vita hominum eſt, vt ad maleficium nemo conetur ſine ſpe atq; emolumẽto accedere. Cauſſam definit efficiendi rationem, vt quicquid impulit ad id efficiendum quod arguitur. Euentum vocat effectum, quod ante monueramus. Præcepta cauſſarum & euẽtuum deliberationis & coniecturæ ſunt communia: quia quemadmodum ſuaſor oſtẽdit, & vtile, & effici poſſe quod agit: Sic etiam qui coniecturam capit, & vtile ei quem arguit fuiſſe, & ab eo effici potuiſſe demonſtrat. Vtilitas oſtenditur a ſpe bonorum & malorum metu, vt pro Milone. Quonam igitur pacto probari poteſt inſidias Miloni feciſſe Clodium? ſatis eſt quidem in illa tam audaci, tam nefaria belua docere, magnã ei cauſſam, magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas vtilitates fuiſſe. itaque illud Caſſianum, Cui bono fuerit, in his perſonis valeat. & quæ ſequuntur. Cauſſæ ſunt, ira recens, odium vetus, vlciſcendi ſtudium, iniuriæ dolor. vt in eadem oratione, At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit vltor iniuriæ, punitor doloris ſui. quid ſi hęc non dico maiora fuerunt in Clodio q̃ in Milone? ſed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? Item honor in rebus, gloria in verbis, imperium, id eſt principatus omnis vt hic ſumitur, periculi timor, æs alienum vel fœnore vel alia ratione debitum, anguſtiæ & tenuitates rei fami-

laris,audacia,leuitas,crudelitas,impotētia animi,imprudētia,inſipiētia, amor, animi commotio,vinolentia,ſpes efficiendi,opinio celandi,ratio defendendi criminis,ſpes maioris præmii, aut voluptatis. Pro Sexto Roſcio, Quid ſi accedit eodem,vt tenuis antea fueris? quid ſi vt auarus? quid ſi vt audax? quid ſi vt illius qui occiſus eſt inimiciſſimus? Idem pro Cœlio, Poſſum omnes latebras ſuſpitionum peragrare dicendo, Non cauſſa, non locus, non facultas, non conſcius, non perficiendi,non occultandi maleficii ſpes,non ratio vlla,non veſtigiū maximi facinoris reperietur. Sed hæc quæ ſunt oratoris propria, breuitatis cauſſa relinquo omnia. Hactenus Cicero. Exempla multa citare poſſumus,ſed aperuiſſe viam in tanta rerum frequentia ſatius eſt,q̄ dum mouentur omnia,properantem expectatione cruciare. Quę fuſius exporrexit,cogit in anguſtū. Addit enim ſuſpitionem facti duobus argui,vt voluntate & facultate. Nam ſi voluit & potuit,nemini dubium eſt,quin fecerit. Voluntatem inducit vtilitas. Ea duplex, vna eſt ex adoptione commodi,vt hæreditatis: Altera ex vitatione incōmodi,vt ignominiæ. In illa ſpes,in hac metus poſitus eſt. Reliqua genera cauſſarū pertinent, aut ad voluptatem, aut ad ægritudinem. In vtraq; ſunt repentini motus animi,quales in amore & dolore.

Euentus & cōſequētia.

C. F. Teneo: & quæro qui ſint illi euentus, quos ex cauſſis effici dixiſti. C.P. Conſequentia quædam ſigna prçteriti,& quaſi impreſſa facti veſtigia: quę quidem vel maxime ſuſpicionem mouent, & quaſi tacita ſunt criminum teſtimonia. Atque hęc quidem grauiora, q̄ cauſſæ communiter videntur inſimulare, & arguere omnes poſſe,quorum nō interfuerit aliquid. Hęc proprie attingunt eos ipſos qui arguuntur, vt telum, vt veſtigium, vt cruor, vt deprehenſum aliquid, quod ablatum ereptumve videatur, vt reſponſum inconſtanter,vt hęſitatum,vt titubatum, vt cum aliquo viſus, ex quo ſuſpicio oriatur, vt eo ipſo in loco viſus in quo facinus,vt pallor,vt tremor,vt ſcriptum,aut obſignatum, aut depoſitum quippiam. Hæc enim & talia ſunt, quæ aut in re ipſa,aut etiam ante quam factum eſt,aut poſtea,ſuſpicioſum crimen efficiant.

Coniectura ſpectat cauſſas & euentus. Euentus ante definiuit effecta, declarat hic apertius, euentus eſſe conſequentia quędā ſigna prętetiti, & quaſi impreſſa facti veſtigia, & quaſi tacita criminū teſtimonia. Hæc cū ſint aut ante factū, aut cū facto, aut poſt factum, vt poſtea tradit, non eo conſequentia dicuntur, quod poſt factū eueniant, ſed q ſint adiuncta facto, & ἀκόλουθα, & quodāmodo cohærentia. Sic enim Quintil. in. v. conſequentia interpretatur. Cicero tamen videtur aliud ſentire, quum dicit eſſe conſequentia quædam ſigna præteriti, & impreſſa facti veſtigia. Quod ſi accipias, vt quadrabit illud quod poſtea dicit? Hæc, inquit, & talia ſunt quæ aut in re ipſa, aut etiam anteq factum eſt, aut poſtea, ſuſpitioſum crimē efficiant. Certe ſigna ſunt pręteriti ſępius, & facti veſtigia, ſed etiam futuri: vt apparatus armorum properatioq; ſignum eſt futuræ cædis, & oſculum adulterii: ſed accepit id quod frequenter, non quod ſemper euenit. Nam ſignorum multa factum ſequuntur, tanq veſtigium pedem. ſiqua vero factū præueniunt, cauſſam ſubſequuntur. Signa ſunt in arguēdo grauiora cauſſis: quia cauſſæ communiter, ſigna vero propriæ attingunt eos ipſos qui arguuntur. Omnibus fere propoſita eſt cauſſa peccandi, Sed pauci ſunt maleficii ſignorumq; veſtigio notati. Signa enumerat. Telum, quod in hoſtem vel inimicum mitti ſolet. Veſtigium, notam pedum. Cruorem, ſanguinem fuſum. Deprehenſum aliquid, vt enſem, veſtem, pecuniam. Reſponſum inconſtanter, quum poſteriora diſſentiunt primis, vt fit in animi perturbatione. Hæſitatum, lingua atq; ſermone, vt in metu. Titubatum, vacillante gradu, præ timore. Viſum eſſe cum aliquo ſuſpecto, vt ſicario, latrone, homine facinoroſo. Viſum eo ipſo in loco in quo facinus eſt commiſſum, vt in ędibus vnde pecunia ſublata eſt. Pallorem, metus indicium. Tremorem corporis, ex animo conſternato. Scriptum aut obſignatum quidpiam, vt literas Lentuli in coniuratione Catilinæ. Depoſitum quidpiam, vt arma cuſtodiæ tradita. Ex his collige a cauſſis & facta & ſigna deriuari.

Quæ ſi non erunt, tamen cauſſis ipſis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa diſputatione communi, non fuiſſe illum tam amentem, vt indicia facti aut effugere, aut occultare non poſſet, vt ita apertus eſſet, vt locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ eſſe coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non eſſe expectandum dum fateatur, argumentis peccata conuinci: & hic etiam exempla ponentur. atq; hæc quidem de argumentis. Loci cōmunes in coniectura.

Si non erunt ſigna factiq; veſtigia, quod aliquando contingit aſtute peccantibus, tum cauſſis vtilitatem monſtrantibus, & efficiendi facultatibus niti oportebit, vt quia vtile putaret & facere poſſet, feciſſe dicatur. Ad probationem vtendũ eſt loco communi, non fuiſſe tam amentem eum qui arguitur ac cõſilio deſtitutum, vt indicia facti locumq; crimini relinqueret. Vt Erucius qui Sextum Roſcium accuſauit, cauſſam affert paternæ cędis, odium patris in filium: vult eam vtilem fuiſſe Roſcio filio, q; hoc modo vitaret exhæredationem. Efficiendi facultate nititur, quia tum multi ſicarii impune graſſabantur. Signa ſunt admodũ pauca, vt nunquam eſſe cum patre, nunq̃ in conuiuium vocari. Eo vtatur hic, & loco communi, in tam multis ſicariis, tempore nocturno, alieno in loco indicia facti nulla reliquiſſe præter corpus exanime. Quo quidem præſidio, quoniam infirmum eſt, non temere nitatur Cicero, qui hanc Erucii nimium debilem putat accuſationem. Ne quis igitur hoc genus accuſandi firmum putaret, oppoſuit quod ex altera parte dicatur. Facere periculoſe, eſſe audaciæ. indicia facti occultare eſſe prudentiæ. Audaciam & prudentiam non poſſe coniungi. Vt ſit autem audacia cum temeritate coniuncta pro Cluentio dicit, Hi qui ad fraudem callidi ſunt, nõ tantum audent quantum excogitent: Illi quorum eminet audacia atq; proiecta eſt, a conſiliis malitiæ deſeruntur. Quod ſi aut confidens aſtutia, aut callida eſſet audacia, vix vllo obſiſti modo poſſet. Alter eſt accuſatori locus communis, non tam ad probandum quam ad augendum. Non eſſe expectandum dum fateatur crimen is qui arguitur, quoniam non ſola confeſſione, ſed etiam argumentis peccata conuincuntur. Et hic etiam exempla ponentur. Expectatis Iudices dũ Verres crimen fateatur? In manifeſto peccato tenetur. argumenta ſunt in eum luce clariora. Sic habent ſe tabulæ vt videtis. quid expectatis? quid quæritis amplius? tu ipſe Verres quid ſedes? quid moraris? Quum M. Scaurus a Cn. Dolabella vexatam Aſiam planum feciſſet, Iudices reum pertinaciter inficiantem damnare nõ dubitauerunt.

De teſtibus in cõiectura

Si autem erit etiam teſtium facultas: primum, genus erit ipſum laudandum, dicendumq;, ne argumentis teneretur reus, ipſum ſua cautione feciſſe, teſtes effugere non potuiſſe. Deinde ſinguli laudentur. Quæ autem eſſent laudabilia, dictum eſt. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen ſæpe falſum eſt, poſſe recte non credi: viro bono & firmo, ſine vitio iudicis non poſſe non credi. Atque etiam ſi obſcuri teſtes erunt, aut tenues, dicendum erit non eſſe ex fortuna fidem ponderandam,

aut eos eſſe cuiuſque locupletiſſimos teſtes, qui id de quo agitur, facillime ſcire poſſint.

De toto genere teſtimoniorum præcepta tradidit. Nunc autem quãtũ attinet ad coniecturalem accuſationẽ pręcepta ſubnectit. Primum, genus erit ipſum laudandum, quod ſubinde facit in Verrem, vt laudet totas ciuitates & earum decreta. Laudãtur & ſinguli teſtes. Idem in eadẽ accuſatione, Quo me igitur vertam? rem tam improbam? crimen tantæ audaciæ, tantæq; impudentię propter inopiam teſtium ac literarum prætermittã? Non faciam: iudices. vtar teſte. quo? P. Vectio Chilone homine equeſtris ordinis honeſtiſſimo atq; ornatiſſimo. qui iſti ita amicus & neceſſarius eſt, vt etiã ſi vir bonus non eſſet, tamẽ q̃ contra iſtũ diceret, graue videretur. Ita vir bonus eſt, vt etiam ſi inimiciſſimus iſti eſſet, tamen eius teſtimonio credi oporteret. Dicendum præterea, ne argumentis teneretur reus ipſum ſua cautione, hoc eſt prudẽtia feciſſe. vt Cicero Verrem ſuſtuliſſe literas publicanorum queritur. Sed inquit, habeo ex iis qui affuerunt, quos producam homines honeſtiſſimos ac locupletiſſimos iſtos principes equeſtris ordinis. Deinde argumento, vt ſępe fallaci, non eſſe credendũ dici poteſt, viro bono & firmo ſemper eſſe credendum. Tale fere eſt quod pro Cælio dicit, argumenta oratoris propria ſe relinquere, quod habeat L. Lucceium grauiſſimum hominẽ & ſanctiſſimum teſtem, qui tantum facinus in famam atq; fortunas ſuas neque non audiſſet illatum a Cælio, neq; neglexiſſet, neque tuliſſet. Hoc quidem exemplum in defenſione eſt, ſed nihil refert. Ad hæc ſi obſcuri teſtes erunt genere, nomine, & fama, aut tenues paupertate & inopia, dicendum erit nõ eſſe ex fortuna, hoc eſt ex fortunæ bonis, fidem ponderandam. Vir eſt haud magna cum re ſed fidei plenus. Dicendum teſtes eſſe viros bonos, & id de quo agatur facile ſcire poſſe. Hoc tamen videtur accuſatori minus conuenire in oratione perpetua, quum teſtibus datur authoritas, q̃ in altercatione, quum teſtes interrogãtur. Certe fecit ipſe, dicendo ſuos teſtes ornatiſſimos, & ampliſſimos videri.

Sin quæſtiones habitæ, aut poſtulatio vt habeantur, cauſſam adiuuabunt. confirmandum genus primũ quęſtionum erit, dicendum de vi doloris, de opinione maiorum, qui eam rem totam niſi probaſſent, certe repudiaſſent. De inſtitutis Atheniẽſium, Rhodiorumq; doctiſſimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbiſſimum eſt) liberi, ciuesq; torquẽtur. De noſtrorum etiam prudentiſſimorum hominum inſtitutis, qui cum de ſer- *(De tormẽtis.)*

uis in dominos queri noluiſſent, de inceſtu tamen, & cõiuratione, quæ facta me Conſule eſt, quærendum putauerunt. Irridenda etiam diſputatio eſt, qua ſolent vti ad infirmandas quæſtiones, & meditata puerilisque dicẽda: tum facienda fides, diligenter eſſe & ſine cupiditate quæſitũ, dictaque queſtionis argumentis, & coniectura ponderãda. Atque hæc accuſationis fere membra ſunt.

De quæſtionibus & tormentis alio loco dictum eſt. Quæſtiones aut habitę ſunt ante accuſationem, aut in accuſatione poſtulantur. Has fere confirmat accuſator, tum a re ipſa quod vis doloris extorqueat veritatem, tũ ab opinione maiorum, qui id genus inquirendi non repudiarunt. Accedũt exempla populorũ, vt Athenienſium atq; Rhodiorum, qui nõ ſeruos modo, vt Romani: ſed etiam liberos ciueſq; torquent. quod nõ facerent ſi quæſtionẽ inutilem reip. putarẽt. Liberum caput Romani torqueri noluerunt, ſed ne ſeruos quidem in dominorum caput torſerunt, niſi de inceſtu & coniuratione. Martianus, Si quis viduã, vel alii nuptam, cognatam, cum qua nuptias contrahere non poteſt, corruperit, in inſulam deportandus eſt, quia duplex crimen eſt. Inceſtum, quia cognatam violauit contra fas: & adulterium vel ſtuprum adiungit. Deniq; hoc caſu ſerui in perſonã domini torquentur. Hæc ille. In eodem titulo edictum eſt Auguſti, Quæſtiones neq; ſemper neq; in omni cauſſa & perſona deſiderari debere arbitror, ſed quum capitalia & atrociora maleficia non aliter explorari & inueſtigari poſſunt, q̃ per ſeruorum quæſtiones. In coniuratione Catilinæ de ſeruis in dominos quæſitum eſt, propter ſceleris atrocitatem. Diſputatio eſt ante tradita qua ſolent vti ad infirmandas quæſtiones, quum dicunt plurimos ementiri aut dolore corporis adductos, aut ſuorum charitate, aut metu ſupplicii, aut odio inimicorum. Hæc inquit irridenda diſputatio eſt, puerilisq; dicenda. Poſtremo vtendũ erit argumentis ad ea probanda quæ quis in quæſtione dixerit.

Defenſionis autem primum infirmatio cauſſarũ, aut non fuiſſe, aut non tantas, aut non ſibi ſoli, aut commodius potuiſſe idem conſequi, aut non his eſſe moribus, non ea vita, aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuiſſe. Facultatum autem infirmatione vtetur, ſi aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuiſſe de-

monſtrabit,aut alienum tempus,aut locum non idoneũ, aut multos arbitros,quorum crederet nemini: aut non ſe tam ineptum,vt id ſuſciperet,quod occultare non poſſet:neque tam amentem,vt pœnas ac iudicia contemneret. Conſequentia autem diluet,exponendo non eſſe illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admiſſo conſequi poſſent:conſiſtetq; in ſingulis,& ea aut eorum quæ ipſe facta eſſe dicet,propria eſſe defendet potius quam criminis:aut ſi ſibi cum accuſatore communia eſſent,pro periculo potius, quam contra ſalutem valere debere. Teſtiumque,& quæſtionum genus vniuerſum,& quod poterit in ſingulis,ex reprehenſionis locis,de quibus ante dictum eſt,refellet.

Defenſionis argumenta ducuntur e contrariis locis. Loci ſunt cauſſæ,facultates,conſequentia,teſtimonia. Tum conſtabit firma defenſio, ſi criminis idonea cauſſa nulla reperietur,nullæ efficiendi facultates,nulla ſigna, nulla teſtimonia. Dicendũ igitur cauſſas nõ fuiſſe. Quid odiſſet Clodiũ Milo,ſegetem ac materiam ſuæ gloriæ? Non modo nihil prodeſt,ſed obeſt etiã P. Clodii mors Miloni. Aut non tantas fuiſſe. Clodio magna cauſſa,magna ſpes in Milonis morte propoſita erat. Aut non ſibi ſoli, Cauſſam tu nullam reperiebas in Sexto Roſcio,at ego in Tito Roſcio reperio. Aut commodius idem potuiſſe conſequi, Potuitne ciue egregio & viro fortiſſimo P. Seſtio collega ſuo vulnerato? quem cum omnium gratia noluit,hunc voluit cum aliquorũ querela occidere? Aut non his eſſe moribus,non ea vita, Reliquum eſt vt iam illum natura ipſius conſuetudoq; defendat, Hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per vim vnquam Clodius,omnia per vim Milo. Aut nullos animi motus,aut non tam impotentes fuiſſe, Quid ſimile Milonis? cuius vis omnis hæc ſemper fuit, ne P. Clodius quum in iudicium detrahi non poſſet,vt oppreſſam ciuitatem tenere poſſet. Facultatum infirmatione vtetur,ſi aut vires,aut animum,aut copias abfuiſſe demonſtrat. Alter vehebatur in rheda penulatus,vna ſedebat vxor: quid horum non impeditiſſimum? veſtitus an vehiculum? an comes? quid minus promptum ad pugnam? Deinde comparat Clodianas facultates. Aut alienum temp9, Quid? ſi vt ille ſciuit Milonẽ fore eo die in via,ſic Clodiũ Milo ne ſuſpicari quidem potuit. Aut locum non idoneum, Videamus nunc id quod caput eſt,locus ad inſidias ille ipſe -

vbi congreſſi ſunt, vtri tandem fuerit aptior &c. Aut multos arbitros, quorum crederet nemini. Patrē Sextus Roſcius occidit: quęro quomodo occidit? ipſe percuſſit, an aliis occidendum dedit? ſi ipſum arguis, Romæ non fuit. ſi per alios feciſſe dicis, quęro ſeruosne an liberos? quos homines? indidē ne Ameria? an hoſce ex vrbe ſicarios? Si Ameriæ, qui ſunt hi? cur non nominantur? ſi Romæ, vnde eos nouerat Roſcius? qui Romā multis annis non venit, neq; vnq̄ plus triduo fuit, vbi eos conuenit? quicum locutus eſt? quomodo perſuaſit? precium dedit? cui dedit? per quem dedit? vnde aut quantum dedit? nonne his veſtigiis ad caput maleficii perueniri ſolet? Conſequentia vt hoc loco ſumuntur, fere ſigna ſunt, quae authore Fabio ſi neceſſaria ſunt, ſoluunt quaeſtionem: ſi non neceſſaria, ad tollendam dubitationem ſola non ſufficiunt, tamen adiuncta caeteris plurimum valent. Conſtat autē Ciceronē euentus appellare nomine conſequentiū. Conſequentia nominare indicia, non ea ſemper quae neceſſaria ſunt, ſed quae fere eueniunt. Conſequentia tamen collecta efficiunt argumentum pene neceſſarium. Ad ea diluenda ſumes propoſitionem hanc, non eſſe illa certa indicia facti. rationem afferes, quia nullo admiſſo, nulloq; peccato conſequi poſſunt, quod in ſingulis probandum eſt. Cicero pro Roſcio, Nam illa, opinor, tu quoque concedis leuia eſſe atq; inepta. Conuiuia cum patre non inibat, quippe qui ne in oppidum quidem niſi perarro veniret. domum ſuam iſtū non fere quiſquam vocabat: nec mirum, qui neq; in vrbe viueret, neq; rure vocaturus eſſet. verum hæc quoq; tu intelligis eſſe nugatoria. Conſequentia poſſunt alio cōferri, vt ad ea quæ nos eſſe facta dicemus, vt ſi pallorem referamus ad morbum, cruorem ad naturæ conſuetudinem: aliquando cum accuſatore communia eſſe dicūtur, & idcirco valere debere pro periculo, nō contra ſalutem, hoc eſt eo pertinere, vt caueamus accuſatorem, non ipſi iudicio opprimamur. In teſtes dicit ipſe pro Flacco grauiter & copioſe, In quaeſtiones pro Milone.

Harum cauſſarum principia ſuſpicioſa ad acerbitatem ab accuſatore ponentur: denuntiabiturq; inſidiarum commune periculum, excitabunturque animi vt attendant. A reo autem querela conflati criminis, collectarumq; ſuſpicionum, & accuſatoris inſidiæ, & item commune periculum proferetur, animiq; ad miſericordiam allicientur, & modice beneuolētia iudicum colligetur. Narratio autem accuſatoris, erit quaſi membratim geſti negotii ſuſpitioſa explicatio, ſparſis omnibus argumentis, obſcuratis defenſionibus. Defenſoris, aut præ

teritis, aut obſcuratis ſuſpicionum argumentis, rerum ipſarum euentus erunt, caſusq; narrandi. In confirmandis autem noſtris argumentationibus, infirmandiſq; cõtrariis, ſæpe erunt accuſatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem vtrique maxime in peroratione facienda: alteri, frequentatione argumẽtorũ & coaceruatione vniuerſa: alteri, ſi plane cauſſam redarguendo explicarit enumeratione, vt quidque diluerit, & miſeratione ad extremum.

Partium ratio ſic habet in coniectura. Principia ſiue procemia ſuſpitioſa ad acerbitatem, hoc eſt ſuſpitionum plena ponentur ab accuſatore, denunciabiturq; inſidiarum commune multorum periculum. tale eſt principium in Verrem, Neminem veſtrũ ignorare arbitror iudices. hic ſuſpitiones acerbæ, tum in Verrem, tum in Iudices, hic commune multorum periculum. A reo querela conflati criminis, collectarumq; ſuſpitionum, & accuſatoris inſidiæ proferentur. quod de Chryſogono facit Cicero pro Roſcio: & tandem colligit, His de rebus tantis, tãq; atrocibus, neq; ſatis me commode dicere, neq; ſatis grauiter cõqueri, neq; ſatis libere vociferari poſſe intelligo. Et item commune periculum ꝓferetur. In eadem oratione, Hoc cogitetis, niſi in hac cauſſa qui veſter animus ſit oſtendetis, eo prorumpere hominum cupiditatem, & ſcelus, & audaciam, vt non modo clam, verũ etiã hic in foro, ante tribunal tuũ M. Fanni, ante pedes veſtros Iudĩces, inter ipſa ſubſellia cædes futuræ ſint. Animiq; ad miſericordiam alliciẽtur, & modice, hoc eſt iuſta moderatione, beneuolentia Iudicum colligetur, in peroratione vehemẽter imploranda. In eadem oratione, Quapropter vos oro atq; obſecro Iudĩces, vt attente, bonaq; cum venia verba mea audiatis, fide ſapientiaq; veſtra fretus plus oneris ſuſtuli, q̃ ferre me poſſe intelligo, & quę ſequuntur. Narratio autem accuſatoris erit, quaſi membratim geſti negocii ſuſpitioſa explicatio. Nam mẽbra narrationi q̃ periodo conuenientiora ſunt, quia pauciora breuioraque facilius animo comprehenduntur, etſi ſæpius ad aſperitatem ſenſum feriũt. Suſpitiones autem ſunt argumenta coniecturalia, quæ interiiciuntur ad ſuſpitionẽ criminis, qualia ſunt infinita prope Ciceronis in Verrem, Vt iſte homo omniũ æquiſſimus, atq; a cupiditate remotiſſimus ſe cogniturum eſſe confirmat. Hinc duæ ſuſpitiones, Sthenium innocentẽ a Verre damnatum iri, q Verres iniquiſſimus eſſet, & percupidus: quodq; ipſe cõtra legẽ Rupiliã de re vellet cognoſcere. Facile eſt talia reperire. Defenſiones obſcuranſ, quũ id q̃d referre poſſet aduerſarius, animo prouis

dentes iactis argumentorum telis obruimus,quod in eadem Sthenii narratione facit. Narratio defenſoris,aut præterit ſuſpitionis argumenta, aut ſi præterire non poteſt,veluti tenebris quibuſdam obſcurat. Cicero qui negare non poſſet odium Cluentii in matrem,& diſceſſionẽ ab ea, his nubibus obtexit, Tulit hoc commune dedecus iam familiæ,cognationis,nominis grauiter filius. Augebatur autem eius moleſtia quotidianis querimoniis,& aſſiduo fletu ſororis.Statuit tamen nihil ſibi in tantis iniuriis,ac tanto ſcelere matris,grauius faciendum q̃ vt illa matre ne vteretur:ne quam videre ſine ſummo animi dolore non poterat,ea ſi matre vteretur,non ſolum videre,ſed etiam probare ſuo iudicio putaretur.Deinde quid euenerit,quid inciderit,hoc eſt euentus caſuſq; narrat ad vtilitatem ſui litigatoris.In confirmatione ſæpius accuſator motus animorum incitat.Hinc amplificationes illæ creberrimæ in Verrem. Reus autem mitigat, vt ipſe pro Cœlio miris modis obiectum impudicitiæ crimen attenuat, & eius inuidiam tollit.In peroratione vtetur accuſator frequentatione argumentorum, & coaceruatione vniuerſa,hoc eſt enumeratione confirmationum,vt ſeptima in Verrem.Defenſor ſi cauſſam explicarit,hoc eſt ſi copioſe tractauerit,vtetur enumeratione & miſeratione ad extremum:vtrunq; facit ipſe pro Cluentio.

De ſtatu definitiuo in genere iudiciali.

C.F.Scire mihi iam videor quemadmodum coniectura tractanda ſit.Nunc de definitione audiamus. C.P. Communia dantur in iſto genere accuſatori, defenſoriq; prȩcepta. Vter enim definiendo,deſcribẽdoq; verbo magis ad ſenſum iudicis,opinionemq; penetrarit,& vter ad communem verbi vim,& ad eam præceptionem , quam inchoatam habebunt in animis ii qui audient, magis & propius acceſſerit,is vincat neceſſe eſt.Non enim argumentando hoc genus tractatur, ſed tanquam explicãdo excutiẽdoq; verbo.vt ſi in reo pecunia abſoluto,rurſusq; reuocato,præuaricationem accuſator eſſe definiat,omnẽ iudicii corruptelam ab reo:defenſor autem non omnem, ſed tãtummodo accuſatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc cõtentio prima verborum, in qua etiam ſi propius accedat ad conſuetudinem,mentemq; ſermonis defenſoris definitio, tamẽ accuſator ſentẽtia legis nititur.

Negat enim probari oportere, eos qui leges ſcripſerũt, ratũ habere iudicium, ſi totum corruptũ ſit: ſi vnus accuſator corruptus ſit, reſcindere nititur æquitate, vt illa quaſi ſcribenda lex ſic eſſet, quæq; tamẽ complecteretur in iudiciis corruptis, ea verbo vno præuaricationis comprehendiſſe dicitur. Defenſor autẽ teſtatur conſuetudinem ſermonis, verbiq; vim ex cõtrario reperiet quaſi ex vero accuſatore, cui contrarium eſt nomẽ præuaricationis: ex conſequentibus, ꝙ ea litera de accuſatore ſoleat dari iudici: ex nomine ipſo, quod ſignificat eũ qui in cõtrariis cauſſis quaſi varie eſſe poſitus videatur. Sed huic tamen ipſi confugiendũ eſt ad ęquitatis locos, ad rerum iudicatarum authoritatem, ad finem aliquem periculi. communeq; ſit hoc præceptum, vt cum vterq; definierit ꝙ̃ maxime potuerit ad communem ſenſum, vimq; verbi, tum ſimilibus, exemplisq; eorũ qui ita locuti ſunt, ſuam definitionem, ſententiamq; confirmet. Atq; accuſatori in hoc genere cauſſarum locus ille communis, minime eſſe concedendum, vt is qui de re confiteatur, verbi ſe interpretatione defendat. Defenſor autẽ de ea quam propoſui, æquitate nitatur, & ea cum ſecũ faciat, non re, ſed deprauatione verbi ſe vrgeri queratur.

Quid in definitione ſequatur defenſor.

In definitione communia dantur accuſatori defenſoriq; pręcepta, ſi non omnia. nam & ipſe ſe iungit. tamen ipſa permulta, vterque definit, vterque definitionem ſuam confirmat, & alterius infirmat. vterq; nititur æquitate, vterq; tractat ſimilia, contraria, conſequentia. Vter autem definiendo verbo breuiter & circumſcripte, aut deſcribendo fuſe lateque, magis ad ſenſum iudicis, hoc eſt ad opinionem mentemq; penetrarit, & vter ad communem verbi vim, qua fere vtũtur omnes, & ad pręceptionem hoc eſt conceptam intelligendi rationem, quam inchoatam habebunt in animis ii qui audiẽt, magis & propius acceſſerit, is vincat neceſſe eſt. Nam ſumma diſputationis huius in definitione, eiuſq; explicatio-

ne poſita eſt. Non enim argumentando crebriſq; enthymematis & epicherematis hoc genus tractatur, vt genus & qualitas: quanquam etiam recipit argumenta, ſed tanquam explicando, excutiendoq; verbo, eiuſq; vim aperte monſtrando: quod eſt argumentationum loco. Id quale ſit demonſtrat exemplo, Qui reus eſſet ambitus, pecuniaq; iudicium corrupiſſet, abſolutus eſt. Accuſator ægreferens ſibi cauſſam eripi, defert iterum nomen eius de præuaricatione corruptoq; iudicio. Reus negat eſſe præuaricationem, quam dicit accuſator: ſi iudices a ſe de re iudicanda ceperint pecuniam, eaq; lege negat ſe teneri. Quæritur quid ſit præuaricatio. definit accuſator, Præuaricatio eſt omnis iudicii corruptela ab reo, quomodocunq; reus iudicium damnationemq; vitarit: ſiue accuſatore corrupto ſiue iudicibus, contēdit accuſator eſſe præuaricationem. Defenſor autem definit hoc modo, Præuaricatio eſt accuſatoris corruptela ab reo. Accuſatorem autem, quod ipſe fateatur, negat eſſe corruptum. Hæc prima de verbo contentio, in qua propius accedit ad conſuetudinem mentemq; ſermonis, hoc eſt ad communem loquendi conſuetudinē, defenſoris illa definitio. Nam præuaricatores proprie nominātur accuſatores ſubornati, qui prodita ſua cauſſa aduerſam iuuant partem, & relicta vera criminum probatione cū reo colludūt. Quid hic accuſator? Quia ſtare verbo non poteſt, ſententia legis nititur. voluiſſe legiſlatorem ſi vnus accuſator corruptus eſſet, iudicium reſcindi: multo magis irritum fieri, ſi totum corruptum fuiſſet. Deinde nititur æquitate, Aequū eſſe legem ſic interpretari, quæ de accuſatore quidem præuaricante ſcripta eſſet, ſed comprehenderet verbo vno præuaricationis, quæcunq; complecteretur in iudiciis corruptis, hoc eſt omnem iudicii corruptelam ab reo. Defenſor quoniam agitur de ſcripto & voluntate, & magis ſcripto iuuatur q̄ ſententia, teſtatur loquendi conſuetudinem. ſic omnes loqui ſolere, vt præuaricationem vſurpent accuſatoris corruptelam ab reo. Deinde vtitur argumento a contrario, ad inueniendā verbi ſignificationem, hoc modo. Si quo in iudicio verus eſt accuſator, qui ab officii præſcripto neq; aberrat, neque varie fluctuat, etiā ſi pecunia inter Iudices verſata eſt, nunquam tamen præuaricatio nominatur: contra in quo variabit accuſator, veramque prætermittet accuſationem, in eo dicitur præuaricatio. dubitare poſſumus ad quem hoc nomen pertineat? Si volet ducet argumentū ex conſequentibus hoc modo, Si præuaricatio eſt omnis iudicii corruptela ab reo, tabella quidem de omnibus corruptoribus datur iudici: nō de omnibus autem, verum de accuſatore litera dari ſolet: præuaricatio igitur vnius eſt accuſatoris. Cōſequentia ſunt, in iudicio præuaricationis, literam de vno accuſatore dari. & vnū accuſatorē præuaricari. Notum eſt tabellas in iiſq; literas aut abſolutionis, vt A: aut damnationis, vt C: aut ampliationis, vt N. L. ſolitas dari iudicibus: quarū miſſione in vrnam, ſententiæ colligebātur. Ad hæc vtetur argumēto ex notatione & vi nominis, hoc modo, Quis eſt præuaricator, niſi qui in cōtrariis cauſſis quaſi varie poſitus eſt? qđ accuſatoris vnius eſſe quis non intelligit? quū ſecundum alteram partem pronūciet iudex,

ſolus accuſator diuariare poſſit? Iam poſita ſunt defenſori quatuor argumentandi genera, ex conſuetudine, ex contrariis, ex conſequentibus, ex notatione. Quintum genus eſt ex æquitate. Sextum ex authoritate rerum iudicatarum. Septimũ commune eſt a ſimilibus & exemplis. Dicet enim æquum eſſe grauius in accuſatorẽ animaduerti, qui cauſſam receperit, fidem dederit, iudices eluſerit, omnia ſubuerterit: quo ſtante, & officium fidemq́ præſtante, Iudex errare non poſſit. Si quos nouerit damnatos, pronunciabit ad quem finẽ tendat præuaricãdi periculum, oratione monſtrabit. Vtetur & ſimilibus & exemplis, quod in oratione pro Cecinna frequens eſt, Vt ſi quis me exire domo coegiſſet armis, haberẽ actionẽ: ſi quis introire prohibuiſſet, non haberem? Quoniã autem accuſator in hac concontrouerſia, ſententia legis nititur, hoc dicet minime eſſe concedendum, vt is qui de re confiteatur & conſentiat omnẽ iudicii corruptelam eſſe legibus perſequendã, verbi ſe interpretatione defendat. quod ipſe vehementer agitat in oratione pro Cecinna, Ridiculum videri vnius literæ momento peruerti iudiciũ, Non deieci, ſed eieci. Hic defenſor etiam æquitate nititur, tanq̃ æquitate repellat iniquitatẽ, Mecũ, inquit, facit æquitas, meq́ iuuat: tu vero æquitate poſthabita vnius verbi deprauatione atq́ cõtorta interpretatione iudiciũ inuertere cõtẽdis.

Quo in genere percenſere poterit pleroſq́ inueniẽdi locos. Nam & ſimilibus vtitur, & contrariis, & conſequentibus, quãquam vterq́, tamen reus, niſi plane erit abſurda cauſſa, frequentius. Amplificandi autem cauſſa, quę aut cum digredientur a cauſſa, dici ſolent, aut cum perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad miſericordiam, vel ad omnino animos iudicũ mouendos ex his quæ ſunt ante poſita ſumentur, ſi modo rerũ magnitudo, hominum ve aut inuidia aut dignitas poſtulabit. Loci cauſſę definitiuæ.

Si defenſor in hoc genere percenſere, id eſt enumerare poterit pleroſq́ inueniendi locos, cur antea dicebat non argumentando hoc tractari genus? Deinde quid repetit eos locos, qui paulo ſuperius aſſignati fuerunt? Dicendum puto, definiendi genus explicando magis q̃ argumentando conficii: argumenta recipere tamẽ ad confirmandam definitionem, vt ſimilia, vt contraria, vt conſequentia. quæ quidem repetuntur ab eo, quoniam hæc quibus etiam accuſator vti poſſet, viri defenſori attribuere videbatur. His autem locis non ita frequenter vteretur accuſator, non ipſo genere materiæ: ſed quia contentus eſt expoſuiſſe definitionẽ, certaſſe lege, ſententiis quibuſdam vulneraſſe, defenſor anxie cauſſam verſat,

omnia rimatur, nihil omittit eorū quæ iuuare poſſunt. Itaq; his vtitur frequētius, niſi plane erit abſurda cauſſa, vt quæ mala ſine argumentorum præſidio, ſine firma defenſione periclitatur. Amplificatio ab vtroq; tractari poteſt. nunc in digreſſione poſt grauiores locos. nunc in peroratione, non aliter q̄ in communes cauſſas ante præcepit. Sed quum amplificatio grauis ſit ac vehemens, tum demum conueniet, ſi rerum magnitudo aut perſonarum ratio poſtulabit. Furioſum profecto videtur paruis in rebus tragoedias excitare. Cicero ſecūdo de Oratore, Equidem primum conſiderare ſoleo poſtulet ne cauſſa. nam neq; paruis in rebus adhibendæ ſunt hæ dicendi faces, neq; ita animatis hominibus, vt nihil ad eorū mentes oratione flectendas proficere poſſimus, ne aut irriſione, aut odio digni putemur, ſi aut tragoedias agamus in nugis aut conuellere adoriamur ea quæ non poſſint commoueri. Pro Cecinna de verbo cōtētio eſt, Amplificationes non inſigniter graues, ſed quales poſtulat agri vindicatio.

C.F. Habeo iſta. nūc ea quę, cum quale ſit quippiam diſceptatur, quæri ex vtraq; parte deceat, velim audire.

C.P. Confiteātur in iſto genere, qui arguuntur, ſe id feciſſe ipſum, in quo reprehendūtur. Sed qnoniā iure ſe feciſſe dicūt, iuris eſt om̄is ratio nobis explicāda. Quod diuiditur in duas partes primas, naturam, atq; legem: & vtriuſq; generis vis in diuinū & humanū ius eſt diſtributa. Quorū ęquitatis eſt vnū, alterū religionis. Aequitatis aūt vis eſt duplex. cuius altera directi, & veri, & iuſti, &(vt dicitur) æqui & boni ratione defenditur. altera ad viciſſitudinē referendæ gratię pertinet. Quod in beneficio gratia, in iniuria vltio nominatur. Atq; hæc cōmunia ſūt naturę atq; legis: ſed propria legis & ea quæ ſcripta ſunt, & ea quæ ſine literis, aut gentium iure, aut maiorum more retinētur. Scriptorum autem, priuatum aliud eſt: publicum aliud. publicū, lex, ſenatuſcōſultum, fœdus: priuatum, tabulæ, pactum, cōuentum, ſtipulatio. Quæ autem ſcripta non ſunt, ea aut conſuetudine, aut conuentis hominum, & quaſi conſenſu obtinentur. Atq;

Diuiſio iuris.

Aequitatis diuiſio.

etiam hoc in primis, vt noſtros mores legesq; tueamur, quodammodo naturali iure præſcriptum eſt.

Qualitatis eſt extremus ſtatus, cuius partes ante diſtributæ ſunt. reſtabat explicandum quibuſnam locis continerētur, & vnde peterentur argumenta, ſi de re, qualis eſſet, oratio naſceretur. Aſſignat igitur vnum fontem iuris vnde ſtatus iuridicialis appellatur, ex quo vis omnis argumentationum ducitur. Ius autem partitur, vt vnde commodum ſit, ducamus argumentum: aut a toto genere, aut a partibus. Vtrum faciendum erit, cum cauſſa deliberandum: id certe nō artis inſtitutio, ſed prudentia monſtrabit. Ius a Celſo definitur, authore Vlpiano, ars boni & æqui, id eſt recta ratio perſequendi boni, fugiendi mali. Ius diuiditur in duas partes primas & ſummas, naturam atq; legem. Ius naturale eſt quod natura omnia animalia docuit, hinc matrimonium, hinc liberorū procreatio, hinc educatio. Cicero de Inuentione ſic definit, Naturæ ius eſt quod nobis nō opinio, ſed quædam innata vis affert. Hoc ius ſemper eſt æquum & bonum, nec a recto deuiare poteſt, omniq; bono viro inſitum quodammodo prælucet ad cognoſcēdam veritatem. Lex interdum pro ſumma æquitate, genuinoq; iure ponitur, vt de Legibus primo. Lex, inquit, eſt recta ratio imperādi, atq; prohibendi: quam qui ignorat, is eſt iniuſtus, ſiue eſt illa ſcripta vſpiam ſiue nuſquam. Et paulopoſt, Lex ratio eſt recta ſummi Iouis. Hic aliter ſumitur. pro ea quę ſcripta eſt, aut quę iure gentium, aut multorum more firmata. Hæc a Papiniano ſic definitur, Lex eſt commune præceptum, virorum prudentium conſultum, delictorum quæ ſponte vel ignorantia contrahuntur, correctio. communis reip. ſponſio. Hęc lex ſi bona eſt a natura nō deuiat: ab ea tamen differt, quia lex eſt communium, natura etiam ſingulorum. Naturale ius, aliud diuinum, quod eſt religionis: Aliud humanum, quod eſt æquitatis. Sic ab eo docendi gratia nomina diſtinguuntur. Quæ diuiſio, ne cui abſurda videatur, inſpiciat hunc locum mentemq; Ciceronis, & addat eiuſdem interpretationē ex libro de Legibus. Eſt igitur, inquit, quoniam nihil eſt ratione melius, eaq; in homine & in deo, prima homini cum deo rationis ſocietas: inter quos autem ratio, inter eoſdem etiam recta ratio communis eſt. quæ quum ſit lex, lege quoq; cōciliati homines cum diis putandi ſumus. Inter quos porro eſt communio legis, inter eos communio iuris eſt. Hæc ille. Ex hac communione iuris facile eſt colligere, naturæ ius non minus ad deum q̄ ad hominem referri: quæ quidem deo poſterior, in traditione diſciplinarū prior eſt, quoniam ea duce ad cognitionem deorum hominumq; peruenimus. Ea ſi fons eſt & origo iuris humani, quia ſeminarium dedit, erit etiam diuini prudēs & ſapiens magiſtra. Hoc iure naturali quod ſcribit ipſe ſecūdo de Legibus, dominos eſſe omnium rerum ac moderatores deos perſuaſum eſt ciuibus. Ea quæ geruntur, eorum geri ditione ac numine. Eos optime de genere hominū mereri, qualis quiſque ſit intueri. Hinc iuſiurandum, hinc fugam mali manare, hinc vim

omnem religionum diuinæq; legis. Idem in eodem libro, Lex eſt iuſtorum iniuſtorumq; diſtinctio ad illam antiquiſſimam, & rerum omnium principem expreſſa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ ſupplicio improbos afficiunt, & defendunt & tuētur bonos. Quam vocat hic legem, ad deum & hominem pertinet, tamen refertur ad naturam. Ergo natura, id eſt recta ratio iuris eſt, & diuina & humana, nec vſpiam ſcripta, ſed animis noſtris inſita. Lex alia diuina de cultu & cerimonia deorum, qualis eſt in iure pōtificio multa. Alia humana de communione & hominum ſocietate, qualis eſt in iure ciuili. Aequitas eſt duplex. Altera directi, & veri, & iuſti, & æqui, & boni ratione defenditur, id eſt altera eſt ſimpliciter illa ipſa vera iuſtitia. Hæc idem ſignificant ius, directum, verum, iuſtum, ęquum & bonum, nempe rectam rationem imperandi atq; prohibendi. Altera eſt æquitas, recta quidem, ſed non item ſimplex: quippe quæ referatur ad aliud, vt ad viciſſitudinem referendæ gratiæ, hoc eſt velut ad talionem quandam, ſine qua non eſſet æquitas. Parere patri bene monenti, ęquum ſimpliciter. Iniuriam vlciſci, æquum videtur comparata alterius iniquitate. Hæc poſterior æquitas duplex. Altera gratia eſt in referendo beneficio. Altera vltio, quæ verſatur in vlciſcenda iniuria. Hanc libro de Inuentione appellat vindicationem, per quam contumeliam, defendendo aut vlciſcendo, propulſamus a nobis & a noſtris, qui chari nobis eſſe debent, & per quam peccata punimus. Eam naturæ facit partem, quia a natura eſt æquitas, ex æquitate manat vltio. Communia ſunt quædam naturæ atq; legis: vtraq; diuina eſt & humana, vtraq; ſpectat æquitatem, vtraq; ad viciſſitudinem referendæ gratiæ pertinet. Legis autem propria ſunt ſcripta. neq; enim ius naturale ſcribi poteſt, ſed ſi quid eſt commune, quod ab illo fonte deriuatur, id ſcriptum nomine legis appellatur. Lex præterea ius gentium non ſcriptū comprehendit & conſuetudinem, quia vtrūque pro lege ſeruatur, ac legis eſt ſcriptæ quiddam ſimillimum. Ius gentium definit Vlpianus, quo gentes humanæ vtuntur. differt a naturali, q̄ hoc omnibus animalibus, illud ſolis hominibus inter ſe commune ſit. Ex illo bella, diſcretæ gentes, regna condita, diſtinctæ poſſeſſiones, agris termini poſiti, ædificia collocata, commercium, venditiones, emptiones, locationes, conductiones, obligationes inſtitutæ. magna pars horum eſt ἄγραφος, neq; literis continetur. Ius conſuetudinis, hoc modo a Cicerone definitur, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobauit, quo quidem iure plurimum vtuntur omnes. Ius legale ſcriptum, aliud eſt priuatum, aliud publicum. Publicum eſt quod ad ſtatum reip. pertinet, vt lex ea qua tenentur omnes, vt ſenatuſconſultum de ſtatu ciuitatis, fœdus ſocietas cum externo populo. Etenim neque lex omnis publica eſt, neq; omne ſenatuſconſultum publicum. Sed publicum ius, in ſacris, in ſacerdotibus, magiſtratibus, & communione ciuium. Priuatum ius, quod ad ſingulorū vtilitatem pertinet: vt tabulæ, id eſt omnes literæ, quibus ineſt teſtimonium iuris noſtri: vt pactum, quod inter aliquos conuenit: vt cōuentum, quod

quid a pacto differat, ex Vlpiano colligi poteſt ſecundo Pãdectarum. Eſt, inquit, pactio duorum, pluriumve in idem placitum & conſenſus. Conuentionis verbum generale eſt ad omnia pertinens, de quibus negocii contrahendi, tranſigendiq́ cauſſa conſentiunt, qui inter ſe agunt. Hæc ille. Pactum & conuentum ſæpe confunduntur. Stipulatio, genus eſt obligationis, ex interrogatione & reſpõſione contrahentium firmatum: de ea ſupra diximus. Ius legale non ſcriptũ duplex: Alterum conſuetudine aut gentium, aut populorum, aut ſingularum ciuitatum obtinetur. Alterum conuentis hominum, & quaſi conſenſu valet. Ne mireris autem conuenta, & ad ſcriptum genus, & ad non ſcriptum referri: quum ſint alia conuẽta ſcripta, alia nuſquam ſcripta: ſicut & conſuetudines, aliæ ſcriptę ſunt, aliæ veluti per manus poſteritati traduntur. Ex his omnibus eruũtur argumenta. Deinde locus eſt communis, a natura præſcriptum, vt noſtros mores, legeſq́ tueamur, quo genere diſputandi vehementer eſt vſus in oratione pro Cluentio. Indignius, inquit, in ea ciuitate quæ legibus teneatur, diſcedi a legibus. Hoc enim vinculum eſt huius dignitatis qua fruimur in rep. hoc fundamentum libertatis. hic fons æquitatis. mens & animus, & conſilium, & ſententia ciuitatis poſita eſt in legibus: vt corpora noſtra ſine mente, ſic ciuitas ſine lege ſuis partibus & neruis, ac ſanguine, & membris vti non poteſt. Legum miniſtri, Magiſtratꝰ: legum interpretes, Iudices: legum deniq́ idcirco omnes ſerui ſumus, vt liberi eſſe poſſimus. Hæc qui perpenderit, intelliget qua oratione noſtros mores, legesq́ defendere debeamus.

Et quoniã breuiter aperti[1] fontes ſunt quaſi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc cauſſarum genus eſſe debebunt, ea quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more maiorum, de propulſanda iniuria, de vlciſcenda, de omni parte iuris. Si imprudenter aut neceſſitate, aut caſu quippiam fecerit, quod non cõcederetur iis qui ſua ſponte, & voluntate feciſſent, ad eius facti deprecationem ignoſcendi petenda venia eſt, quæ ſumetur ex pleriſq́ locis æquitatis. Partes qualitatis

[1] Aperti ſunt fontes æquitatis, vnde liceat haurire probationem, ſi modo exercitatio, & facultas anteceſſerit. Nihil enim fere loci cõferunt imperitis, & inexercitatis: nec aurum terræ venis includi profuerit, niſi collegerit fodientis induſtria. Ergo exercitatione eſt opus, vt diſcamus a philoſophia quæ ſit naturæ vis & ratio, quodnam ſit conſilium legum. Hoc autem ſuppeditabunt libri Pla-

tonis. Dicendum de more maiorum ex libris de repub. atq; hiſtoriis. Dicẽdum de propulſanda iniuria, de vlciſcenda, de omni parte iuris, & id quidem ex iure ciuili. Itaq; ſententia Ciceronis eſt, neminem optime poſſe tractare qualitatem, qui neſciat philoſophiã eam quæ eſt de Officiis, de legibus, de rep. de iure ciuili. Nec ſatis eſt iſta nouiſſe, niſi meditando & exercendo produxeris in contẽtionẽ. Pars eſt iuridicialis ſtatus, in qua factum per ſe improbabile, aſſumptis extrinſecus auxiliis tuemur. Aſſumimus aut imprudẽtiã, quæ ignoratione lapſa eſt: aut neceſſitatẽ, quæ vim attulit: aut caſum, qui ſine hominũ conſilio accidit: factũq; deprecamur & amolimur ex æquitate, quæ pẽſitatis omnibus ſuum cuiq; reddit iuſtitiæ pondus. Hæc expoſuimus loco ſuperiore, vbi qualitatem partiebatur.

Expoſitum eſt, vt potui breuiſſime, de omni controuerſiarũ genere, niſi præterea tu quid requiris. C.F. Illud equidẽ, quod iam vnum reſtare video, quale ſit, cum diſceptatio verſatur in ſcriptis. C.P. Recte intelligis: eo enim expoſito, munus promiſſi omne cõfecero. Sunt igitur ambigui duobus aduerſariis præcepta communia. Vterq; enim hanc ſignificationem qua vtetur, ipſe dignam ſcriptoris prudentia eſſe defendet. Vterque id quod aduerſarius ex ambigue ſcripto intelligẽdum eſſe dicet, aut abſurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe eſſe defendet: aut etiam diſcrepare cum cæteris ſcriptis, vel aliorum, vel maxime ſi poterit eiuſdem: quãque defendet ipſe, eam rem, & ſententiam quẽuis prudentẽ & iuſtum hominem, ſi integrum daretur, ſcripturũ fuiſſe, ſed planius: eamque ſententiam quam ſignificari poſſe dicet, nihil habere aut captionis, aut vitii: contrariã autem ſi probarit, fore vt multa vitia, ſtulta, iniqua, contraria conſequantur.

Legales ſtatus rationalibus quidem continentur. Diuiduntur tamen in traditione præceptorum, vt ſit procliuior ac mollior omnis via docendi. Quatuor fere numerari ſolent, vnus ex ambiguo, alter ex ſcripto & voluntate, alius ex cõtrariis legibus, quartus e ſyllogiſmo. Paulo ante treis modo faciebat, prætereuns

ſyllogiſmum:quod hic etiam facit,quia ſyllogiſmus eſt ambiguitatis:vt,Sitne amatorium venenum.Sitne idem occidere ferro quod lapide?Secundo de Oratore,vnum facit omnino ambiguũ.nec enim eſt vna ratio docẽdi,nec teritur ſemper eadem via.Primus eſt ſtatus ambigui.dicitur amphibologia, quũ voces aut ſingulę,aut coniunctæ diuerſos intellectus habent.Vtamur eius exemplo,Paterfamilias quum filium hæredem faceret,vaſorum argenteorum centum pondo vxori ſuæ ſic legauit,Hęres meus,vxori meę vaſorum argenteorum pondo centum,quæ volet,dato.Poſt mortem eius vaſa magnifice, & precioſe cælata petit a filio mater.Ille ſe quæ ipſe volet debere dicit.Hic duobus aduerſariis præcepta cõmunia,vterq; enim hanc ſignificationem,qua vtetur ipſe,dignã ſcriptoris prudentia defendet.vt hęres contendet relictam ſibi liberam dandi poteſtatem,quia videbat teſtator,homo prudens oriri poſſe ea de re cõtrouerſiam. Mulier autem, Nihil attinuiſſe aſcribi,quæ volet,ſi hæredis permitteret voluntati.eo enim non aſcripto nihil ineſſe dubitationis,quin hęres quæ ipſe vellet,daret.idcirco prudẽter aſcripſiſſe.Vterq; alterius improbabit ſentẽtiam,aut quia ſit abſurda & diſſentanea,aut inutilis,aut iniqua,aut etiam turpis,vt hic hæres.Enimuero abſurdũ eſt id arbitrari,patrem mihi omnium rerum feciſſe poteſtatem,vaſorum delectũ ſuſtuliſſe:turpe,veterem domum,quo ſe recipiant hoſpites,ornamentis vaſiſque nudaſſe:iniquum,plus habere iuris eam quæ rem percipit extra ſortem,q̃ qui legitimus eſt hæres:inutile vero mulieri,quæ vidua facta nihil poſthac elegantiũ vaſorum in medio ſit habitura.Contra nitetur mulier e diuerſis locis.Vterq; dicet alterius ſententiam diſcrepare cum cæteris ſcriptis,vel aliorum,vel eiuſdem. Vt ſi dicat hæres,teſtamento contineri ſententiã, qua pater filio demandat omnem rerum ſuarum ordinationẽ,vt fiat quod hæredi viſum fuerit ex æquo bonoq;:id non poſſe ratum haberi,ſi mulier excipiat quę volet.Vterq; laudabit hominem,vt iuſtum,vt prudentem:qui ſatis cauerat quidem,ſed qui tamen,ſi integrum daretur,ſcripturus eſſet planius,ne cui præberetur anſa calũniandi.vterq; tandem ſuam ſententiam dicet nihil habere aut captionis,aut vitii. Contrariam autem ſi probarit,fore vt multa vitia conſequantur.Quid porro captionis aut vitii eſt eũ pro arbitrio vaſa dare:cuius omnia iure,lege,teſtamẽto,facta ſunt?cui pater reliquit omnem rei familiaris adminiſtrationem?quam multa ſequuntur incommoda ſi teſtamenti ratio vertatur?a iure ſuo depelletur hæres.ſtultitiæ pater accuſabitur,qui domum ſpoliarit ornamentis.iniquus eſſe videbitur filio, cui maxime cautum volebat.Cõtraria ſcripſiſſe,ac deliraſſe arguetur.quo iudicato nihil oberit quo minus omnia reſcindantur.Hactenus de locis ambiguitatis, qui finitimi ſunt æquitati,& ex parte vergunt ad loquendi conſuetudinem.

Cum autẽ aliud ſcriptor ſenſiſſe videtur,& aliud ſcripſiſſe:qui ſcripto nitetur,eum re expoſita recitatione vti

oportebit: deinde inſtare aduerſario, iterare, renouare, interrogare num aut ſcriptum neget, aut cõtra factum inficietur. Poſt, iudicem ad vim ſcripti vocet. Hac confirmatione vſus amplificet rem, legem laudando: audaciãq; confutet eius qui cum palam contra fecerit, idque fateatur, adſit tamen factumq; defendat. Deinde infirmet defenſionem: cum aduerſarius aliud voluiſſe, aliud ſenſiſſe ſcriptorem, aliud ſcripſiſſe dicat, non eſſe ferẽdum, a quoquam poti⁹ latoris ſenſum, q̃ a lege explicari. Cur ita ſcripſerit ſi ita non ſenſerit? Cur cum ea quæ plane ſcripta ſint, neglexerit: quæ nunquam ſcripta ſint proferat? Cur prudentiſſimos in ſcribendo viros ſummæ ſtultitiæ putet eſſe damnandos? Quid impedierit ſcriptorẽ, quo minus exciperet illud, quod aduerſarius tanquam ſi exceptum eſſet, ita dicit ſe ſecutum? Vtetur exẽplis iis, quibus idem ſcriptor: aut ſi id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiã ratio eſt ſi qua poterit inueniri, quare non ſit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia cauſſa obtẽperandi, alia abrogandi: diſſentire aduerſarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi cauſſa, de conſeruandis legibus, de periculo rerum publicarum, atq; priuatarum, cum aliis locis, tum in perorando maxime, grauiter erit, vehementerque dicendum.

Alter eſt ſtatus legalis ex ſcripto & ſententia, quum aliud ſcriptor ſenſiſſe videtur, & aliud ſcripſiſſe. Paterfamilias qui grauidam, vt putabat vxorem relinqueret, hoc modo teſtamentum condidit, Si poſthumus meus ad annos tutelæ ſuæ peruenerit, hæredem faciet, quem volet. Si antequam in tutelam ſuam venerit, moriatur, Marcum Curium ſecundum hæredem inſtituo. Pater deceſſit. poſthumus non eſt natus. Curius init hæreditatem. Contra petit Coponius agnatus.

apud Cētumuiros Scæuola Coponii cauſſam agit:Craſſus autem M.Curii, Scæ-
uola ex ſcripto teſtamētorum iura defendit:Craſſus ex ſententia. Fingamus igi-
tur vti Scæuolam ea ratione dicendi,quam Cicero præſcribit,quo facilius præ
cepta videamus. Vbi fecerit aditum cauſſæ,rem omnem,vt geſta ſit,exponet de-
inde vtetur recitatione teſtamenti,quo recitato inſtabit aduerſario,hoc eſt vrge-
bit aduerſarium quid audiat? quid ſentiat? quid iudicet? quid velit? Iterabit eam
partem,qua ſcriptum eſt Marcum Curium hæredem inſtitui,ſi poſthumus an-
te annos tutelæ ſuæ deceſſiſſet, ꝙ in ea verſatur omnis controuerſia Rogabit,
num aut ſcriptum neget,quum ſit in manibus teſtamentum? Num fecerit con
tra teſtamentum Curius,qui adierit hæreditatem? Poſt,iudicem ad vim ſcripti
vocet,hoc eſt tractet argumentationem,qua demonſtretur a verbo recedi non
oportere:quod Aquilius iuriſconſultus Ciceroni reſpondit. Hac confirmatione
viſus amplificet rem lege laudata:quod ſcriptum defendit, id ampliſſime cōmē-
det:vt retinere poſſit, dicat hic teſtamentum bene prudenterque conſtitutum:
omnia quæſita,omnia explorata,omnia meditata,omnia ſapienter eſſe confecta.
Ex eo loco deueniat ad M.Curii audaciam,qui quum palā contra fecerit,idq; fa-
teatur,adſit tamen,factumq; defendāt. quid autem amplificando ſumi oporteat
& augeri,tum exercitatio,tum Ciceronis oratio pro Cecinna ſubminiſtrabit. Poſt
infirmet defenſionē,non eſſe ferendū,a quoquam potius latoris ſenſum,q̄ a lege
explicari:hoc eſt indignum videri,a quopiam homine,neq; ita docto, neq; pro-
bo,ſcriptoris ſenſum ad libidinem deprauari,ſcriptum relinqui,eius viri pruden
tiam negligi,in quo ſtet aduerſarii præſidium. Cur,inquit,ita ſcripſit, ſi non ita
ſenſit? cur plane & dilucide ſcripta negliguntur,vt tua nuſquam ſcripta,& eadem
abſurda comprobentur? Cur prudentiſſimos in ſcribendo viros ſummæ ſtulti-
tiæ putas eſſe damnandos? qui te hominem imperitum ſapere arbitraris? Quid
impediebat teſtamenti ſcriptorem,quo minus exciperet illud,quod fatearis te ſe-
cutū? vt ſi forte poſthumus nullus naſceretur,hæres inſtitueret Curius? videsne
vt aliæ teſtamenti partes optime deſcriptæ ſint? vt excipienda exceperit? vt iun-
genda coniunxerit? quod quum in hac parte non eſſe factum contendis,vniuer-
ſum teſtamētum praua interpretatione diſſoluis. Ad hæc rationē quęret,quam-
obrem non ſit exceptum,quia videbat homo ſapiens,ſi nullus eſſet poſthumus,
fore vt agnati,quod maxime volebat,lege tenerent hæreditatem. Si quis autem
natus eſſet,quoniam Curius illi beneficia paterna contuliſſet,vt dignus hæredi-
tate cenſeretur. Dicet etiam aliam cauſſam obtemperandi,aliam abrogandi. ob-
temperamus ad percipiendum bonum:abrogamus ad euitandum malum. ad-
uerſarium obtemperare nolle,quia non putet in rem ſuam futurum. Non eſſe
committendum ſi obtemperare nolit,vt abroget ſcriptum. Tandē amplificandi
cauſſa de conſeruādis legibus,de periculo rerum publicarum atq; priuatarum,ſi
leges & ſcripta contemnantur,cum in aliis locis,tū in peroratione maxime,gra-
uiter erit vehementerq; dicendū:quod pro Cluētio & Cecinna facere videmus.

Ille autem qui ſe ſententia legis voluntateq; defendet, in conſilio, atq; in mente ſcriptoris, non in verbis ac literis vim legis poſitam eſſe defendet, quodq; nihil exceperit in lege laudabit, ne diuerticula peccatis darentur, atq; vt ex facto cuiuſq; iudex legis mentẽ interpretaretur. Deinde erit vtendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, ſi verbis legum ac non ſententiis pareatur. Deinde genus eiuſmodi calliditatis, & calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidioſa querela. Et ſi incidet imprudẽtię cauſſa, quæ non ad delictum, ſed ad caſum, neceſſitatemve pertineat, quod genus paulo ante attigimus, erit iiſdem ęquitatis ſentẽtiis contra acerbitatem verborum deprecandum.

Qua poſſent arte leges & ſcripta defendi, ſi verbo ſtandum putemus, breuiter quidem ſed aperte monſtrauit. Econtrario ſuggerit argumenta illi, qui ſe ſententia legis & volũtate defendet, quæ prope omnia tractauit in oratione pro Cecinna. Primum eſt: in conſilio atq; in mente ſcriptoris, non in verbis ac literis vim legis eſſe ponendam. An hoc, inquit, dubium eſt, quin neq; verborum tanta copia ſit, non modo in noſtra lingua, quæ dicitur eſſe inops, ſed ne in alia quidem vlla, res vt omnes ſuis certis ac propriis vocabulis nominentur: neq; vero quicq̃ opus ſit verbis, cum ea res, cuius cauſſa verba quæſita ſint, intelligatur. Alterum eſt, quod nihil exceptum ſit id eſſe laudandum, ne diuerticula peccatis darentur, atque vt ex facto cuiuſque Iudex legis mentem interpretaretur, hoc eſt ſpectandam vbique voluntatem, ne omne ſcriptum facile conuelli poſſit. Idem. Quod magiſtratus edictum? quod fœdus, aut pactio? quod, vt ad priuatas res redeam, teſtamentum? quæ iudicia, aut ſtipulationes? aut pacti & conuenti formula non informari & conuelli poteſt, ſi ad verba rem deflectere velimus? cõſilium autem eorum qui ſcripſerunt & rationem & authoritatem relinquamus? Tertium eſt, vtendum exemplis in quibus omnis æquitas perturbetur, ſi verbis legum ac nõ ſententiis pareatur. Idem. Actio eſt in authorem præſentem his verbis, Quandoquidem te in iure conſpicio. Hac actione Appius ille cæcus vti non poſſet, ſi tam vere homines verba conſectarentur, q̃ rem cuius verba ſunt nõ conſiderarent. Teſtamento ſi recitatus hæres eſſet pupillus Cornelius, isq; iam annos viginti haberet, vobis interpretibus amitteret hæreditatem. alia ſunt apud eũ permulta. Quartum eſt, genus eiuſmodi calliditatis & calumniæ retrahendum in

odiũ Iudicis cũ quadam inuidioſa querela. Idẽ, Atq; illud in tota defenſione tua mihi maxime mirum videbatur, te dicere iuriſconſultorum authoritati obtẽperare non oportere. quod ego tametſi non nunc primum, neq; in hac cauſſa ſolũ audio, tamen admodum mirabar abs te quamobrem diceretur. Nam cęteri tum ad iſtam hortationem decurrunt, quum ſe in cauſſa putãt habere æquum & bonum quod defendant. Si contra verbis & literis & (vt dici ſolet) ſummo iure contenditur, ſolent eiuſmodi iniquitati & boni & æqui nomen dignitatemq; opponere. tum illud quod dicitur irrident, tum aucupia verborum, & literarum tendiculas in inuidiam vocant, tum vociferantur ex ęquo & bono, non ex callido verſutoq; iure rem iudicari oportere: ſcriptum ſequi calũniatoris eſſe, boniq; iudicis voluntatẽ ſcriptoris authoritatemq; defendere. Eſt etiam quũ peccet aliquis imprudentia. Quicunq; in forũ tulerit enſem, det ſeſtertia ducenta. Peregrinus qui de lege nihil audiiſſet, enſem tulit. Is imprudentia lapſus eſt, nõ ad delictũ, ſed ad caſum neceſſitatemq;, cui ſi creatur periculum, deprecandum & auertendum erit ex æquitatis ſententiis contra acerbitatem verborum, quibus nitetur accuſator.

Sin ſcripta inter ſe diſſentient, tãta ſeries artis eſt, & ſic inter ſe ſunt pleraq; connexa, & apta, vt quæ paulo ante præcepta dedimus ambigui, queq; proxime ſententiæ & ſcripti, eadem ad hoc genus cauſſæ tertiũ transferãtur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam ſignificationem quæ nos adiuuat, eiſdem in contrariis legibus noſtra lex defendenda eſt. Deinde eſt efficiendum, vt alterius ſcripti ſententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modo de ſcripto ſententiaq; præcepta ſunt, eadẽ huc omnia transferamus.

De cõtrariis legibus.

Tertius eſt ſtatus legalis ex contrariis legibus, quæ Antinomia dicitur: non ꝙ iure ipſo lex legi poſſit eſſe contraria, quia ſi diuerſum ius eſſet, alterum altero abrogaretur: ſed ꝙ leges caſu colliduntur & euentu. Eius rei ponit exemplum ſecundo de Inuentione, Lex eſt, Qui tyrãnũ occiderit Olympianicarum præmia capito, & quam volet ſibi rem a magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei concedito. Et altera lex eſt, Tyranno occiſo, quinq; eius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexandrum qui apud Pheræos in Theſſalia tyrannidẽ occuparat, vxor ſua cui nomen Thebe fuit, noctu cum ſimul cubaret, occidit. Hæc filium ſuum quem ex tyranno habebat, ſibi in præmii locum depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. res in iudicio eſt. Huc, quia ſeries artis eſt, hoc eſt ꝙ in

Digitized by Google

arte interſunt pleraque connexa, pertinent ea præcepta quæ data ſunt, tum de ambiguo, tum de ſcripto & voluntate. Ex ambiguo ſumetur illa diſputatio, qua tuemur legem eſſe præferēdam, q̄ ſit æquior, & vtilior, q̄ nihil habeat captionis & vitii, nihil abſurdi, ſtulti, iniqui, contrarii. Ex ſcripto & voluntate ſumitur vtriuſq; legis interpretatio, & eius quæ pro nobis facit, e locis idoneis confirmatio.

Qua fecit arte partitiones.

EXpoſitæ ſunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quę quidem e media illa noſtra Academia floruerunt, neque ſine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari poſſunt. Nam & partiri ipſum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorum locos noſſe, & argumentationem ipſam concludere, & videre quæ ſumenda in argumentando ſint, quidq; ex iis quæ ſumpta ſunt, efficiatur: & vera a falſis, veriſimilia ab incredibilibus diiudicare, & diſtinguere, & aut male ſumpta, aut male cōcluſa reprehēdere, & eadem vel anguſte diſſerere, vt dialectici qui appellantur: vel vt oratorem decet, late exprimere, illius exercitationis, & ſubtiliter diſputandi, & copioſe dicendi artis eſt. De bonis vero rebus & malis, æquis iniquis, vtilibus inutilibus, honeſtis turpibus, quam poteſt habere orator, ſine illis maximarū rerum artibus facultatem aut copiam? Quare hæc tibi ſint mi Cicero, quæ expoſui, quaſi indicia fontium illorum: ad quos ſi nobis eiſdem ducibus, aliiſve perueneris, tum & hęc ipſa melius, & multo maiora alia cognoſces. C.F. Ego vero, ac magno quidem ſtudio mi pater, multiſque ex tuis præclariſſimis muneribus nullum maius expecto.

De ratione partiendi poſtremā fecit hanc partem, vt ſimul ab arte commēdetur opus, ſimul ad ſtudia magnarum rerū, tum Cicero filius tum cæteri adoleſcentes incitentur. Artem partitionum deriuat a media Academia, hoc eſt philoſophia Platonica, cuius illum fuiſſe ſtudioſum notum eſt. Philoſophię eſſe cenſet partiri totum in ſuas partes: definire, quæ ſunt explicāda: diuidere ambigui partitio-